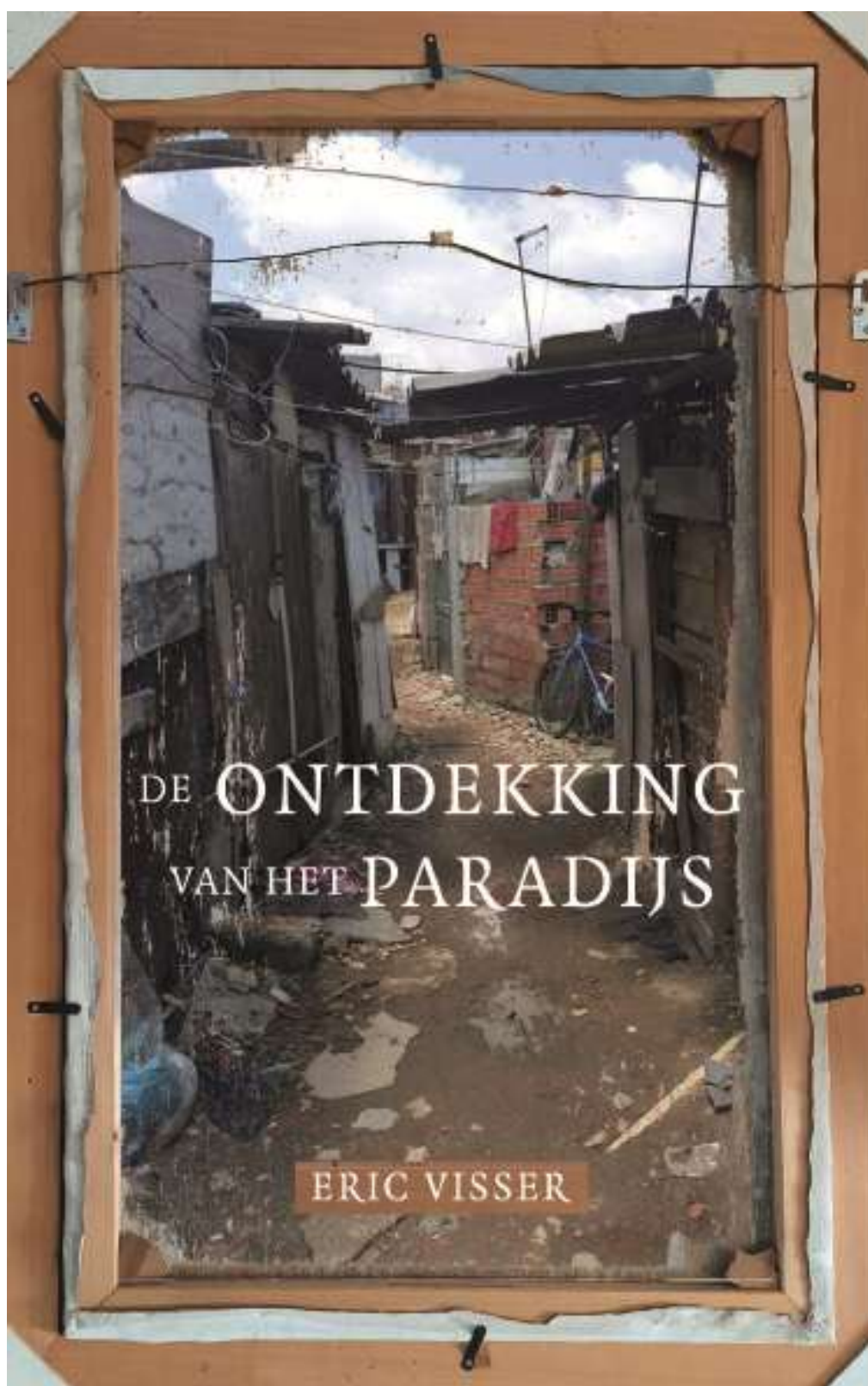

©2021 Eric Visser
©2021 Spanjer Boek Producties
©2022 Spanjer Boek Producties Kindle Edition
Alle rechten voorbehouden
Omslagfoto: Neto Agostinho der Assunção
Foto Koichiro Matsuura: Han Schenk
Foto auteur: Reisgenoot DPRK (selfie)
Foto kraai: Eric Visser
Omslag: SBP
Zetwerk: SBP
Druk: BijJD
ISBN 9789083071329

INHOUD

Aanbevelingen 5

Inleiding 7

Voorwoord 8

Hoofdstuk 1 – Verbannen 10

Over wat zich lang voor en vlak na mijn geboorte afspeelde en hoe dat bepalend is geweest voor de rest van mijn leven.

Hoofdstuk 2 - Een kerkdienst in Praag 14

Via mijn kinderjaren in Rotterdam en de keuze voor het kunstenaarschap naar Oost-Europa, waar ik uiteindelijk niet voor de kunst, maar voor de mens kies.

Hoofdstuk 3 - God is dood 21

De ontwikkeling van mijn kunstenaarschap in een periode waarin God en de kerk als volstrekt ‘uit de tijd’ werden afgeschaft.’

Hoofdstuk 4 Een tentoonstelling in Amsterdam 26

De periode waarin, ondanks het feit dat God en de kerk er voor mij niet meer toe deden, de onzichtbare wereld mijn inspiratiebron bleef. Onvermoeibaar probeerde ik de tranen van God zichtbaar te maken.

Hoofdstuk 5 - Jezus leeft 33

Hoe God ingrijpt, mijn artistieke carrière een dramatische wending neemt en ik op de puinhopen van mijn leven God ontmoet.

Hoofdstuk 6 - De god der wanhopigen 40

Mijn periode in Parijs, waar ik aan een nieuwe artistieke carrière begon die, op de realiteit gebaseerd, zich vanaf puur primitief via het impressionisme tot hyperrealistisch ontwikkelt.

Hoofdstuk 7 - Ga naar beneden en leer de taal van de mensen 47

Na het Impressionisme in Parijs, ontwikkel ik mij in Rotterdam verder tot Fotorealist.

Hoofdstuk 8 - Een God van wonderen 55

De ontwikkeling van mijn geestelijk leven. Hoe het beeld dat ik van God had veranderde van een vreemde meneer in de hemel in dat van een liefhebbende en betrokken vader die altijd naar zijn kinderen luistert.

Hoofdstuk 9 - Een profetie 63

Mijn beroepsmatige ontwikkeling tot aan het verwerven van een paar eervolle opdrachten.

Hoofdstuk 10 - Een vreemde meneer 70

Voor de tweede keer de Atlantische Oceaan over. Nu naar de miljoenen stad São Paulo waar ik voor het eerst in mijn leven oog in oog stond met Kinderen in Moeilijke Omstandigheden.

Hoofdstuk 11 – Eldorado 77

Een ontmoeting met een negenjarig meisje in het centrum van São Paulo en hoe het afliep.

Hoofdstuk 12 - De Heer is mijn herder 82

Hoe alles in mijn leven geleid heeft naar die ene allesomvattende confrontatie onder een viaduct boven een smerige, stinkende favela in São Paulo.

Hoofdstuk 13 - De taal van de mensen 88

Hoe de wilsbeschikking die ik onder dat viaduct in de favela Tiquatira had genomen bevestigd wordt en omgezet in daden.

Hoofdstuk 14 - God houdt van jou 95

Children Asking komt langzaam op eigen benen te staan en de eerste zigeunerkerk in Brazilië wordt gesticht.

Hoofdstuk 15 - Waanzinnig toeval of een schitterend plan 102

Hoe ik moest leren radicale consequenties uit mijn geloof te trekken en mijn leven volledig af te leggen alvorens God zelf het heft in handen kon nemen.

Hoofdstuk 16 - In de wereld van de drugs 110

Terwijl het werk zich verder over Brazilië verspreid, houden de contacten met de traficantes (dealers) en drugsbaronnen hier gelijke tred mee. Buiten hen om iets voor de kinderen betekenen is nagenoeg onmogelijk.

Hoofdstuk 17 - De achterkant van het WK in Brazilië 118

‘Ze had een droom. Nee, ze droomde niet dat Brazilië wereldkampioen zou worden. Voetbal interesseerde haar niet. Ze zou het nooit hardop gezegd hebben, maar ze droomde van een wereld zonder pijn. Een wereld waarin mensen om elkaar gaven...’

Hoofdstuk 18 - De erfenis van mijn moeder 123

Over een van de vele tochten door het binnenland van Brazilië. Afgesloten van mijn Europese wortels en opgesloten in een vreemde wereld komen beelden uit het verleden tevoorschijn en begin ik een gesprek met mijn ouders.

Hoofdstuk 19 - De ontdekking van het paradijs 130

Tijdens de autorit van de stad Macaé naar Novo Fribourgo rijd ik door een soort Tropisch Zwitserland. Al mijmerend over keuzes die de basis vormen onder de ontwikkelingsstrategie van Children Asking word ik in de geest verplaatst naar een plek die ik niet anders dan “het paradijs” kan omschrijven. Dat wil zeggen de plek waar we vandaan komen en waar we strakjes ook weer naar toe zullen gaan. Mijn verbanning uit de eerste hoofdstukken van dit is opgeheven.

Epiloog 137

Hoe leef je verder nadat je een zo heftige ervaring hebt meegemaakt.

Inhoud

AANBEVELINGEN

‘Sommige mensen vragen mij wel eens: “Heb jij Jezus ooit gezien?” Dan zeg ik: ‘Ja, op Paasmorgen 1982 aan de oever van de Seine in Parijs, maar ik heb hem pas herkend in 2002 op een pleintje in de buurt van metro Ahangabau in Sao Paulo.’”

Vanaf de Rotterdamse hongerwinter tot en met de honger in de Braziliaanse sloppenwijken – in het levensverhaal van mijn vader lijkt God soms heel ver weg. De hulpbehoevenden van deze aarde zijn een rode draad in het pad dat mijn vader aflegt. Of het nu het Joodse buurmeisje is dat gedeporteerd werd, de noodkreet van een Rotterdamse straatprostituee is, of het de Oost-Duitse vluchtelingen zijn die met zijn hulp de grens over gesmokkeld werden, of de Braziliaanse straatkinderen – God komt steeds dichterbij in het leven van mijn vader en Zijn hand is steeds duidelijker zichtbaar. Dit verhaal bestrijkt verscheidene decennia, elk met hun eigen dynamiek in het leven van mijn vader. Allereerst is er een artistieke zoektocht die in de roerige zeventiger jaren tot grote successen leidt. Het najagen van een droom lijkt gelukt te zijn. Hoogtepunten en dieptepunten wisselen elkaar af. Met als absoluut dieptepunt de dood van zijn beste vriend.

In het begin van de jaren '80 vinden er drastische veranderingen plaats in het leven van mijn vader. Hij laat alles achter, net als voorbeeld Vincent van Gogh, en vestigt zich in het kunstzinnige Parijs. Dit is echter de start van een nieuwe zoektocht, een spirituele zoektocht. Tot die tijd was God ‘dood’, maar nadat er een aantal bijzondere synchroniciteiten hebben plaatsgevonden herontdekt hij God in de Notre Dame, op paasmorgen 1982. De Notre Dame in Parijs is de plek waar ik twee jaar later gedoopt ben. Een jaar daarvoor heeft mijn vader mijn moeder ontmoet, wat niet gebeurd zou zijn zonder de grote kentering van enkele jaren eerder.

‘Waarom verspil je je talenten aan de gekroonde hoofden van deze aarde en wijd je ze niet aan de mensen die het harder nodig hebben?’ vroeg mijn oom aan mijn vader nadat hij de opdracht van een staatsieportret van kroonprins Willem-Alexander had voltooid, bij het aanbreken van het nieuwe millennium.

Tien jaar eerder bevond mijn vader zich bij het sterfbed van mijn opa die in een droom mijn vaders toekomst heeft gezien in een metafoor. Zijn toekomst was inderdaad niet het schilderen van de gekroonde hoofden der aarde, maar het redden van de hulpbehoevenden op deze planeet. Voor deze levensopdracht was echter nog een staatsieportret nodig. Dat kwam er in opdracht van Unesco: het portretteren van Braziliaanse straatkinderen. Een reis naar Brazilië volgde en tijdens deze reis kreeg het leven van mijn vader opnieuw een drastische wending. Zijn artistieke en spirituele zoektocht waren voltooid en alles wat hiervoor gebeurd was – hoogte- zowel als dieptepunten – viel definitief op zijn plaats. Deze nieuwe levensfase van mijn vader heb ik zeer bewust meegemaakt.

Ik raad u aan om het staatsieportret van de kinderen uit de Braziliaanse favela te bekijken. Elk kind op de voorgrond van dit schilderij kent een eigen ontroerend verhaal

dat mijn vader in dit boek beschreven heeft. Hoe hartverscheurend sommige vertellingen ook zijn, er klinkt altijd een sprankje hoop in door, omdat mijn vader deze kinderen de boodschap wil meegeven die hij gedurende zijn levenspad heeft gekregen. Meer zal ik niet vertellen, leest u zelf maar.

Jean-Eric Visser

INLEIDING

Misschien is, alle theologische kwesties als zonde, vergeving en redding daargelaten, de gedachte dat alle mensen gelijkwaardig zijn wel de belangrijkste bijdrage die het christendom aan deze wereld te geven heeft. Gelijkwaardig – ongeacht wat we doen, ongeacht onze maatschappelijke status en ongeacht wat mensen van ons denken, zijn we door God gewild en zijn we zijn kinderen. Als de wereld deze waarheid maar eens zou willen en durven aanvaarden, dan zou het leven er hier heel wat anders uitzien. Maar helaas, de wereld erkent dit niet. De wereld maakt onderscheid tussen mensen, met dood en ellende als gevolg.

Desondanks verlangen wij allemaal naar een wereld waarin alles perfect is. Naar de tijd waarin we nog in harmonie met onze oorsprong en ons doel leefden. Naar de plek die moslims en christenen het paradijs, boeddhisten het nirwana en anderen weer anders noemen. Een plek die zo ver weg ligt en zo moeilijk te bereiken lijkt, dat velen de moed hem ooit te vinden maar hebben opgegeven. In het hiernamaals, ja, dat zou kunnen. Maar hier? Nee, daar geloven velen allang niet meer in.

Ik heb er echter wel in geloofd en ben er ondanks alles in blijven geloven. Zonder dat geloof zou mijn leven zinloos zijn geweest. Sterker nog: ik denk dat ik juist om dat te bereiken geboren ben. Dit geloof maakt die zoektocht het doel van mijn bestaan. Deze reis is al ruim voor mijn geboorte begonnen en heeft mijn leven bepaald. Een odyssee naar mijn eigen Ithaka en mijn eigen Penelope. Dat paradijs bestaat, dat garandeer ik u. Ik heb het zelf gezien. Maar hoe er te komen? Dat is een heel verhaal, waarin ik u graag meeneem.

Eric Visser

Voorwoord

Eric Visser op de Taehwa Peak in Noord-Korea

Om de in de inleiding aangekondigde ontdekkingsstocht echt goed mee te kunnen maken, moet je je eigenlijk, net als bij een echte ontdekkingsreis, goed voorbereiden. Ga je zo maar op stap en kijk je maar waar je uitkomt, dan is de kans groot dat je ergens onderweg verongelukt. Je doel bereiken wordt zonder grondige voorbereiding heel erg moeilijk.

Bovendien moet je je terdege realiseren dat bij een echte ontdekkingsreis het doel nog onbekend is. Zou je het doel al kennen, dan is het geen ontdekkingsreis meer, eerder een gewoon uitstapje. Nee, bij een echte ontdekkingsreis is het doel een vage stip op de horizon. Je hebt, net als Columbus, wel een idee of een theorie dat er ergens achter de horizon een land ligt dat Indië heet, maar je weet het niet zeker.

Dagen rijgen zich aaneen en worden weken, waarin je verlangend uitkijkt naar een teken dat er land in zicht komt. De kleur van het water, een vogel, een langsdrijvende kokosnoot – je houdt je er aan vast, in de hoop dat je spoedig een streep aan de horizon zult zien, met daarboven een wolk. ‘Land inzicht,’ roep je dan en de angst om zomaar pardoes van de wereld af te vallen maakt plaats voor euforie. Je hebt je doel bereikt! Maar zal het werkelijk Indië blijken te zijn? Wacht dat maar af.

Met dit boek is het niet anders. Ik weet dat dat verloren paradijs ergens is en kan het nu al vaag omschrijven, maar hoe moet ik er komen? Dat is de uitdaging die ik heb aangenomen. Ik denk niet dat ik halverwege van een platte wereld zal vallen. Er zijn te veel signalen die erop wijzen dat we het ooit zullen bereiken, maar ondertussen moeten we ons wel goed voorbereiden. Kijk daarom eerst maar eens naar mijn portretfoto op de flap van dit boek. Je kunt er al een hoop van leren. Het is de eerste stap in de voorbereiding op deze ontdekkingsreis. Hij is tijdens mijn tweede bezoek aan Noord-Korea gemaakt door een reisgenoot, een in Zwitserland wonende Engelsman. Ik sta daar op de 1.360 meter hoge Taehwa Peak bij het Masikryong Ski Resort, een extreem luxe hotel, ongeveer twintig kilometer buiten de kustplaats Wonsan. Het ziet er vredig uit, maar wat je niet ziet, is wat zich in de dalen tussen de bergen bevindt. Dat blijft verborgen en is alleen bekend bij degenen die er geweest zijn. Zij kunnen vertellen over wat zij daar gezien hebben. Is dat een paradijselijk landschap of bevinden zich daar de gruwelen van de hel? Wie zal het zeggen?

Stap voor stap, dal na dal zal ik u meenemen en laten zien wat zich in de dalen van mijn reis afspeelt. Bij ieder hoofdstuk beklimmen we een volgende berg en kijken we uit over een nieuw landschap met nieuwe, vaak verrassende vergezichten. Of om de beeldspraak van Columbus nog eens te gebruiken: bij ieder nieuw hoofdstuk beklimmen we een golf, om die vervolgens in vliegende vaart weer af te surfen op weg naar een volgende golf. De tweede stap in de voorbereiding is de man op de voorgrond. Die staat er niet zomaar. Nee, heel bewust is hij voor die bergen gaan staan, heeft hij zijn telefoon aan een reisgenoot gegeven en hem gevraagd dit portret te schieten. Waarom eigenlijk?

Wie je ziet, is Esau. Zo noemde mijn moeder mij onmiddellijk na mijn geboorte: harig, sterk en robuust, en voor niets of niemand bang – maar dat laatste bleek pas later. Mijn vader gaf me de naam Eric, wat ‘altijd machtige heerser’ betekent.

Er is veel meer over Esau te vertellen dan dat hij bij zijn geboorte fors en behaard was. Al in de baarmoeder van zijn moeder Rebekka vocht hij met zijn broer. Hij verdrong zijn zwakkere broer en kwam als eerste ter wereld. God had echter bepaald dat hij, Esau, zijn broer zou moeten dienen. Bijbelkenners weten hoe dat is afgelopen. Esau wilde niet buigen voor zijn broer en er ontstond oorlog tussen Jacob en Esau. Trots en eerzucht zijn uiteindelijk zijn ondergang geworden. In Obadja 1 lezen we het volgende over zijn lot: ‘Zal Ik niet te dien dage, luidt het woord des HEREN, de wijzen uit Edom doen vergaan, en het inzicht uit het gebergte van Esau? Ook uw helden, o Teman, zullen verschrikt staan, opdat alle man van het gebergte van Esau door moord worde uitgeroeid. Wegens de gewelddaad aan uw broeder Jakob zal schande u bedekken, en gij zult voor altoos worden uitgeroeid.’ Opmerkelijk dat mijn moeder haar tweede zoon Esau noemde en mijn vader mij die opmerkelijke naam gaf. Het was alsof ze ermee wilden zeggen: ‘Hier, Esau, je krijgt een tweede kans. Verpruts het deze keer niet.’

De derde en laatste stap in de voorbereiding is wat je wel ziet, de bergen. Vier bergruggen die achter elkaar tevoorschijn komen. De eerste bedekt de tweede, de tweede de derde enzovoorts. In de beeldende kunst is dat een

manier om op een plat, tweedimensionaal vlak ruimte uit te beelden, een derde dimensie die op een plat vlak natuurlijk niet echt bestaat en alleen maar op illusie berust. Door een object voor een ander object te plaatsen suggereren we dat er een ruimte bestaat tussen die twee voorwerpen. Ons verstand zegt ons dat die er moet zijn. Hoe groot die ruimte is, is echter niet exact te bepalen. We zouden dat nog wel kunnen als we twee dezelfde objecten van gelijke grootte achter elkaar plaatsen. Aan de hand van de verkleining van het achterste object en op basis van onze ervaringskennis zouden we kunnen inschatten hoe ver de objecten uit elkaar staan. Bij deze bergen lukt dat echter niet. We weten immers niet hoe de hoogten zich tot elkaar verhouden.

Dat is ook wat er in mijn boek gebeurt. Niet zozeer met de derde, maar met de vierde dimensie, een voor de mens niet waarneembare extra dimensie, waar tijd en ruimte elkaar ontmoeten. Om die extra dimensie toch enigszins bevattelijk te maken heb ik de hoofdstukken niet in chronologische volgorde, maar op thema's ingedeeld. Ik behandel stadia in mijn ontwikkeling en binnen die ontwikkeling maak ik veel gebruik van flashbacks. Soms – met name in de hoofdstukken 2 en 8 – verplaats ik het tafereel ineens een paar jaar naar voren. Ik heb voor deze techniek gekozen om het mogelijk te maken verbanden te laten zien die anders verborgen zouden blijven. Om toch tegemoet te komen aan de beperkingen van ons driedimensionaal bestaan, heb ik bij iedere alinea de plaats waar en de datum waarop een gebeurtenis heeft plaatsgevonden vermeld. Ik hoop dat u met de bovenstaande uitleg deze ontdekkingsreis, of noem het een odyssee, zonder al te veel last van zeeziekte zult kunnen meebeleven.

Hoofdstuk 1

Verbannen

Over wat zich lang voor en vlak na mijn geboorte afspeelde en hoe dat bepalend is geweest voor de rest van mijn leven.

Een gesprek in mijn ouderlijk huis – begin negentiger jaren

‘Moeder, zeg me eens: hoe komt het dat ik mijn leven lang het gevoel gehad heb dat ik er eigenlijk niet had mogen zijn? Ik heb altijd gevoeld dat ik hier eigenlijk niet thuis hoor.’ Het hoge woord was er eindelijk uit, en mijn moeder trok wit weg.

Het was tijdens een van de dagelijkse gesprekken die ik na het overlijden van mijn vader met mijn moeder voerde. Iedere middag ging ik even bij haar langs. We dronken een kopje thee en bespraken alles wat er in ons leven gebeurd was. Vooral de moeilijke dingen. De dingen die pijn gedaan hadden, zoals mijn wanhopige vlucht uit huis toen ik een jaar of vijftien was. In het voorjaar van 1958 of ’59 – het precieze jaartal weet ik niet meer – had ik het bedrag dat op mijn spaarbankboekje stond uit het huishoudgeldkistje van mijn moeder gepakt, was in alle vroegte naar het Centraal Station gelopen en had een enkeltje naar Hamburg gekocht. Ik wilde weg! Het was niet meer uit te houden. De dagelijkse ruzies met mijn vader, waarbij we elkaar om de tafel achterna zaten, moesten stoppen. Ik wilde in Hamburg aanmonsteren op een boot naar Amerika en nooit meer terugkomen.

Van dat aanmonsteren kwam niets terecht, de haven bleek, anders dan in Rotterdam, hermetisch te zijn afgesloten en uiteindelijk belandde ik op een nacht in de buurt van Soltau op de Lünenburger Heide. Door het geknor van wilde zwijnen opgeschrikt, besloot ik mijn geïmproviseerde slaappleats in de openlucht te verlaten en mijn heil te zoeken op het dichtstbijzijnde politiebureau. Ondanks vijf jaar bezetting vond ik de dienstdoende Duitse agenten buitengewoon vriendelijk. Er was er zelfs een die zijn eigen zoon uit bed haalde zodat die mij in een arrestantencel gezelschap kon houden.

Dit en vele anderen avonturen, zoals in het begin van de zestiger jaren in het Parijse Bois de Vincennes onder het kruisvuur tussen de OAS en het Franse leger liggen, passeerden de revue. Zonder enig verwijt, maar met begrip voor elkaar en spijt over alles wat fout gegaan was, hebben we alles uitgepraat en daar waar nodig vergeving gevraagd en geschonken. Een kostbare periode waarin het mogelijk werd deze bijna onmogelijke vraag te stellen: ‘Hou je van me? Hou je echt van me? Ik heb het nooit gevoeld.’

Na een paar seconden stilte zei ze: ‘Ik wist dat je het wist. Ik voelde het aan zonder dat je er ooit een woord over hebt gezegd, maar ik heb het altijd voor me gehouden en nooit durven vertellen. Toen ik van jou zwanger was, wilde ik niet dat jij geboren zou worden. Wanhopig liep ik over de Statensingel en vroeg God jou weg te halen, je maar niet geboren te laten worden.’

Ik luisterde stil. Een gevoel van opluchting overheerste. Eindelijk werd bevestigd wat ik altijd al vermoed had.

‘Weet je, het was oorlog, de wereld stond in brand en er was geen uitzicht dat het ooit beter zou worden. Daarom leek het me maar beter dat jij er niet zou zijn. Daarom schreeuwde ik het uit terwijl ik langs die singel liep. Kun je het me vergeven?’

Verwachtingsvol, maar ook een beetje schuldig, keek ze me aan.

‘Natuurlijk kan ik je dat vergeven,’ zei ik. ‘Waarschijnlijk had ik in jouw situatie precies hetzelfde gedacht of gedaan. Maar het probleem is dat ik het altijd al geweten heb. Op de een of andere manier – ik heb geen idee hoe – heb ik jouw noodkreten gehoord.’

‘Ik weet het,’ zei mijn moeder, ‘maar ik heb er nooit over durven beginnen.’

Het was niet alleen het besef ongewenst te zijn geweest, dat lange tijd mijn leven bepaald heeft. Een gebeurtenis, kort voor mijn geboorte, die ook mijn moeders leven diep hebben getraumatiseerd, heeft veel diepere sporen nagelaten.

Ze vertelde: ‘Een paar maanden voordat je geboren werd, werd er op het keukenraam geklopt. Een buurvrouw – ze woonde een eindje verderop, in het deel van de straat dat aan de Schepenstraat grensde, stond op de stoep. Ze had een baby, een meisje, op haar arm. Ze vroeg: “Kunt u mijn kind nemen? Ik heb een oproep gekregen en moet me morgen bij Loods 24 melden en ik heb geen mogelijkheid om onder te duiken. Ik ben bang dat wij dit niet gaan

overleven.” De davidsster die ze droeg, verklaarde alles. Ze beargumenteerde: “Uw kind zal, als het geboren is, bijna even oud zijn als het mijne en als u ze om de beurt laat zien, zal niemand iets merken.”’

Een slim plan, dat misschien had kunnen werken als mijn moeder het had aangedurfd. Ik had echter een broer en twee zussen. Zouden die hun mond houden? Of zouden ze vol trots aan hun vriendjes en vriendinnetjes gaan vertellen dat ze er een zusje bij hadden gekregen? Waarschijnlijk dat laatste.

Hoe dan ook, mijn moeder durfde het niet aan. ‘Aan de overkant woont een NSB’er,’ had ze geantwoord. ‘Die zal het zeker merken en dan wordt niet alleen uw kind, maar worden ook mijn kinderen weggehaald.’

‘Een vreselijk dilemma, jongen,’ zei ze. ‘Ik ben er eigenlijk nooit overheen gekomen.’

Flarden van dit verhaal waren me al bekend en een paar jaar voordat dit gesprek plaatsvond, was ik al op zoek gegaan.

Een reis naar Zuid-Polen – september 1993

We reden in een gehuurde camper ergens in Zuid-Polen. Jaren eerder had ik via een Grafiekbiënnale een paar etsen verkocht aan een museum in Krakau, dat toen nog onder communistisch bewind stond. De etsen waren ooit betaald met een niet-inwisselbare en dus waardeloze tegoedbon. Toen ik uitgenodigd werd om deel te nemen aan een groepstentoonstelling in dat museum, besloot ik er zelf maar eens naartoe te gaan. Niet omdat ik enige hoop had nog een cent terug te zien, maar omdat ik nieuwsgierig was. Wie weet, zag ik mijn etsen daar ergens hangen.

Even voorbij Gliwice reed ik met vrouw en kinderen langs een spoorlijn. Ik realiseerde me dat dit weleens de spoorlijn kon zijn waarlangs mijn buurmeisje haar laatste reis had gemaakt. Ik besloot de snelweg naar Krakau te verlaten en een omweg via Oswiecim (Auschwitz) te maken. Daar aangekomen ontdekten we inderdaad de beruchte poort met daarboven de smeedijzeren letters 'ARBEIT MACHT FREI'. Met mijn gezin ging ik op zoek naar koffers uit Rotterdam, ontdekten we bergen schoentjes, kamers vol mensenhaar en liepen we langs de executieplaats naar de plek waar de kampcommandant, Rudolf Höss, op 16 april 1947 werd opgehangen. Met mijn vrouw en twee kleine kinderen liep ik de weg die tienduizenden Joden ook waren gegaan om uiteindelijk uit te komen in de beruchte doucheruimte.

Wat ik voelde toen ik naar mijn kinderen keek, was met geen pen te beschrijven. Stil stonden ze daar, op enige afstand. Waarschijnlijk beseften ze evenmin als mijn buurmeisje gedaan had op welke plek ze waren. Het was alsof ik een stem hoorde. Was het verbeelding? Was het mijn eigen schuldgevoel omdat ik niet was gestorven, dat tot mij sprak? Ik weet het niet, maar overduidelijk klonk in mijn hoofd een meisjesstem die zei: 'Eric, ik ben niet boos op je, maar leef! Leef twee keer: één keer voor jou en één keer voor mij.'

Nadat we de gaskamer hadden gezien, liepen we langs de verbrandingsovens en uiteindelijk gingen we door naar Krakau. Daar was men net uit een verstikkend en ziekmakend communistisch isolement verlost en de jeugd dronk de pas verworven vrijheid als een alcoholhoudende drank in. Met op de provobeweging lijkende opstootjes liet men zien hoe vrij men wel was. Een plaatselijke Kate Bush-imitatie liet zich door een stel opgeschoten jongens op een levensecht kruis met haar voeten omhoog door de stad slepen.

Een zielige vertoning, dacht ik. Ze komen er nog wel achter dat anarchie niet het antwoord is en ook zeker niet gelukkig maakt. Zou mijn buurmeisje op dat kruis hebben kunnen liggen? Of iemand als Anne Frank? vroeg ik me af. Ik kon het me niet voorstellen. Die zouden wel iets beters te doen gehad hebben, veronderstelde ik.

Met niet meer dan wat flarden van een verhaal was ik op zoek gegaan. In Jeruzalem, in Yad Vashem, heb ik later gezocht of ik ergens de naam kon vinden van een meisje dat op of omstreeks 1 augustus 1943 in Rotterdam moet zijn geboren, maar ook toen heb ik niets gevonden. Het was alsof dat meisje, dat ik als een permanent schuldgevoel met me mee had gedragen, voor altijd verborgen zou blijven. Totdat ik veel later op een website van het Joods Erfgoed Rotterdam las dat een vrouw in de straat waar ik geboren ben, was aangesproken door een jonge Joodse buurvrouw die pas een baby had gekregen.

Hoopvol zou ze gezegd hebben: 'Ons zullen ze toch zeker niet weghalen?' Dit zou die vrouw weleens kunnen zijn geweest, flitste het door mijn hoofd. Een vrouw die, terwijl de geruchten over 'dat verschrikkelijke' al de ronde deden, nog in een goede afloop wilde blijven geloven, zou zomaar in pure wanhoop naar mijn moeders keukenraam hebben kunnen lopen. Eindelijk had ik iets in handen waarmee ik verder kon! Na

veel spuurwerk heb ik haar gevonden: Betty de Vries, een meisje dat op 21 februari 1943 geboren was in een huis op een steenworp afstand van het mijne. Op 21 april van dat jaar heeft haar moeder op ons keukenraam geklopt en op 22 april heeft ze zich gemeld in Loods 24 in Rotterdam. Via het concentratiekamp Herzogenbusch (Kamp Vught) zijn ze op 6 juni met het beruchte 'Kindertransport' via Westerbork naar Sobibor getransporteerd. Op 11 juni 1943 is ze daar aangekomen en onmiddellijk na aankomst vergast.

Toen ik haar naam en haar identiteit wist, was het gevoel ten onrechte te zijn geboren zeker niet in één klap verdwenen. Wat echter wel veranderd was, was het begrip voor mijn moeder. Ze had me verteld: 'Wanhopig liep ik over de Statensingel en vroeg God jou weg te halen, je maar niet geboren te laten worden.' Hoe logisch was deze wens. Welke toekomst stond mij te wachten? Maar God had andere plannen en heeft anders beslist.

Een visioen van voor mijn geboorte – Rotterdam – begin vijftiger jaren

Die ochtend, 1 augustus 1943, ontwaakte ik uit een diepe slaap. Ergens – ik had geen flauw idee waar, maar ik dacht in de hemel – was een opstootje geweest. Mannen met grijze mantels, los over hun schouders geslagen, stonden in een kring. In hun midden was iets. Ik kon niet zien wat het was, ik kon er slechts naar gissen. Ik hoorde een zacht gekreun dat aanzwol tot een hartverscheurend geweën. Nieuwsgierig rekte ik me uit om over de schouders van de mensen voor me te kunnen kijken. In hun midden zat God. Met gebogen hoofd zat hij op de grond en weende luid: 'Er is op de hele wereld niemand meer die me kent.' Zijn wanhoopskreet ging door merg en been.

Intuïtief voelde ik aan wat de volgende woorden zouden zijn, en daarom dook ik weg. Maar het was al te laat; God had zijn hoofd al opgericht en keek me aan. 'En Ik zal iemand sturen om mij bekend te maken.'

Met een schreeuw werd ik wakker in mijn moeders kraambed. Het was onder kerktijd. Terwijl de weeën al waren begonnen, had mijn moeder klaargestaan om naar de kerk te gaan. Mijn vader had haar tegengehouden. Toen de kerk uit was, keken de kerkgangers die onderweg naar huis langs het openstaande slaapkamerraam liepen nieuwsgierig naar het wiegje waarin men mij had neergelegd.

Ooit zou ik, in Parijs, aan de voet van de Notre Dame, langs het water van de Quai Saint-Michel, iemand tegenkomen met over zijn schouders zo'n grijze cape als ik in mijn visioen had gezien. Ook toen verlieten de mensen de kerk. Maar dat was pas veel later. Om daar te komen moest ik eerst een lange weg afleggen, want voorlopig was ik verbannen. Ik begon te lopen, dat wil zeggen: te stappen op mijn autoped – want ik had haast – in het platgebombardeerde Rotterdam van de vijftiger jaren.

Hoofdstuk 2

Een kerkdienst in Praag

Via mijn kinderjaren in Rotterdam en de keuze voor het kunstenaarschap naar Oost-Europa, waar ik uiteindelijk niet voor de kunst, maar voor de mens kies.

Een gesprek in Berlijn – Januari 1962

‘Tekens jij de kaart van Rotterdam eens.’

‘Waarom?’ vroeg ik verbaasd.

‘Vraag niks meer, doe het maar gewoon. Ik leg het je straks wel uit.’

Berlijn, Strandbad Wannsee, een koude, donkere avond eind januari 1962. We zaten samen in een huis, niet ver van de plek waar twintig jaar eerder Reinhard Heydrich, Adolf Eichmann en nog wat andere nazi-kopstukken met uiterste precisie de plannen voor de *europäischen Endlösung der Judenfrage* hadden gesmeed.

De historische betekenis van die avond op 20 januari 1962 drong niet tot me door. Evenmin was ik me bewust van de beladen plek waar ik me bevond. Ik wist op dat moment slechts twee dingen: ik vond Monica verschrikkelijk mooi en ik zou het liefst onmiddellijk de liefde in al haar lengte, breedte, hoogte en vooral diepte hebben willen ontdekken. Maar Monica, een verdwaalde architectuurstudente, die mij een paar maanden eerder op een druilerige zondagochtend in Rotterdam de weg had gevraagd, had heel andere plannen.

Ze legde een stuk papier op tafel, gaf me een potlood en wachtte af.

Ik begon ergens in Hillegersberg, ging langs Schiebroek, Overschie, Mathenesse en Spangen met mijn potlood bij het pontje naar de Heijplaat de Maas over om vervolgens rond de Waalhaven, via Charlois, Pendrecht, IJsselmonde en Feijenoord terug te keren naar wat ik als het echte Rotterdam beschouwde: de rechter Maasoever. Daarna tekende ik Kralingen, Crooswijk en het oude Noorden, en uiteindelijk kwam ik uit waar ik begonnen was: de Strekkade in Hillegersberg. Bij de plek waar het hok met de bakfiets stond. De Schuur, het atelier van een groep Rotterdamse expressionisten, van wie Wim en Hendrik Chabot de meeste bekendheid genoten. *Rotterdam in brand* had Hendrik geschilderd. Felle ruige streken, met een deels zwarte, deels rode lucht, die je de stank van de brandende stad bijna deed ruiken.

O, als ik zo eens zou kunnen schilderen... Ik zou de mensen mijn tranen laten huilen. Ik zou ze laten ervaren wat eenzaamheid is. Ik zou ze de ogen van God laten zien. Als ik dat zou kunnen, dacht ik, dan is het allemaal niet voor niets geweest. Dan kan God eindelijk stoppen met huilen, dan zullen ze weten wie Hij is.

Een gesprek in mijn ouderlijk huis: Rotterdam – najaar 1960

‘Ik weet wat ik wil worden,’ had ik op een avond tegen mijn vader en moeder gezegd. Ik was zeventien jaar en na een rampzalige periode op de mulo en een mislukte vlucht naar de Koninklijke Marine, die na een proeftijd van drie maanden tot mijn grote opluchting

kon worden beëindigd, was ik voor een korte tijd tot rust gekomen op een hbs in Schiebroek. Tot ieders verbazing behaalde ik aanvankelijk fantastische cijfers. Nederlands, aardrijkskunde, geschiedenis en wis- en natuurkunde waren mijn favorieten. De laatste maanden ging het echter niet meer. Ik had mijn hoofd er niet meer bij en wat niemand wist: m'n Frans was rampzalig. In plaats van naar school te gaan, ging ik overdag stiekem naar de Lijnbaan. Daar was een expositiezaaltje van de Rotterdamse Kunststichting, waar ik uren keek naar het werk van Dordtse verlate impressionisten en Rotterdamse expressionisten en droomde van een carrière als kunstenaar.

Als ik niet daar of in Booijmans was, dan liep ik wel door de weilanden aan de Oude Kleiweg, in Overschie of in Hillegersberg, waar ik het ruige, natte, naar de kikkervisjes uit mijn kinderjaren ruikende landschap schilderde. De haven, toen ongetwijfeld nog het interessantste deel van Rotterdam, trok me eigenlijk niet zo erg. Daar waren anderen meer in gespecialiseerd. Mijn favoriete plekjes lagen aan de rand van de stad, waar ik als vijfjarige jongen met mijn step van huis was gevlucht, de weg naar Berkel en Rodenrijs, Bergschenhoek en uiteindelijk Delft ontdekt had. Daar kon je vanuit de verte het veranderende silhouet van de stad rustig observeren. De triestheid van het vaak natte landschap sloot naadloos aan bij mijn gemoedsgesteldheid. De titels van de schilderijen uit die tijd logen er dan

ook niet om. *Verdriet*, *Wanhoop* en ga zo maar door. Het was net Vincent van Gogh in Brabant. 'Ik wil dat de mensen de geur van de armoede kunnen ruiken,' had hij aan Theo geschreven, toen hij voor de zoveelste keer aan *De aardappeleters* was begonnen. Ik schilderde mijn eigen eenzaamheid, zoals hij op afstand en met een grote lege ruimte tussen hem en zijn onderwerp in het *Caféterrass in Arles* had geschilderd. De waanzinnig grote sterren in de donkerblauwe nachthemel dropen als tranen op het goudgeel van het warme terras. Tranen om het onbegrepen verdriet van toen, toen hij nog in Zundert woonde en dagelijks langs een grafje liep waarop 'Vincent van Gogh' stond. Later zou ik, vanuit een ziekenhuisraam in Cergy Pontoise, dagenlang uitkijken over het ruige land van Auvers sur Oise. Ik lag daar met zware koortsaanvallen en keek naar een muur met aan de voet ervan een ander graf. 'Vincent van Gogh' stond erop. Iemand had er een paar zonnebloemen neergelegd. Maar dat was later. Toen wist ik alleen nog maar dat ook ik, net als hij, de tranen van God moest laten zien.

'Ik weet wat ik wil worden,' had ik die avond gezegd en ik vervolgde: 'Ik word kunstenaar, en niets anders.'

Dat gaf een behoorlijke beroering. In heel onze familie kwam dat beroep niet voor. De meest nabije artistieke keling was een veel te jong gestorven broer van mijn moeder, die erg mooi viool zou hebben gespeeld.

'Ik ga van school af en ik ga schilderen,' had ik gezegd. Ik wilde werkelijk alleen nog maar schilderen. Al het andere in het leven zou mij afhouden van de roeping die ik zo sterk voelde. Compromisloos en absoluut – dat was de enige keuze die ik had. Een poging van mijn ouders om ten minste nog iets van mijn toekomst te redden – ze stelden voor dat ik eerst de hbs zou afmaken en vervolgens een gedegen opleiding aan de Kunstacademie

zou gaan volgen – strandde in een definitief ‘nee’ van mijn kant. Het idee om nog één dag te wachten met de realisering van mijn droom was even waanzinnig als een voorstel om nog even te wachten met om hulp te roepen voor iemand die aan het verdrinken is. Bovendien, zo betoogde ik, kunstenaarschap leer je niet aan een academie. Alle kunstenaars die ik bewonderde, waren autodidact en hadden slechts te hooi en te gras het een en ander bijgeleerd. Sterker nog: de werkelijk grote kunstenaars hadden allemaal hun opleiding voortijdig afgebroken. Een kunstenaar word je door het leven en niet in een schoolbank. Waar ik die wijsheid op zeventienjarige leeftijd vandaan haalde, weet ik niet, maar later zou Pierre Janssen, de directeur van de Rotterdamse Kunstacademie, op de cynische vraag of hij ‘mensen tot kunstenaar opleidde’ antwoorden: ‘Nee, dat doe ik niet. Ik leer ze tekenen en schilderen. Als bij sommigen van hen aan alle voorwaarden voor het kunstenaarschap voldaan wordt, zouden die zich mogelijk, als de omstandigheden zich gunstig voordoen, tot kunstenaar kunnen ontwikkelen.’ Een wijsheid die bij mijn ouders niet aanwezig was. Hoe zou dat ook gekund hebben? Ik had net zo goed kunnen zeggen dat ik koning van Spanje had willen worden. Dat was net zo ver over hun horizon als mijn roeping tot kunstenaar.

In een laatste poging me op het rechte pad te houden riep mijn vader wanhopig: ‘En als je dit echt gaat doen, dan zorg je van nu af aan voor jezelf. Geen cent krijg je meer van me.’ Alsof dat ook maar meer dan een milligram aan gewicht in de schaal van mijn keuze zou hebben gelegd. Nee, het vooruitzicht van een leven als bohemien was eerder aantrekkelijk dan afschrikwekkend. Zo aangenaam was een burgermansleven in de vijftiger jaren niet.

Een ontmoeting in Rotterdam – najaar 1961

Die zondagochtend liep Monica verdwaald over de Coolingsingel en keek naar de bemiezerde vitrines van de Cineac, waarachter foto’s van de filmvoorstelling waren geplakt. Een vriend, met wie ik de vorige avond op ons atelier in een dichte alcohol damp gehuld het roemloos einde van mijn militaire loopbaan had gevierd, had haar het eerst ontdekt. Intens liefdesverdriet had me bijna de hand aan mezelf en aan een sergeant doen slaan. Dat verhaal komt later misschien nog. Eerst maar terug naar de Cineac waar Monica het eerste meisje was dat, na deze verschrikkelijke deceptie, warme gevoelens bij mij opwekte.

Mijn vriend had een soort derde oog voor eenzame meisjes, iets waar het mij tot mijn grote verdriet absoluut aan ontbrak. Monica was op zoek geweest naar het huis van een beroemde Rotterdams architect, maar ze had geen idee waar dat was en hoe ze er moest komen. Met onze fabelachtige kennis van alles wat ook maar iets met Rotterdam te maken had, was dat voor ons een koud kunstje. We konden deze Berlijnse schone haarfijn beschrijven waar dat huis zich bevond en we konden zelfs een beschrijving van het huis zelf en van het interieur geven. Een andere vriend en collega, die met ons in de tuinen van de welgestelden in Hillegersberg en Kralingen werkte – als gevolg van de maatregelen van mijn vader ben ik mijn schilderscarrière als tuinman begonnen – had er een mozaïek gemaakt. Mijn baas, een tuinarchitect en

verwoed amateurschilder, die tot grote hilariteit van de kunstenaars die hij in dienst had, in een atelier op zijn kwekerij naaktstudies maakte, had deze beroemde architect tot klant. Maar hoe moest je er op zondagochtend vanaf de Coolsingel komen? Dat was geen sinecure.

‘Rijdt hier geen tram meer?’ vroeg mijn vriend aan een agent in een voorbijrijdend politiebusje.

‘Nee, nog veel te vroeg,’ antwoordde die.

‘Waarom hebben ze de rails dan niet opgerold?’ reageerde mijn vriend ad rem.

De verbaasde agent vertrok, op zijn voorhoofd wijzend, richting Haagseveer.

Tot onze grote vreugde en bewondering bleek Monica in het bezit van een echte Volkswagen te zijn. Uit Berlijn komen, architectuur studeren, een beroemde architect tot je kennissen rekenen en dan ook nog een echte auto hebben – zoveel kwaliteiten hadden wij nog nooit in één persoon verenigd gezien.

Dankzij mijn paar jaar hbs had ik een ruimere kennis van het Duits dan mijn vriend, en daarom mocht ik naast Monica op de voorbank plaatsnemen en zo brachten we haar feilloos naar de plek waar ze zijn moest. En later ook naar het zolderatelier, waar ik met fietslak een krankzinnig felle muurschildering had gemaakt.

Ze wilde mijn schilderijen *Wanhoop*, *Verdriet* en nog zo wat zien. ‘Je moet naar Berlijn komen. We hebben daar aan de Uni een fantastische groep kunstenaars – schrijvers, schilders, dichters. Echt fantastisch,’ had ze gezegd.

Die zondagavond stond mijn toekomst wel zo’n beetje vast, dacht ik en niet lang daarna kwam ik aan op Bahnhof Zoo en werd ik door Monica in het bekende Kevertje rechtstreeks naar een kamer in de Zossenerstrasse, recht tegenover het kunstenaarscafé Der Leierkasten in Berlin-Kreuzberg gebracht.

Een paar dagen later kreeg ik een uitnodiging om bij haar thuis te komen. Ze woonde in een huis aan de Wannsee, vlak bij de villa Marlier waar die beruchte conferentie was gehouden. En zo kwam het dat ik die avond de kaart van Rotterdam zat te tekenen. Ik had nog steeds geen idee wat de bedoeling van deze tekensessie was. Nadat ik de contour van mijn geboortestad had gesloten, legde ik mijn potlood neer.

Ze pakte het papier op en trok van boven naar beneden een grote streep, die de stad in twee ongeveer gelijke helften verdeelde. ‘Ziezo, klaar. Dit is wat er met mijn stad gebeurd is, een paar maanden geleden.’ Daarna legde ze het potlood neer en keek me aan.

Wat ik ook verwacht had, niet dit. De abruptheid waarmee ze mijn stad in twee stukken had verdeeld, verbaasde me.

‘Zo is het bij ons gegaan,’ zei ze. ‘Van de ene op de andere dag was ik de helft van mijn familie en vrienden kwijt. En nu is het jouw beurt. Zet eens kruisjes op alle plekken in Rotterdam waar jouw familie en vrienden wonen.’

Ik begon. Het moet geleken hebben op de kaart tijdens die andere bespreking aan de Wannsee: Nederland 160.800, Frankrijk (bezet gebied) 165.000 (onbezet gebied) 700.000, België 43.000. Alles bij elkaar meer dan 11 miljoen Joden.

Nauwkeurig markeerde ik de plaatsen waar iedereen woonde.

Toen ik klaar was, vroeg ze: 'En waar woon je zelf?'

'In het westen,' antwoordde ik.

'Dan heb je geluk gehad. Hoeveel van je vrienden en familieleden wonen in het oosten?'

Ik begon te tellen. De kwekerij, alle klanten – ze waren verdwenen. De vrouw van mijn broer was haar familie kwijt. Toen ik de kruisjes telde, bleek ik in totaal meer dan de helft van alle vrienden en bekenden kwijt te zijn, onder wie een paar bijzonder dierbare.

'Wij hebben met een groep studenten een ondergrondse beweging, die tunnels graaft en op andere manieren mensen de grens over helpt. We hebben iemand nodig zoals jij.'

'Zoals ik?' vroeg ik verbaasd.

'Ja, zoals jij. Jij bent een buitenlander en jij kunt de Muur over. Wij niet. We hebben iemand nodig die berichten overbrengt zodat we mensen kunnen informeren over de plaats en het tijdstip waarop ze "over" kunnen komen. Via de telefoon kan niet, die wordt absoluut afgeluisterd. Zo hebben we al een paar mensen verloren. Die zijn nu dood of zitten voor jaren in het tuchthuis.'

'O.' Verbaasd maar geïnteresseerd keek ik haar aan.

'Wil je? Dan zal ik contact opnemen met een van onze leiders en vragen of ik je mag voorstellen.'

Vragend keek ze me aan.

'Natuurlijk,' zei ik. 'Als ik iemand zijn vrijheid kan teruggeven door even de grens over te gaan, dan doe ik dat.'

Die avond sliep ik alleen in de logeerkamer van een huis aan de Wannsee en langzaam drong tot me door dat dit bezoek heel anders was verlopen dan ik het me had voorgesteld.

Ook mijn kunstenaarschap zou een onverwachte wending nemen. 'Een kunstenaar word je door het leven en niet in een schoolbank,' had ik tegen mijn vader gezegd. Dat mijn leven een wel erg bizarre wending nam, daar maakte ik me op dat moment absoluut niet druk om.

De volgende ochtend werd ik in een toeristenbus gehesen en door West-Berlijn getransporteerd. Alle attracties moest ik langs. Het was zo'n beetje een herhaling van die zondagochtendrit door Rotterdam, alleen nu was Monica mijn gids. Ze had een studentenbaantje op een toeristenbus. We reden langs Checkpoint Charley, de Brandenburger Tor, en door de Bernauerstrasse. De ramen, waar nog niet zo lang geleden mensen wanhopig door naar beneden waren gesprongen, waren dichtgemetseld. Even verderop een uitkijkpunt met niemandsland achter de muur. Monica wees ons de plekken waar vluchtelingen waren neergeschoten.

Een paar dagen later werd ik naar een huis in Tiergarten gebracht. De leider wilde me spreken. Een jonge civiel ingenieur met een open blik keek me onderzoekend aan. Hij was kennelijk al over me geïnformeerd, want veel had hij niet te vragen. 'Wil je helpen?'

'Ja.'

'Dan kun je voorlopig berichten gaan overbrengen. Heb je een rijbewijs?'

'Nee.'

‘Zorg dan dat je dat krijgt, want dat zul je nodig hebben. Begin ook maar eens een paar keer er bij Checkpoint Charley doorheen te gaan en onthoud de procedure. Kijk goed wanneer ze wat doen en wanneer er gestempeld wordt en maak daar een verslag van. Doe hetzelfde in de Franse en de Britse sector.’

De dagen daarna ging ik regelmatig naar Oost-Berlijn. Ik leerde mijn eerste contacten kennen, gaf mondeling instructies door en bestudeerde nauwkeurig de procedures die bij de grensovergangen gevolgd werden. Ik ging terug naar Nederland, haalde mijn rijbewijs en toen ik terugkwam in Berlijn verhuisde ik naar een kunstenaarscommune in een kolossaal, tijdens een van de bombardementen, uitgebrand pand op de Kurfürstendamm. Monica woonde inmiddels in Schöneberg en samen hadden we op de Rudolf-Wilde-Platz John F. Kennedy ‘Ich bin ein Berliner’ horen uitroepen.

In die tijd kwam ik ook in contact met de Bahnhofsmission en Aktion Sühnezeichen en ontmoette ik er mensen die, door de Bijbel en het christendom geïnspireerd, vrede en gerechtigheid nastreefden. Het evangelie liet me echter koud en van drugspreventie, hun latere specialiteit, was toen nog geen sprake. Ik was met belangrijker zaken bezig. Althans, belangrijker in mijn ogen. Het onrecht moest stoppen! Van studeren kwam helemaal niets meer en ik hield me in leven als vakkenvuller bij het Amerikaanse bezettingsleger en bij het bevoorraden van de voedselbunkers, die na de Berliner Luftbrücke noodzakelijk geworden waren.

Mijn uitstapjes naar het ‘boeren-en-arbeidersparadijs’ gingen gewoon door en ik had ontdekt dat het mogelijk moest zijn om op redelijk eenvoudige wijze een paar stempels na te maken en die vervolgens in een doorreisvisum voor Tsjechoslowakije te zetten. Had je dat eenmaal, dan was het een kwestie van stalen zenuwen en via Praag naar Oostenrijk vluchten.

Ik ging terug naar Nederland, zocht een paar look-a-likes, praatte hen hun paspoort uit handen en vroeg een visum aan.

Een gebeurtenis in Praag – najaar 1963

‘Ausziehen!’

De Vopo die me uit de S-bahn op het station Friederichstrasse had gehaald, had me naar een klein kantoortje in de stationshal gebracht. Al mijn zakken waren al geleegd, maar kennelijk was dat niet genoeg. Op mijn onderbroek na stond ik daar poedelnaakt. Ieder plooitje van mijn kleren werd nauwkeurig nagekeken. Er zat een vervalst doorreisvisum naar Tsjecho-Slowakije in mijn portefeuille en daarom rekende ik op een paar jaar strafkamp. Ik was wel wat zenuwachtig, maar eigenlijk liet het me vrij koud. Een beetje een dubbel gevoel, maar het was de prijs die ik waarschijnlijk zou moeten betalen voor mijn verzet tegen een totalitaire overheid die alles waarin ik geloofde vertrapte. De overheid, de maatschappij, de kerk – ik geloofde er allang niet meer in. De God en de waarden uit mijn jeugd had ik vaarwel gezegd. De God van de kerk was dood. Mijn God, de God die ik heb zien huilen, was iemand anders. Ik had geen idee wie hij was; maar in ieder geval was het iemand die zich het lot van een volk dat van de ene op de andere dag gevangen is gezet aantrekt.

Ik was via Oost-Berlijn en Dresden naar Praag gegaan. Daar had ik een kerkdienst meegemaakt die totaal anders was dan ik gewend was. In de prachtige stationshal hadden veiligheidsagenten me op een zondagochtend in alle vroegte staande willen houden. Een paar mensen die dat zagen gebeuren, begonnen spontaan te zingen. Het gezang werd overgenomen door anderen en voordat de agenten het goed en wel in de gaten hadden, klonk een geweldig protestlied. Wat het precies was, weet ik niet, maar het zal wel een soort tsjechoslowaaks 'We shall overcome' geweest zijn. De veiligheidsagenten wisten niets beters te doen dan het gesprek af te breken en het hazenpad te kiezen. Voor mij was het alsof een engelenkoor me uit de klauwen van de veiligheidsdienst gered had. Ik was doorgereisd naar Linz in Oostenrijk en nu stond ik weer met een vervalste visumaanvraag op het Bahnhof Friederichstrasse in Oost-Berlijn. *'In ordnung, sie können gehen.'*

De Vopo-officier liet me me weer aankleden en ik kon vertrekken. Wonderlijk, dacht ik; ik had hem naar die aanvragen zien kijken en hij heeft er niets van gezegd.

Ik nam de eerste de beste trein terug naar West-Berlijn en ging gelijk door naar de commune, maar hield m'n mond. Ergens klopte iets niet. Waarom had men mij niet gearresteerd? Zonder dat iemand het wist, ging ik terug naar Nederland. Er volgden een paar gesprekken met de Binnenlandse Veiligheidsdienst en ik kreeg het advies me voorlopig even schuil te houden. Het zaakje stonk.

Een paar weken later; ik was bij Monica op bezoek, en werd gebeld: 'Eric?'

'Ja?'

'Je contactpersoon is over naar het Westen. We hebben hem gearresteerd zodra hij de Muur over kwam. Hij werkte voor de Stasi. Hij is doorgeslagen en heeft alles bekend. Hij had al eerder een vluchtpoging gedaan, was gearresteerd en voor de keuze gesteld: meespelen en als spion naar het Westen gaan, of een paar jaar de gevangenis in. Hij had het eerste gekozen.'

'Maar waarom dan via mij? Waarom hebben ze hem dan niet zelf over de Muur gezet?' vroeg ik verbaasd.

'Je bent een slechte spion, jongen; dat had je moeten weten. Via jou zou hij een fantastisch alibi gehad hebben met een geloofwaardig vluchtverhaal en zei een agent in het westen. Dat hele verhaal is nu niet doorgedaan omdat jij onraad rook. Dat vinden ze niet leuk. Je kunt daar maar beter even wegblijven.'

Ik durfde niet meer over communistisch grondgebied te reizen en ben diezelfde avond vanaf vliegveld Tempelhof via Hamburg naar Amsterdam gevlogen.

'Een kunstenaar word je door het leven, pa,' had ik gezegd.

Terug in Rotterdam besloot ik toch maar eens een praatje te gaan maken op de Academie voor Beeldende Kunsten, die toen nog was gevestigd aan de G.J. de Jonghweg.

Hoofdstuk 3

God is dood

Een expositie in het gebouw van de Rotterdamse Kunst Stichting aan de Witte de Withstraat, begin zestigerjaren van de vorige eeuw.

De ontwikkeling van mijn kunstenaarschap in een periode waarin God en de kerk als volstrekt 'uit de tijd' werden afgeschaft.'

De roerige zestiger jaren

'Die Tauben sind Gammler, Sie scheiszen auf alles' (duiven zijn leeglopers, ze schijten overal op).

Dit is een regel uit een gedicht uit het kunstenaarscafé Der Leierkasten in Berlijn, ondertekend met 'Fraulein Jesus'. Het zou ook zomaar kunnen zijn ontstaan in café De Fles aan de 's-Gravendijkwal en door de toen al bebrilde en in het zwart gehulde drummer Jules D. zijn opgetekend. Het was niet te ver van de Kunstacademie aan de G.J. de Jonghweg, en zodoende was het de vaste pleisterplaats van een groepje jongelui dat zich kunstenaars voelde. Regelmatig troffen we elkaar daar, zochten er vertier en in een soort 'apen-vlooien' bevestigden we ritueel ons ongeluk, de afkeer van de gevestigde orde en onze eigen genialiteit. Dat we daarbij probeerden anderen hun vriendin af te troggelen, hoorde er bij. Dan moest je maar niet zo stom zijn een meisje mee te nemen naar de kroeg. Vrouwenemancipatie moest in die tijd nog geboren worden en meisjes die in een kroeg zaten, vond je een stukje verderop in de Cascade, een club op de hoek van de Rochussenstraat en de 's-Gravendijkwal. Cascade werd een paar jaar later in het lied 'Ik ben Ali Cyaankali' door Lia Dorana beroemd en animeermeisjes leegden er de zakken van al te naïeve zakenlui. Dat was het klootjesvolk waar wij, kunstenaars, niets mee te maken wilden hebben. Wij stonden daar ver boven en bovendien had niemand van ons ooit een cent op zak. We konden het daar dan ook niet verbrassen. Geld verdienen was trouwens voor de dommen. Dat lieten we over aan de studentjes van de NEH, de latere Erasmus Universiteit, die ergens in een kelder in de buurt van de Helihaven een soos hadden. Daar, in dat keldertje, werden de eerste exposities gehouden, die overigens vrijwel steevast uitliepen op zuippartijen en flinke ruzies. Aan deze feesten kwam een einde toen we met z'n allen in een later door die studenten in gebruik genomen café aan de Oostzeedijk door de vloer gingen. Dat de muren het hebben gehouden was een wonder. De politie heeft ons land toen door abrupt ingrijpen voor een nationale ramp behoed. Tafrelen als die van de nieuwjaarsbrand van 2000 in café De Hemel in Volendam zouden beslist niet uit te sluiten zijn geweest.

Mijn eerste tekeningen aan de Rotterdamse Kunstacademie waren bepaald niet indrukwekkend. Ik was dankzij mijn Berlijnse periode aan de HFBK (Hochschule für bildende Künste gelijk in het tweede leerjaar geplaatst en moest me bezighouden met het natekenen van koppen van in gips gegoten Griekse goden. Oersaai! En het had ook

niets te maken met wat wij als echte Kunst beschouwden. Die maakten we thuis, stiekem, en soms lieten we die na afloop van de les aan onze leraren zien. Een wonderlijke situatie: de officiële lessen aan de academie in die tijd stonden totaal los van wat er in werkelijkheid in de kunstwereld gebeurde, bijvoorbeeld bij de Rotterdamse Kunstkring aan de Witte de Withstraat. Daar werden we ineens overvallen door een stelletje Amsterdammers. Karel Appel, Constant en Corneille exposeerden er hun gooi- en smijtwerk. De Rotterdamse expressionisten, voor wie ik grote bewondering had, werden door dit Amsterdamse geweld als ouderwets, uit de tijd en achterhaald weggezet. Wij zouden geen echte Rotterdammers geweest zijn als wij ons daar iets van hadden aangetrokken. We gingen door met waar we mee bezig waren en dat was voornamelijk feesten. Daar hadden we die Amsterdammers helemaal niet bij nodig. Later, in Parijs, heb ik een tijdje bij Corneille op zijn atelier in de Marais gewerkt en hij heeft mijn eerste solotentoonstelling in de rue Jacob ingeleid. Dat was in de periode waarin ik mijn lyrisch abstrahisme had verruild voor het meest primitieve realisme, de kindertekening, een realiteit waar wij toen in Rotterdam volledig aan voorbijgingen. Wij zwierven door de stad en proclameerden er onze eigen kabouterenvrijstaat. Alleen Jules D. pleegde verraad door zich af te geven met ene Simon V. te A. – de naam Amsterdam durfde hij kennelijk niet uit te spreken. Volgens mij ging hij ook stiekem naar Carré om daar deel te nemen aan een poëziemanifestatie, waar hij ontdekt werd. Wij hadden geen Carré. Wij hadden Het Venster in de Gouvernestraat, een avant-gardistisch theater waar hootenanny's georganiseerd werden. Dat was het Rotterdamse alternatief voor het chique, aan de Amstel gelegen podium waar onze verraderlijke stadsgenoot furore maakte. Pete Seeger, de beroemde Amerikaanse protestzanger, was overgekomen en had ons laten kennismaken met *folk music* – een oorspronkelijk van generatie op generatie overgedragen volksmuziek, waarin verhalen over liefde, verdriet, overspel, ziekte en dood werden verteld. Toen Pete, zoals het bij een hootenanny betaamt, het publiek uitnodigde om in een soort jamsessie aan het spektakel deel te nemen, klom de roodharige Jan H., opgezweept door de banjoklanken en de nodige alcohol, het podium op. Als een volleerd concertpianist nam hij plaats achter de vleugel die daar klaarstond en zette de eerste akkoorden van 'Toen onze mop een mopje was' in. Een daverend gejoel steeg op vanuit de tot de nok toe gevulde zaal. Brullend van de lach lagen we op de grond en tot onze verbazing haakte de wereldberoemde protestzanger voorzichtig in op de akkoorden van dit kinderliedje. We stormden het podium op, aangemoedigd door deze onverwachte bijval in het wereldberoemd maken van deze puur Nederlandse folk, en begonnen Jan H. met vleugel en al in de rondte te draaien.

Wie er roet in het eten gegooid heeft, weet ik nog steeds niet, maar plotseling verscheen de politie, die met harde hand dit culturele hoogtepunt uit elkaar begon te slaan. Uiteindelijk belandde ik op het bureau, waar ik na een paar uur diep beledigd afscheid nam van het stelletje cultuurbarbaren. Nee, op cultureel gebied had Rotterdam het lelijk laten afweten. We hadden eindelijk onze mop op de internationale hitlijsten kunnen

krijgen, de Amsterdamse doorbraak van Jules Deelder zou in een avond in de schaduw zijn gesteld – draaide het bureau Westersingel het de nek om.

Had Rotterdam het er tijdens onze hootenanny lelijk bij laten zitten, kort daarna revancheerde de stad zich. Althans, dat dacht men toen. Een van de jongens uit het groepje De Fles kwam op een dag binnengewaaid en deelde tussen neus en lippen mee: ‘Ik heb een tentoonstelling in de Rotterdamse Schouwburg.’ Hij had, naar aanleiding van het toneelstuk *Der Stellvertreter* (De plaatsvervanger) van Rolf Hochhuth, dat toen net in première was gegaan, een serie gouaches gemaakt. Het stuk, een aanklacht tegen het vermeende zwijgen van paus Pius XII en de Rooms-Katholieke Kerk tijdens de Holocaust, had veel ophef veroorzaakt. De internationale pers liep te hoop en de gemoederen liepen hoog op. Veel gerenommeerde toneelgezelschappen wilden het op hun repertoire zetten, maar regeringen, onder andere die van Israël, trachtten dit te voorkomen. De Haagsche Comedie had vanwege de toegepaste censuur al van opvoering afgezien, maar het Nieuwe Rotterdamse Toneel heeft het uiteindelijk toch opgevoerd. In het Rotterdam van die jaren was men niet bang voor een relletje en iedere poging om paus Pius XII als ‘Hitlers paus’ weg te zetten en de kerk te beschadigen werd met applaus begroet. Dat deze paus in werkelijkheid in het geheim veel heeft gedaan om Joden te redden door hun doopbewijzen te geven, werd door de Israëlische regering wel in dankbaarheid erkend, maar was in Rotterdam nog niet doorgedrongen.

In het toneelstuk verwisselt de pauselijke nuntius Riccardo zijn naam en kleding voor die van een Jood, naait diens ster op de kleding en gaat in zijn plaats naar de gaskamers. Hiermee is volgens Hochhuth de laatste christen, en dus ook God, gestorven: ‘God is dood en de kerk is een zielig hoopje aan vrijwillige verstandsverbijstering lijdende fantasten.’ Daar moesten wij het in de zestiger jaren in Rotterdam en de rest van Nederland maar mee doen: een gif dat zich tot op de huidige dag als een virus over de wereld verspreid heeft. Het zou goed zijn als het huidige stadsbestuur zijn excuses voor deze kapitale blunder zou aanbieden. Dit Nederlandse weggijken van eigen verantwoordelijkheid stond in schril contrast met wat ik een jaar eerder in Berlijn bij de mensen van Aktion Sühnezeichen had meegemaakt. Evangelisch georiënteerde Duitsers vroegen zich af wat hun ouders in vredesnaam had bezielde en voor welke dilemma’s zij gesteld waren geweest. Dat vroeg ik me ook af. Waarom was mijn vader niet in het verzet gegaan, maar had hij zich in november 1944 laten wegvoeren? Had hij een keuze gehad of niet? Dat hij en de andere Rotterdammers van zijn leeftijd gezien werden als potentiële terroristen en dat zij daarom afgevoerd werden, ontdekte ik pas veel later. Ik wist hier, en van het verhaal over mijn weggevoerde Joodse buurmeisje, wel flarden van, maar het fijne wist ik nog niet. Daar zwegen mijn ouders over. Ook mijn vader begon pas op zijn sterfbed te praten. Hij was weer in Duitsland en moest door de bombardementen verwoeste elektriciteitskabels herstellen.

Wat als tamelijk ludiek en onschuldig verzet tegen een als verstikkend ervaren samenleving was begonnen, had in die periode serieuzere vormen aangenomen. Marihuana en later ook hasj en harddrugs deden hun intrede. De Fles verhuisde naar het

Noordereiland, maar was niet meer wat het was. Het episch centrum van de kunstbende verhuisde naar café Melief Bender, dat sinds 1876 aan de Oude Binnenweg was gevestigd. Hier kwamen we dagelijks rond een uur of vijf samen en vaak bleven we er tot laat in de avond rondhangen. Praatjes makend en bier en sigaretten bietsend bespraken we de toestand van de wereld. Maar zoals vroeger werd het niet meer. In de opkomende drugscene voelde ik me niet thuis en het was onvermijdelijk dat ik met weemoed terugdacht aan m'n eerste vriendinnetjes. Een hoogblonde, op Brigitte Bardot gelijkende schone die me van de ene op de andere dag verruilde voor een ander. Of een heel lief en welopgevoed meisje met wie ik mijn eerste zoen wisselde, maar die, toen het erop aankwam, de druk van haar orthodox protestantse ouders niet kon weerstaan en de verkering verbrak. De meiden in Melief Bender waren van een geheel ander kaliber. Eendagsvlinders met felle kleuren die pijn deden. Met Monica is het nooit iets geworden, zij gaf de voorkeur aan een kok met wie ze is gaan samenwonen. En ik, ik verlangde terug naar het kunstzaaltje aan de Lijnbaan. Naar de ruige, hoekige penseelstreken van de expressionisten, naar de zoektocht van Vincent van Gogh.

Hoewel ik, in tegenstelling tot Vincent, geen domineeszoon was, zou ik het gerust hebben kunnen zijn. De opvoeding die ik van mijn ouders heb ontvangen, verschilde in niets van die van mijn vriendjes Bob W., Henk T. en Hans K., wier vaders wel dominee waren. God is ook mij met de paplepel ingegoten. Maar over welke God hadden mijn ouders het eigenlijk? Was het de God van Vincent? Hij was me voorgegaan, hem zou ik volgen. Toen ik jaren later op de kamer van de bekende tv- en talkshowpresentator Andries K. te H. een reproductie van het Caf  terras in Arles zag hangen, flapte ik eruit: *'Zo, daar hangt een gesjeesde zendeling die kunstenaar is geworden. Voor je neus staat een gesjeesde kunstenaar die zendeling is geworden.'* *'Ik dacht dat jij een succesvol kunstenaar bent geweest,'* gaf hij ten antwoord. *'Nou, dat valt wel mee. Zo beroerd als Vincent van Gogh het er in zijn tijd van af heeft gebracht, is mij gelukkig bespaard gebleven. Ik heb inderdaad tientallen schilderijen en honderden etsen voor behoorlijke prijzen kunnen verkopen. Ik heb een flink aantal internationale solotentoonstellingen op mijn naam staan en heb aan groepstentoonstellingen met heel grote namen deelgenomen. Mijn werk is in diverse publieke collecties opgenomen, maar tot de echt groten heb ik nooit behoord.'* *'Dat vind ik toch behoorlijk succesvol,'* kreeg ik ten antwoord. *'Valt wel mee,'* relativeerde ik. *'Wat ik echt wilde – laten zien wie God is – is me niet gelukt. Trouwens, dat is Vincent uiteindelijk ook niet gelukt.'*

Dat was een wijsheid waar het me in de periode van café Melief Bender nog aan ontbrak. Maar dat er iets gebeuren moest, was me ook toen wel duidelijk.

Op een avond liep ik het café uit en ik ben er ook nooit meer teruggekomen. Wilde ik echt kunstenaar worden, dan moest ik de kroeg uit en aan het werk gaan, dat stond als een paal boven water. Ik ging van de academie, meldde me aan bij de avond-hbs – ook aan de 's-Gravendijkwal – en bracht overdag in een 2CV bestelauto bestellingen voor een groothandel in kantoorartikelen weg. Uiteindelijk haalde ik een onderwijsbevoegdheid

tekenen en ik nam een deeltijdbaan op een school voor beroepsbegeleidend onderwijs op Zuid aan. Ik kon nu tenminste op een redelijk eenvoudige en zijdelings met mijn vak verbonden manier mijn geld verdienen. Ook ontmoette ik een Indo-Chinees meisje, met wie ik verkering kreeg. We trouwden en verhuisden naar Hendrik-Ido-Ambacht, waar ik aan het Waaltje – een dode rivierarm tussen de Noord en de Oude Maas – een atelier annex kunstgalerie betrok. Tijdens de opening, die door de burgemeester verricht werd en waar naast een aantal Rotterdamse collega's de plaatselijke notabelen hun opwachting maakten, zag ik mijn vader. Hij vertelde aan ieder die het maar wilde horen: 'Mijn zoon, mijn zoon.' Toen ik besloot kunstschilder te worden, had hij er niets van begrepen – hoe had het ook gekund? – maar nu had hij er vrede mee gesloten. Een periode van relatieve rust en keihard werken brak aan. Eindelijk kon ik beginnen aan de opdracht: de wereld laten zien wie God is. Het probleem was echter dat ik daar zelf geen idee van had. Hij was immers dood.

Hoofdstuk 4

Een tentoonstelling in Amsterdam

Een gouache uit mijn debuut-tentoonstelling in de kunstenaarskolonie “Het Galgje” te Hendrik Ido Ambacht - begin zeventiger jaren.

De periode waarin, ondanks het feit dat God en de kerk er voor mij niet meer toe deden, de onzichtbare wereld mijn inspiratiebron bleef. Onvermoeibaar probeerde ik de tranen van God zichtbaar te maken.

De zeventiger jaren

Moeizaam klom de trein over de bochtige rails omhoog. Heel in de verte waren tegen een wazige, waterige achtergrond twee iele, rafelige lijntjes te zien. Vlak voor het einde, daar waar het spoor in het niets verdween, boog de rails zinloos recht omhoog en brak plotseling af. Er bovenop stond aan weerszijden een rode stip. ‘Stop, gevaar,’ schenen ze te willen zeggen. Maar ze hadden ook een vreemde aantrekkingskracht. De kijker werd er als het ware

naartoe gezogen om over de grens van de wereld van het schilderij te worden meegevoerd in een andere, onbekende, dimensie. Beneden, aan de voet van het gebergte dat tussen de hoge, minaretachtige flatgebouwen door zichtbaar werd, begon het spoor. Of eigenlijk is dat niet de juiste formulering. De bielzen maakten een als met een passer getrokken halve cirkel. De ene bocht worstelde zich als een spoorbaan omhoog. In de andere bocht veranderden de bielzen langzaam in ramen die zich aaneensloten tot een futuristisch bouwwerk met daarop een gouden koepel. ‘*Watch my name go by*’ stond met grote graffitiletters op het speelgoed locomotiefje dat ontspoord in de lucht hing. Kennelijk had iemand aan de vergetelheid willen ontsnappen door zijn naam met grote letters door dit landschap te voeren.

Het schilderij bestond eigenlijk uit twee werelden, die in volkomen harmonie in elkaar overgingen. De hoge, smalle gebouwen van de stad trachtten, als vingers voor je ogen, het paradijselijke landschap erachter te verbergen. In de lucht hing een vreemde vlieger. ‘Bir’ stond op de vlag die op driekwart hoogte aan het vliegertouw was bevestigd.

‘Bir is de naam van een jongen die jaren geleden geboren werd in China, in wat toen nog de Whag-Nodelta heette. Wat er precies gebeurd is, weet hij niet. Ook waar hij vandaan komt, is niet helemaal duidelijk. Soms denkt hij dat hij ergens in Mongolië geboren is, in een ger, maar ook dat is twijfelachtig. Hij is op zoek naar het land waar hij vandaan komt, met als enig houvast zijn intuïtie. Een geur, meegebracht door een windvlaag. Een gevoel ‘hier zou het wel eens kunnen zijn’. Zo trekt hij de wereld rond, op zoek naar de plek waar hij thuishoort. Maar meer nog naar het antwoord op de vraag waarom hij ooit verbannen is. Waarom is hij uitgestoten uit de gemeenschap en waarom moet hij als een paria over de wereld zwerven?’

Ik besloot mijn toespraak met: 'Bir – dat ben ik, op zoek naar het paradijs. Ik nodig u uit die zoektocht met mij mee te maken.'

Het publiek applaudisseerde en de Amsterdamse galeriehouder verklaarde de tentoonstelling voor geopend. De gasten werden uitgenodigd gebruik te maken van de drankjes en de hapjes. Het 'aap wat heb je mooie jongen' kon beginnen.

Dat was vroeger in Rotterdam wel anders, dacht ik. Als daar bij de Kunstkring of in het Venster een tentoonstelling geopend werd, hoefde je echt niemand uit te nodigen voor het aangerichte buffet. Dat was vaak al half geplunderd voor de exposant of degene die de vernissage zou verrichten was gearriveerd.

Ladderzat stond ik eens op de bar van de studentensoos bij de Helihaven, een gejatte fles drank achter mijn rug, de barkeeper uit te nodigen om toch vooral z'n mond te houden. We zouden die fles samen wel even soldaat maken. De barkeeper was nog redelijk nuchter en voorzag de doodsmak die ik zou maken en met de wijsheid van een bejaarde vader stemde hij met dit voorstel in onder voorwaarde dat ik eerst van de bar zou komen en m'n broek zou ophijsen. Uiteindelijk belandde ik in de armen van een paar vrienden die zich over de fles wilden ontfermen. Maar dat vond de barkeeper toch iets minder geslaagd en hij schopte het hele zaakje, inclusief de exposant, de straat op. Geen nood, we wisten nog wel een andere tentoonstelling en zo trok de hele kunstenaarsbende destijds door Rotterdam.

Die tijd was ik allang ontgroeid. Ik had in mijn atelier aan het Waaltje een heuse kunstenaarskolonie ontwikkeld. In tegenstelling tot wat veel kunstenaars deden, wilde ik me niet via een wurgcontract opsluiten in de een of andere galerie, maar zelfstandig en zonder dwang mijn artistieke ontwikkeling kunnen bepalen. Het schrikkanjagende voorbeeld van Utrillo, die ik zeer bewonderde, maar die als een moderne martelaar en slechts gevoed door alcohol, aan de lopende band het populaire gezicht op Montmartre moest produceren, weerhield mij daarvan. Ik bleef liever op mezelf en tot groot ongenoegen van het autochtone deel van het dorp vestigde ik het atelier annex galerie, Het Galgje. De naam had ik ontleend aan het gedicht van François Villon:

'Ik ben François, wiens naam zo bont is.

Parijs, dat mijn geboortegrond is,
hangt mij straks aan een touw dat rond is.

Zo leert mijn kop hoe zwaar mijn kont is.'

Je moet toch ergens je schilderijen aan kunnen ophangen, dacht ik. De bevolking van dit dorp begreep mijn zelfspot echter volstrekt niet. Het regende klachten over mij. Klachten die overigens volstrekt ongegrond waren en uitsluitend berustten op vooroordelen en achterklap. Ik had namelijk net in die tijd, met een zwaar aan de alcohol verslaafde vriend als voorbeeld, alle drank afgeschaft en leefde als een geheelonthouder. De complete artistieke verlamming waaraan deze componist leidde, bracht me terug bij de frisdrank en vruchtensapjes. Het gebruik van drugs was me totaal onbekend. Je inspiratie daar uit halen, iets wat mensen als Jules D. en kornuiten vol bravoure tot hun handelsmerk hadden gemaakt, stond haaks op mijn inspiratiebron.

Eigenlijk was ik voor velen een buitengewoon saaie kunstenaar. Ik ging volledig in mijn werk op. Ik dronk niet, gebruikte geen drugs en leidde, op een enkele misstap na, een heteroïel monogaam bestaan. Die kwaliteiten werden door het college van burgemeester en wethouders echter niet onderzocht of meegewogen. Zij wilden de rust in het dorp herstellen door mij simpelweg de huur op te zeggen. Ze hadden echter op een paar dingen niet gerekend en dat was onder andere dat veel vrienden van de academie en de door mij zo bewonderde Rotterdamse expressionisten en verlate Dordtse impressionisten er inmiddels hadden geëxposeerd. En met succes. Ook was het een feit dat we niet meer in de feodale tijd leefden en de rechter mij in een civiele procedure in het gelijk stelde voor wat betreft het gebruik van het pand. Bovendien was men vergeten dat er inmiddels ook al heel wat stedelingen in het dorp waren komen wonen, die vonden dat zo'n rebelse artiest node gemist kon worden. Als een eigentijdse rattenvanger van Hamelen nam ik de kinderen uit het dorp mee op een boerenkar naar de tuin van mijn atelier, waar bevriende cabaretiers en toneelspelers uit het Rotterdamse cabaret "In den Twijfelaar" snoep uitdeelden en kindervoorstellingen gaven. Resultaat: handtekeningenacties en een stijgende populariteit. Men had niets geleerd van de rel die was gevolgd toen burgemeester Ridder Van Rappard van Gorinchem mijn collega Wil F. had verboden een tentoonstelling te houden. Onze burgemeester beging dezelfde fout, met als gevolg dat met 'Eric Visser – Hendrik-Ido-Ambach' geadresseerde fanmail feilloos werd bezorgd.

Deze miskleun heeft mijn doorbraak tot ver buiten de regio zeker bevorderd.

Voor het zover was, gebeurde er iets bijzonders. Op een dag kwam er een man de galerie binnen. Hij zei: 'Ik wil drie schilderijen van je kopen, maar ik wil ze niet direct betalen.' 'Geen nood. Het kopen van kunst op afbetaling is de normaalste zaak van de wereld,' zei ik.

'Dat weet ik, maar dat bedoel ik niet. Ik bedoel dat ik alleen wil betalen als ik geld heb, de ene maand misschien wat meer dan de andere, en als dat zo uitkomt misschien soms een maand helemaal niets.'

Ik begon wat bedenkelijk te kijken. Was dit een aankondiging van wanbetaling? Ik heb het sterk meegemaakt, maar iemand die van tevoren aangeeft een wanbetaler te willen zijn – daar had ik nog nooit van gehoord.

Maar ik wilde graag verkopen en daarom zei ik: 'Onregelmatig betalen kan, onder voorwaarde dat we een uiterste datum afspreken waarop alles betaald moet zijn.' Die zit, dacht ik; daar kan hij niet meer onderuit.

De man vond het prima en we maakten een afspraak om op een avond bij hem thuis de boel te regelen.

Die bewuste avond had ik behalve de schilderijen een keurig contractje in tweevoud meegebracht. Ik legde het op tafel en vroeg hem het te ondertekenen. Zonder er een blik op te hebben geworpen ondertekende hij de contractjes en daarna wilde hij overgaan tot de orde van de dag. Ik verbaasde me over zijn handelwijze en vroeg hem waarom hij het niet eens even had ingezien.

Hij schoot in de lach en zei: 'Die contractjes van jou zijn waardeloos. Als ik morgen besluit niets meer te betalen, dan kun je naar je geld fluiten. Dit is mijn werk, ik weet alles van zulke zaken af. Als jij een proces zou gaan beginnen om mij tot betalen te dwingen, dan ben je meer geld kwijt dan die contractjes waard zijn. Nee, waar het om gaat, is dat jij mij vertrouwt en ik jou. Ik wil namelijk dat jij nog veel meer goede schilderijen gaat maken. Ik zal je blijven betalen, ook al heb ik dit contract allang afgelost. Ik zal dat doen als een soort spaarpotje en dan kom ik af en toe gewoon een schilderij bij je weghalen.' Hierna schoot ik ook in de lach. Met iemand die zegt je te kunnen bedonderen als hij dat wil en me vervolgens vraagt zijn vertrouwen niet te beschamen wilde ik best wel een avontuur aangaan.

Hij zou in die periode, samen met mijn echtgenote, de belangrijkste persoon in mijn leven worden. Voor mijn werk kreeg hij grote betekenis.

Er ontwikkelde zich een vriendschap die ervoor zorgde dat ik me behoorlijk onbezorgd op mijn werk kon concentreren. Als twee musketiers vielen we het leven aan. Ik door steeds verder te gaan in een zoektocht naar de grenzen van mijn artistieke mogelijkheden, hij door de randvoorwaarden daarvoor te scheppen.

Na verloop van tijd zegde ik mijn baan in het onderwijs op en was de droom van de zeventienjarige jongen gerealiseerd. Niet dat de man me vermogens betaalde, dat zeker niet. Hij kocht weliswaar van iedere ets de eerste druk, maar wat belangrijker was: hij hield mijn boekhouding bij en waarschuwde me als ik weer eens volstrekt onverantwoorde uitgaven deed. Ik was wat je noemt een echte kunstenaar en leefde als Rembrandt van Rijn. Dat wil zeggen: ik gaf het geld eerder uit dan dat ik de schilderijen er voor gemaakt had. Maar hij genoot van het spel.

Jarenlang leefde ik op veel te grote voet. Ik kocht een zeiljacht en dure auto's en iedere keer hield hij zijn hart vast dat ik het niet meer zou redden en de deurwaarder de boel in beslag zou komen nemen. Maar tot zijn grote vreugde en niet-aflatend plezier lukte me het me iedere keer weer om de belastingdienst of de deurwaarder een slag voor te blijven. De rel die ik op het belastingkantoor in Dordrecht veroorzaakte omdat een paar belastingambtenaren hadden ontdekt dat ik BTW over mijn schilderijen moest gaan betalen, heeft hij voor me gesust. De gedachte dat de Nederlandse staat geld zou moeten ontvangen voor het feit dat ik mijn artistieke kunsten aan het papier en schilderslinnen toevertrouwde, was een rechtstreekse aanval op mijn integriteit. Deze mensen bestempelden mijn kunstwerken als handelswaar en dat was voor mij erger dan mijn moeder van prostitutie beschuldigen. Hoe konden ze mijn pogingen om het paradijs terug te halen zo verlagen? Maar Jacques pakte ze terug. Nauwkeurig berekende hij alle kosten die ik jarenlang gemaakt had en bracht die voor achttien procent in rekening. Vervolgens betaalde hij keurig de zes procent over de verkoop. Van het verschil hebben we copieus gedineerd in de molen in Schiedam.

Na de expositie in het Galgje volgden er snel meer. Ik bouwde aan een netwerk met vijf galerieën die heel Nederland bestreken. Ik nam deel aan diverse buitenlandse groepstentoonstellingen, ging naar Brussel om daar met veel vertoon koninklijk te

worden onderscheiden en begon langzaam te denken aan een internationale carrière. Solotentoonstellingen in vooraanstaande galerieën in Kopenhagen en Londen, verkoop aan diverse musea, waaronder dat in Krakow – het kon niet op. Tot mijn eigen verbazing ben ik zelfs een korte periode wereldberoemd geweest in Groningen en op Curaçao. Galeriehouders hadden mijn werk daar naartoe gebracht. Hoe ze het geflikt hebben, was me een raadsel, maar op den duur kon ik het werk niet meer aangesleept krijgen. De hele lokale beau monde scheen een werkje van mij te moeten hebben – helaas was die populariteit na het vertrek van die galeriehouders even snel voorbij als ze begonnen was. Ik kon aan de grote vraag voldoen omdat ik al vrij snel ben gaan etsen en eerlijk gezegd: deze manier van werken lag me bijzonder goed.

Etsen en schilderen wisselden elkaar af en de belangstelling ervoor was heel verschillend. Sommige mensen zwoeren bij mijn schilderijen, terwijl anderen me een uitgesproken graficus noemden. Ik had, om meerdere kleuren in één drukgang te kunnen drukken, een geheel eigen en tamelijk bijzondere techniek ontwikkeld.

Het is moeilijk aan te geven wat nu de hoogtepunten uit die periode waren. Waren het de tentoonstellingen waar mijn werk tezamen met dat van andere, heel beroemde kunstenaars werd geëxposeerd? Was het het moment waarop iemand het werk van een echte coryfee van de muur haalde om mijn werk er voor in de plaats te hangen? Waren het de publicaties in landelijke kranten en kunsttijdschriften? Ik weet het niet en eerlijk gezegd interesseert het me ook niet meer. Toen wel, toen vond ik dat allemaal buitengewoon belangrijk. Nu kijk ik alleen nog met veel plezier terug naar een van die tentoonstellingen van de Koninklijke Subsidie. Dat was toen een jaarlijkse kermis met een volkomen corrupte jury die zonder blikken of blozen de eigen protegés jaren achtereen in de prijzen liet vallen. Ieder jaar mocht je werk inleveren en als je goed genoeg bevonden werd, mocht je deelnemen aan de tentoonstellingen, ieder jaar in een ander provinciaal museum. De besten kregen van de koningin – Juliana toen nog – een cheque. Zo'n tentoonstelling werd steevast in aanwezigheid van de koningin geopend door een bestuurlijke hotemetoot. Op een van die tentoonstellingen hield zo'n hotemetoot een feestrede, waarbij hij een zin uitsprak die opgebouwd was uit een ongelooflijk aantal bijzinnen. Ik kreeg de indruk dat hij zichzelf in de knoop aan het praten was. Zo ook Juliana. Ik zag dat zij met de hand voor de mond de adem inhield. Ik keek haar aan en zag dat ze dacht: die gaat voor gaas. Op het juiste moment en met een feilloze precisie koos de spreker echter het goede voegwoord en daarmee bracht hij zijn zin tot een goed einde. Met haar zucht van verlichting won Juliana mijn eeuwige sympathie.

Al die tentoonstellingen, zo'n kleine tweehonderd bij elkaar, waren echter niet meer dan de kapstokken – de galgjes – waar ik de zaken waar het werkelijk om ging aan ophing. Ik moest exposeren om te kunnen leven, maar vooral wilde ik erg graag dat veel mensen met mijn artistieke boodschap zouden worden geconfronteerd. Ik moest immers de wereld laten zien wie God is. Nou, daar was ik nog wel even mee bezig. Het idee dat niet ik, maar God dat zelf door mij en misschien wel juist ondanks mij zou doen, was nog lang

niet tot me doorgedrongen. Nee, als een oudtestamentische profeet ging ik, lang behaard en in een kaftan gehuld, door de wereld. Druk verkondigde ik dat kerkmensen leden aan hersenverweking en dat een club als de Evangelische Omroep, die door een vriendje van de lagere school was opgericht, zou moeten worden verboden.

Ooit heeft een galeriehouder een lezing voor mijn klanten georganiseerd. Toen bleek dat velen in mijn werk de uitweg uit de realiteit hadden gevonden die ik voor mezelf had gecreëerd – het verbaasde en bezwaarde me. De inspiratie van het lyrisch abstracte werk uit die periode lag namelijk in een visionaire bron die, weet ik nu, God is. In mijn werk ging ik over de grens van mijn fantasie naar de wereld waar ik vandaan kwam. Een wereld zonder pijn en verdriet. Een wereld zonder ziekte en dood.

De dood zou me overigens snel genoeg achterhalen, maar daar had ik tijdens die tentoonstelling in Amsterdam nog geen flauwe notie van.

Terug in die galerie hernam de galeriehouder het woord, en zei: 'Dames en heren, wij vragen nu uw aandacht voor een vriend en bewonderaar van onze exposant. Deze troubadour, die nog recentelijk de ladder van de vaderlandse hitparade heeft beklommen, zal op verzoek van Eric Visser een schitterende ballade ten gehore brengen.' Dimitri van T. zong: 'Slaap m'n kind, er zijn geen wolven in het bos'. Was dat maar waar... Het was alsof de schaduwen van een naderend onheil in de melancholische klanken van dit lied al te horen waren.

Waarom huil je nou

Waarom ben je bang, m'n kind

Kom geef mij je hand

Droom nu maar terwijl ik zing

Kijk maar niet naar het behang

Slaap gerust, wees niet bang.

Want er zijn geen wolven in het bos

M'n zoon

Alleen een kleine nachtegaal zingt in zijn boom

Jouw dagen zijn een prentenboek

Vol met kleur, warm en zoet.

Maar als ik m'n zoon

Als ik later oud zal zijn

Kom dan als ik dood ga

en verzacht m'n pijn

Wees m'n steun, in dat uur.

Blijf bij mij, zolang het duurt.

Ook als ik bang zou zijn en zou huilen als een kind.

Hou m'n hand dan vast

als je zachtjes voor me zingt

Dan zal ik, zonder een traan,

zonder vrees, slapen gaan.

Want er zijn geen wolven in het bos
m'n zoon.

Hoofdstuk 5

Jezus leeft

“Een intredeprocessie in de Notre Dame van Parijs”

Hoe God ingrijpt, mijn artistieke carrière een dramatische wending neemt en ik op de puinhopen van mijn leven God ontmoet.

Notre Dame de Paris – Paasweekend 1983

‘Pourquoi cherchez-vous parmi les morts celui qui est vivant? Christ le Seigneur.’

De priester had het rode evangelieboek, dat hij zojuist in een plechtige processie hooggeheven de kathedraal had binnengedragen, voor zich op de lezenaar neergelegd en ging zitten. De dienst kon beginnen.

Als door een plotselinge, recht onder mijn stoel ontstane tornado getroffen, werd ik omhoog geschoten naar het dak van het immens hoge gotische gewelf van de Notre Dame in Parijs. Ik keek naar de grijze vloer onder me. Naar het plekje voor die ene vrije stoel vlak bij de eerste pilaar, rechts bij het hoofdaltaar. Links zat een Senegalees en rechts een Bask, met tussen hen in een lege stoel. Ik hing in de lucht en keek naar de plek waar ik zojuist nog had gezeten.

Een steen week langzaam van zijn plek. Ik ontwaarde een open graf, zoals ik een jaar geleden voor mijn vriend had gegraven. De wortels van de boom die daar vlak bij stond, had ik met de spa afgehakt. Het was even alsof ik terug was in de tuinen van Hillegersberg en rook weer de geur van verse aarde. Het graf moest diep. Zo diep dat er nooit meer iemand bij kon komen. Ik had wel naar het middelpunt van de aarde willen graven, maar na twee meter was het genoeg. Uitgeput ging ik op m'n rug langs de glad afgestoken wanden omhoog liggen kijken. Witte wolken dreven langs een strakblauwe lucht aan mijn oog voorbij. Ze kwamen uit het niets en gingen naar het niets. De wereld bestond niet meer.

In dit graf, diep beneden mij, in de Notre Dame van Parijs, lag geen waterlijk. Niet het opgezwollen verwrongen lichaam van mijn vriend. Ik zag geen holle oogkassen en een in de weken na zijn dood nog doorgegroeide baard. In dit graf zat een witte gedaante, die vroeg: ‘Waarom zoek je tussen de doden hem die is opgestaan? Christus de Heer.’ Langzaam zakte ik terug op m'n stoel, keek naar de steen voor mijn voeten en begon te huilen. Het was Pasen 1983 en alles wat er de afgelopen anderhalf jaar was gebeurd, trok als een film aan me voorbij.

Een visioen – najaar 1981

Op een regenachtige avond in november 1981 had ik hem naar huis gebracht. Dat gebeurde vaker. Om de spits te ontwijken en om milieuredenen ging hij met de trein via Gorinchem naar zijn werk in Schiedam. Terug nam hij dan de bus naar mijn huis, deed wat aan de boekhouding en we bespraken de laatste ontwikkelingen in mijn werk.

Die avond, terwijl we in het donker over de A15 reden, vertelde ik hem het visioen van een paar dagen geleden. Vreemde Franse teksten had ik zien staan op de afgebladderde muren van een industrieterrein in de Nieuwe Wereld, dat in neoklassieke stijl was opgetrokken, maar al tijdens de bouwfase was verlaten. Het moest ergens aan de overkant van de Atlantische Oceaan zijn, dat wist ik zeker, want ik was er pas na uren vliegen op een warme miezerige ochtend geland. De taxi, waarmee ik onderweg was naar de stad in de verte – het silhouet van de wolkenkrabbers stak vaag af tegen de grijze ochtendlucht – had ik laten stoppen. Ik was uitgestapt en over het bemodderde talud naar de verlaten gebouwen gelopen. In het visioen had ik de lege zalen doorkruist, de kale, betonnen trappen beklommen, was ze weer afgedaald en uiteindelijk was ik beland in de kelders die gedeeltelijk onder water stonden. Het complex had iets weg van de kelders van het gebombardeerde Rotterdam uit mijn kindertijd, maar toch anders. Het stonk er niet naar rook, maar naar vochtige, zompige klei. Ik had er een pop gevonden, alsof iemand achteloos zijn liefde in de keldergewelven van dit complex had achtergelaten. Op de muren van die kelders stonden woorden, als een met de hand geschreven *Mene, mene, tekel, ufarsin* – de titel van een van mijn etsen, die verwijst naar de ondergang van het Babylonische rijk van koning Belsazar uit Daniël 5. ‘Geteld, geteld, gewogen en te licht bevonden,’ had Daniël de koning uitgelegd. De koning was op dat moment aan het feestvieren, maar de volgende dag zou zijn rijk ineensstorten; de vijand stond al aan de poort.

‘Ik weet niet wat het betekent, maar het is erg belangrijk voor me,’ had ik tijdens de autorit in november gezegd. ‘Ik wil hier grote, bladvullende kleuretsen van maken. Het is een verhaal dat ik moet vertellen.’

Het was stil gebleven. Ik had op een reactie gewacht, maar die was niet gekomen. Althans niet direct.

Na een tijdje zei hij: ‘Je laat niets meer voor mij over.’

Ik had er geen notie van wat hij met die woorden bedoelde. Ik vroeg er ook niet naar. ‘Je laat niets meer voor mij over’? Ik snapte er niks van. Ik deed toch niks? Ik was volstrekt passief en vertelde alleen maar wat een ander me had laten zien. Wat kon ik daar nou aan doen?

Pas later realiseerde ik me dat hij dit visioen op zichzelf had betrokken. Nog veel later zou ik tot mijn verbijstering ontdekken dat dit visioen ook alles over mij vertelde. Nu vroeg ik me alleen maar af waarom ik in vredesnaam Franse teksten had moeten lezen. Notabene mijn zwakste vreemde taal en een van de redenen waarom ik ooit van de HBS was gegaan. Het was heel wonderlijk. Aan de ene kant was het bijzonder triest en sprak het van leegte, dood en verderf, als een modern Pompeï. Aan de andere kant was het van een verbijsterende schoonheid. Ik had nog nooit een ruimte gezien die zo mooi belicht werd. Het was alsof je het licht kon aanraken. Het was geen licht van de zon, maar het was het licht zelf. Dat licht, dat moest en zou ik laten zien! Daar kon niemand me meer van afbrengen.

Het verlies van een vriend – februari tot april 1982

Een paar maanden later, begin februari, verdween hij plotseling uit mijn leven. Op een zaterdagochtend was hij de hond gaan uitlaten en daarna was hij niet meer thuisgekomen. Vijf weken later werd hij gevonden. Verdrongen in een meertje. 'Eigenlijk niet verdrongen, maar gestorven door onderkoeling,' zei de arts die de lijkschouwing had verzorgd. 'Hij heeft er niets van gevoeld.' Dat was een schrale troost voor z'n weduwe en vier kinderen.

Wat er precies gebeurd is, weet niemand, en dat zal wel altijd een raadsel blijven. Toen de politie me belde met de mededeling dat ze vermoedelijk mijn vriend hadden gevonden – hij was ontdekt tijdens een biologie-excursie van een schoolklasje uit buurt – ben ik naar zijn huis gegaan, om daar te wachten tot de politie arriveerde en bevestigde dat het inderdaad het lichaam van mijn vriend betrof. Men had hem kunnen identificeren aan zijn trouwring, bril en nog wat andere zaken.

'Confrontatie is niet meer nodig. En dat is maar beter ook, want een lijk dat vijf weken in het water gelegen heeft, ziet er verschrikkelijk uit.'

'Ik wil hem zien,' hoorde ik me tot mijn eigen verbazing zeggen.

'Weet u het zeker?'

'Ja, ik weet het zeker.' Wat me bezielde, weet ik nog steeds niet. Ik was jarenlang voor de dood op de vlucht geweest. Overleden ooms en tantes – ik was er als de dood voor. Met een grote boog was ik altijd om de confrontatie heen gelopen, maar nu moest ik er doorheen, besepte ik. Ik wilde niet langer vluchten, maar ik wilde het gevecht met de dood aangaan.

Samen met een agent stond ik even later bij de geopende kist; ik had de hand van de politieman vast, alsof ik een klein kind was. Bijna schoot ik in de lach. 'Jullie hebben je vergist,' zei ik. 'Dit is niet mijn vriend.'

'Kijk maar eens goed,' zei de agent.

Ik keek goed en langzaam maar zeker herkende ik details die onmiskenbaar van hem waren. Maar het verminkte, opgezwollen gezicht was niet meer van mijn vriend.

'Wat moeten we nu doen?' vroeg ik.

'Het lichaam is vrijgegeven. Begraven dus maar.'

Dat heb ik toen maar gedaan, met zijn vrouw en kinderen als getuigen. Ik heb een graf gegraven, hem er in gelegd, toegedekt en later heb ik op Texel een enorme zwerfkei opgehaald waarmee ik het graf voor eeuwig verzegelde. Althans, dat hoopte ik, maar toen ik uiteindelijk na veel pijn en moeite weer aan het werk ging, ontdekte ik dat alle teksten die ik in november had opgeschreven rechtstreeks verwezen naar de dood van mijn vriend. Toen pas begreep ik zijn woorden: 'Je laat niets voor mij over.' Hij had het begrepen, ik niet. Iets of iemand had een boodschap in de keldergewelven van een verlaten industrieterrein geschreven. Ik had de woorden opgetekend en die werden de inhoud van wat later het *Poème pour un ami* zou gaan heten.

Een bezoek aan Terschelling – mei 1982

Ruim twee maanden later, eind mei 1982, stond ik voor de ingang van een tot discotheek verbouwde boerderij.

‘Ik ga hier niet naar binnen.’

Wij hadden de gewoonte om met een hele ploeg vrienden één keer per jaar naar Terschelling te gaan. Dat was altijd dikke pret. Gitaren mee, liedjes uit de jaren '60 zingen: de Beach Boys, de BeeGees, Elvis – het hele repertoire aan jeugdsentiment passeerde dan de revue. Iets wat steevast eindigde in een sentimentele huilbui vanwege verloren gewaand, onvervuld geluk. Iedereen goed aan het bier, behalve die vreemde artiest, die hield het al jaren bij sap en koffie met cranberrytaart.

‘Ik ga hier niet naar binnen,’ herhaalde ik koppig en ik weigerde ook nog maar één stap in de richting van de ingang te zetten.

‘Waarom niet?’ vroeg het gezelschap, waarmee we aan het begin van de avond op pad waren gegaan.

‘Zien jullie dat dan niet? Zie je die koppen niet?’ vroeg ik. Nog voor ik mijn vraag had uitgesproken, wist ik dat ze ze niet gezien hadden, anders waren ze zelf natuurlijk ook verbijsterd blijven staan. Ze hadden er geen flauwe notie van dat mij van het ene op het andere moment de schellen van de ogen waren gevallen en ik in een Bruegeliaans schilderij was beland. Holle, domme ogen keken me vanachter de halfcirkelvormige stalraampjes aan. Die ogen vertelden van een onvoorstelbare leegte en een uitzichtloos zoeken naar niet-bestaand geluk. Boerenpummels, hossend, zuipend en pissend stonden ze afgebeeld. Maandenlang had ik me in Boijmans over hen verbaasd. En hier zag ik ze in levende lijve voor me. Ze stonden in de rij om naar binnen te mogen. Om aan boord te gaan van een narrenschip, dat op weg was naar de ondergang.

‘Doe niet zo flauw! Wees geen spelbreker en ga nou gewoon mee.’

Ik peinsde er niet over. Ooit ben ik om dezelfde reden café Melief Bender uit gelopen en heb ik besloten me niet langer te bezatten. Toen moest ik op zoek gaan naar de waarheid over de dood van God. Nu moest ik op zoek naar de waarheid over de dood van een vriend.

Dat is wat ik dacht, maar ik zei: ‘Ik ga hier weg. Ik ga langs het strand wandelen en ik wil één worden met het zand, de zee en de sterren aan de donkerblauwe hemel.’

Zwaar tegen haar zin in ging mijn vrouw met me mee, maar haar gedachten waren elders: daar waar het volgens haar warm en gezellig was, waar gelachen, gejoeld, gehost, gezopen, gepist en gekotst werd.

Terwijl we langs het strand liepen, dacht ik aan de ets met de woorden ‘*Mene, mene, tekel, ufarsin*’. Ik had de tekens aan de wand zien staan. Ik moest de wereld waarschuwen voor een dreigend onheil. Ik moest laten zien dat er na dood en verderf een schitterend licht doorbreekt, een morgenlicht boven een immense stad waar aan de rand een verlaten industrieterrein ligt.

Simultaantentoonstellingen door heel Nederland – februari 1983

Ik had ze gemaakt: achttien grote kleuretsen. De teksten stonden in gouden slingers gegraveerd op de muren. Het was het verhaal van een veel te vroeg verlaten leven.

Poème pour un ami had ik het genoemd. Ik had alles uit de kast getrokken om een groots monument voor een vriendschap op te richten. Een simultaanexpositie over het hele

land, publicaties in de landelijke pers en in de meest toonaangevende kunsttijdschriften, ja, zelfs de NOS besteedde aandacht aan dit unieke evenement. Nog nooit was het voorgekomen dat galeriehouders die elkaar te vuur en te zwaard bestreden hadden samengewerkt om de droom van één kunstenaar te realiseren. Een kunstrecensent presteerde het zelfs om mijn etsen in één zin te noemen met die van Rembrandt van Rijn. Je zou er toch van naast je schoenen gaan lopen...

Aan het eind van de rit bleek niet alleen het leven van mijn vriend, maar ook mijn wereld in elkaar te zijn gedonderd. Mijn huwelijk was gestrand. Terwijl ik bezig was met mijn etsen, had mijn vrouw zich in de politiek gestort. Ze had zich aangesloten bij een jonge politieke beweging die niets gaf om traditionele waarden en waarbij het heel gebruikelijk was dat je een minnaar of minnares op een zolderkamertje had zitten. Toen mijn etsen klaar waren en ik mijn ogen opende, ontdekte ik dat zij deze gewoonte had overgenomen en dat het wel bijzonder ouderwets was als ik daar moeite mee had. Dan maar ouderwets, dacht ik en ik zette haar ouderwets de deur uit.

Dit klinkt wellicht luchtig, maar dat was het beslist niet. Ik was er kapot van, maar kon niet anders.

Door deze hele situatie en het feit dat mijn vriend me niet meer beschermde, was ook mijn financiële situatie ronduit precair. Tot overmaat van ramp kon ik niets meer op papier krijgen. De avond dat de NOS-special over het *'Poème pour un ami'* werd uitgezonden, lag ik uitgeteld op bed en besloot ik Nederland te verlaten.

Hoe het verder ging in Parijs – Paasweekend 1983

Op weg naar de auto, die om de hoek op de Boulevard Saint-Michel geparkeerd stond, verbrak plotseling de grote bourdon Emmanuel van de Notre Dame de stilte van deze rustige zondagochtend. Het was een zachte maar nadrukkelijke roep. 'Kom, kom, kom.' Het geluid verspreidde zich zwaar en nadrukkelijk langs de huizen en via de daken van het Île de la Cité over Parijs en maakte een eind aan mijn plannen om ergens in een paviljoen in het Bois de Boulogne te gaan zitten schrijven.

Ik was de dag ervoor tegen iedere logica in naar Parijs vertrokken. De beroemde, in Parijs woonachtige schilder Corneille van B., die ik via een wederzijdse kennis had leren kennen, had me opgebeld en voorgesteld de gemaakte afspraak om me wegwijs te maken in de Parijse kunstwereld, uit te stellen. Een andere schilder, die me aan een atelier zou kunnen helpen, deed hetzelfde. Mijn voorgenomen reis naar Parijs was in een paar minuten volstrekt zinloos geworden. Toen even later voor de derde keer de telefoon ging en mijn broer me uitnodigde om een tijdje bij hem in Afrika te komen logeren, hoorde ik me tot mijn eigen verbazing zeggen: 'Nee, ik kan niet. Ik moet naar Parijs.'

Toen ik tegen het eind van de middag daar was aangekomen, was het enige nuttige wat ik kon bedenken: een ijsje eten in het Café de Paris op de Champs Élysées. Op zoek naar een geschikte slaappleats reed ik een tijdje rond en parkeerde ten slotte mijn auto achter het sterrenrestaurant Le Doyen. Geld om er naar binnen te gaan had ik allang niet meer. Ik kroop in een slaapzak en ging achter in de combi liggen.

Die nacht heb ik gehuild, zoals ik nog nooit gehuild had. Het leed om een volkomen verwoest leven droop als zweet van me af. Helemaal leeg viel ik, aan het eind van mijn verdriet, in een diepe slaap.

Ik droomde van een man uit Afrika, een Senegalees, en een man met een rode Baskische baret op. De volgende morgen stond ik vroeg op, zonder ook maar het minste idee wat deze figuren te betekenen hadden, reed naar de brasserie L'Alsacienne en parkeerde mijn auto om de hoek op de Boulevard Saint-Michel. Ik ging het café in en bestelde koffie met een croissantje. Daarna ging ik naar het toilet, rekende af en liep naar buiten.

Terug in de Notre Dame de Paris – Paasweekend 1983

De steen voor mijn voeten lag weer op zijn plaats en de engel was verdwenen alsof hij er nooit geweest was, maar heel erg nadrukkelijk zaten naast me een Bask en een Senegalees. Het was alsof ze door hun aanwezigheid wilden zeggen: 'Je hebt het echt niet gedroomd.'

Nieuwsgierig had ik de roep van de grote zware luidklok gehoorzaamd en via de Pont Neuf was ik op het plein voor de kerk beland. Het was verbazingwekkend druk geweest. Van alle kanten kwamen mensen aanlopen. Wat ik verwacht had – dit zeker niet. Wie gaat er nu vandaag nog naar kerk? Ja, zo'n halve idioot als ik, maar een normaal mens toch zeker niet. En al helemaal niet op dit onchristelijke tijdstip. Het vage verlangen om weer eens een kerkdienst mee te maken werd hierdoor alleen nog maar sterker: ik wilde weleens weten waar al die drukte toe diende.

Toen ik binnenkwam, kon ik mijn ogen niet geloven. Afgeladen vol was de kerk. Tot in de gangpaden stonden de mensen en er was geen lege stoel meer te bekennen. Of toch wel... Helemaal vooraan waren op een verhoging een paar prachtige stoelen neergezet. Het leken de tronen zoals ik die in mijn schilderijen had verwerkt. Ik dacht niet dat het de bedoeling was dat ik daar ging zitten, maar ik wist het niet zeker. Wie niet waagt, wie niet wint.

Ik liep de kathedraal in en toen ik bijna bij het podium was, kreeg ik een schok. Rechts voor het podium, tegen een pilaar, stond nog net één vrije stoel. Links en rechts ervan zaten de figuren die ik die nacht in mijn droom had gezien. Ik liep naar de lege stoel, ging zitten en had het gevoel alsof iedereen dacht: hè, hè, daar is hij eindelijk. Het was alsof ik even naar het toilet was geweest en men ondertussen mijn stoel keurig had vrijgehouden.

Nauwelijks zat ik of het orgel begon te spelen en weldra begonnen de mensen mee te zingen. Ik kende het lied, had het vaker gehoord, maar wist niet precies wat het was? Nieuwsgierig keek ik op de liturgie die op de stoel had gelegen. Paasliedjes! Natuurlijk! Ik snapte het: het was Pasen! De bourdon, de zware klok die alleen bij grote rampen, groot feest of kerkelijke hoogtijdagen wordt geluid, het vroege uur, de vele mensen – alles viel op z'n plek. Alleen die ene stoel; dat was toch absurd. En die gasten naast me? Het leek erop dat iemand een raar spel met me aan het spelen was. Het vreemde verlangen om tegen iedere logica in naar Parijs te gaan, die droom, mijn onverwachte besluit om eerst naar het place Saint-Michel te gaan in plaats van direct naar het Bois de Boulogne, de

klokken, die stoel – het werd langzaam aan benauwend. Ik was benieuwd naar de volgende zet. In afwachting van wat komen zou, zong ik zachtjes de in de liturgie afgedrukte teksten mee.

Die volgende zet liet niet lang op zich wachten. Het zingen was afgelopen, het orgel was gestopt en de menigte hield de adem in. Plotseling vlogen, als bij toverslag, de grote middendeuren van de kathedraal wijd open. Het was alsof er een bombardement van licht in het gebruikelijke schemerdonker van de kerk losbarstte. Het was overweldigend! Waar had ik dat meer gezien?

Tijd om daar over na te denken werd me niet gegund, want in een processie kwam de clerus de kerk binnen. Voorop de misdienaartjes en geflankeerd door lekenbroeders, die immens grote kaarsen droegen, schreden kapelaans, priesters, dekens, de bisschop en vervolgens de kardinaal plechtig de kerk binnen. In hun midden werden allerhande attributen meegetorst, waaronder een prachtig zilveren kruis en een hooggeheven rood boek. Dat kan de bijbel niet zijn, dacht ik. Veel te dun. Een verkorte uitgave waarschijnlijk. De Evangelieën. Toch mooi. Ze hadden me verteld dat katholieken de bijbel niet zo erg hoog hadden, maar dat klopte niet, dat was kennelijk een vooroordeel. Hooggeheven, zodat iedereen het kon zien, werd het Evangelie het gebouw binnengedragen. Het was een beetje alsof Jezus zelf, geflankeerd door zijn discipelen, naar binnenkwam. Later vertelde kardinaal Jean Marie Lustiger, de celebrant van deze paasmis, me dat dit ook werkelijk de bedoeling was.

‘Waarom zoek je tussen de doden hij die is opgestaan? Christus de Heer,’ schalde het onverwachts door de gewelven.

Ik zakte terug in m’n stoel en begon voor de tweede keer dat weekend onbedaarlijk te huilen.

De kardinaal zei: “La paix du Christ”. Ik had die ochtend niet veel van het gebeuren meegekregen, maar op een gegeven moment hoorde ik het ‘Onze Vader’ bidden en niet lang daarna staken ineens die Bask en die Senegalees hun hand naar me uit en wensten me: ‘De vrede van Christus.’

Ik was ontroerd en zag in hen de twee uitersten van deze wereld, die me welkom heetten. Het was alsof de hele wereld tegen me zei: ‘Je mag erbij zijn. Het maakt niet uit dat je de hele ochtend hebt zitten janken.’

Toen even later de kardinaal, die de hele dienst recht tegenover me gezeten had, me aankeek, liep ik automatisch naar voren. Hij hield de heilige hostie hoog voor me op en zei: ‘*Le corps du Christ*’ (het lichaam van Christus). Ik zei: ‘Amen,’ nam de hostie in m’n mond en liep, nog voor dat de eucharistieviering was afgelopen, de inmiddels weer schemerige kerk uit.

Het licht dat die paasmorgen, op 3 april 1983, op het water van de Seine weerkaatste, overviel me een beetje.

Hoofdstuk 6

De god der wanhopigen

De eerste solotentoonstelling in Parijs - Galerie Troy in de Rue Jacob - ingeleid door Corneille - Olie/doek "Ons huis in La Frette sur Seine" 61x45 cm. 1983

Mijn periode in Parijs, waar ik aan een nieuwe artistieke carrière begon die, op de realiteit gebaseerd, zich vanaf puur primitief via het impressionisme tot hyperrealistisch ontwikkelt.

Op de Seinekade, Parijs – 2 april 1983

Wat er precies gebeurd is die paasmorgen in de Notre Dame is me een raadsel en dat zal het wel altijd blijven ook. Ergens in de geestelijke wereld of de hemelse gewesten – in ieder geval op de plek waar wij met ons verstand niet bij kunnen – waren een paar kaarten geschud. Degene die destijds zijn betraande ogen ophief, me aankeek en zei: ‘En ik zal iemand sturen om mij bekend te maken,’ vond het kennelijk tijd geworden om in te grijpen. We hadden een afspraak en ik had mijn deel ervan er lelijk bij laten zitten. Ik had God doodverklaard en was mijn eigen weg gegaan. Maar door een onzichtbare hand was ik op dat tijdstip naar die plek geleid en daar wachtte een engel op me die, net als destijds tegen de vrouwen aan het graf zei: ‘De God die je zoekt, is niet dood. Hij leeft en zal je voorgaan naar Gallilea. Daar zul je hem zien, zoals voorzegd is.’

Ik kon niet wachten en ging op weg naar mijn eigen Galilea.

Terwijl ik langs het water van de Seine liep, werd ik weggevoerd naar wat Paulus ‘de derde hemel’ noemt. En weer was daar een man met een grijze cape over z’n schouders.

We hadden een vertrouwelijk gesprek en toen we afscheid namen, gaf hij me zijn naam.

‘Rabboeni,’ zei ik, waarop we elkaar in de armen vielen.

Een nieuwe start – april 1983 tot juli 1984

De weg naar Galilea was op z’n zachts gezegd heftisch. Een caleidoscoop aan gebeurtenissen voltrok zich.

Twee dagen na de confrontatie in de Notre Dame en de ommekeer in mijn leven keerde ik terug naar Nederland. Het betrekken van een atelier en het opstarten van een nieuwe artistieke carrière in Parijs moest maar even wachten. Kort daarvoor had ik Dominique leren kennen, een Parisienne die in Nederland woonde. Zij had me nodig.

Kort daarna besloten we met mijn zeiljacht te vertrekken en na een tumultueus afscheid in Numansdorp, waar een fanfareorkest op de kade op mijn verzoek het “Abide with Me” ten gehore bracht, voeren we terug naar Parijs. Tussendoor gingen we nog even naar Martinique, waar ik tot mijn stomme verbazing alweer een verlaten industrieterrein ontdekte – en nu letterlijk aan de andere kant van de Atlantische Oceaan.

Ondertussen bereidde ik mijn eerste solotentoonstelling na de presentatie van het *Poème pour un ami* voor. Maar wat moest ik? Ik kon geen potlood meer op papier krijgen. Mijn inspiratiebron, ‘het goddelijk licht’ en mijn zoektocht naar het verloren paradijs

waren ten einde. Niet dat ik het paradijs gevonden had. Nee, nog lang niet. Maar één ding wist ik zeker: dat paradijs ligt niet langer verborgen in de nevelen van een lyrisch abstract schilderij. Ik had mijn complete verkoopcollectie in de auto geladen en naar de vuilverbranding in Dordrecht gebracht. Het enige wat restte, waren een paar schilderijen en etsen die ik in een soort privécollectie als archief bewaard had. Daarvan is inmiddels het merendeel geveild en de opbrengst is naar Children Asking gegaan. Nee, dat paradijs lag ergens anders. Ergens in de realiteit moest het verborgen liggen. Maar waar? Wanhopig ging ik op zoek. Ik was bijna verlamd omdat ik niet wist welke weg ik dan wel zou moeten gaan. Totdat ik op een nacht verplaatst werd naar de top van een duin in Hoek van Holland. Ik draaide me om en keek over de zee. Plotseling zag ik dat de zee transparant werd als glas en vlak achter de branding ontwaarde ik een heuse schatkist. De diamanten in de gouden sieraden schitterden me tegen. Een echte zeeroversschat zoals je die in sprookjesboeken kunt tegenkomen.

De volgende dag liet ik de hond uit, de Dalmatiër Mardi (Dinsdag). Ik vroeg me af waarom ik niet naar Hoek van Holland ging. Die droom had ik toch niet voor niets gehad? Daar zou het antwoord op mijn vraag dan ook wel liggen. Zonder iets tegen Dominique te zeggen laadde ik de hond in de auto en ging naar Hoek van Holland, een droom achterna. Krankzinnig, zou je zeggen. Maar ik had gekkere dingen meegemaakt, dus waarom niet? Daar aangekomen wandelde ik met mijn hond langs de zee. Alle andere wandelaars met honden gooiden ballen en stokken in het water, die keurig werden geapporteerd. Alleen mij lukte het niet. Wat ik ook deed, mijn hond was niet te bewegen het water in te gaan. Een paar centimeter met zijn voorpoten, maar daar hield het dan ook wel mee op. Een beetje teleurgesteld besloot ik mijn tocht langs de branding te beëindigen en naar de top van het duin te lopen dat ik in mijn droom ook beklommen had. Zou ik echt een transparante zee zien? Of was ik gek geworden?

Boven rustte ik even uit en draaide me richting de zee. Helemaal niets... Geen spoor van een transparante zee.

Ontnuchterd draaide ik me weer om. Ik was hartstikke gek geweest. Gelukkig had ik dit tegen niemand gezegd.

Aan de landzijde keek ik uit over het duinlandschap met even verderop een meertje. Plotseling schoot mijn hond als een pijl uit de boog langs me heen. Hij ging er als een hazewindhond vandoor, naar beneden, richting een paar eenden die hij midden in het meertje ontdekt had. Zonder enige aarzeling sprong hij in het water en zwom richting de eenden, die op hun gemak opvlogen toen hij iets te dichtbij kwam.

Ik had mijn schat gevonden! De boodschap was duidelijk: 'Ren als die hond achter je doel aan. Kijk niet naar links en niet naar rechts, laat je door niets weerhouden en vooral: wees niet bang. Overwin je koudwatervrees.'

Ik ging aan het werk en produceerde in één maand veertig kleine schilderijtjes die mijn antwoord waren op de Cobra-schilderijen zoals ik die destijds in de Rotterdamse Kunstkring aan de Witte de Withstraat had gezien.

Die schilders beweerden kindertekeningen te maken, maar dan hadden ze nog nooit goed naar een kindertekening gekeken. Een kind tekent namelijk altijd de realiteit, zoals het die ziet en ervaart. Drie koppotelingen waarvan de grootste steevast de moeder, de iets kleinere de vader en de allerkleinste het kind zelf is. Zo ziet een kind de wereld. Het interieur van een huis tekent het door de muren doorzichtig te maken. Op die manier ontdekt een kind de wereld om zich heen. Op die manier geeft het betekenis aan zijn omgeving, puur en direct en zonder enige bijgedachte. Doelgericht zoals mijn hond recht op zijn doel af rende, zo tekent een kind zijn omgeving – en zo deed ik.

De mensen die mijn tentoonstellingen bezochten, waren verbijsterd en sommigen hebben zelfs staan vloeken. Waar waren die genuanceerde en afgewogen kleuren? De vormen die geheimzinnige associaties opwekten, hadden plaatsgemaakt voor schreeuwerige primaire kleuren die door een kind van vier jaar schenen te zijn neergezet. Ook in mijn etsen ging ik terug naar de oervorm. In gepolijst zink graveerde ik mijn koppoters en wat me nog nooit gelukt was: ik verkocht ze zowaar aan een museum in Florida.

‘Dit is pas Cobra in optima forma,’ zei ik, streek de niet geringe opbrengst van deze tentoonstellingen op en vertrok definitief naar Parijs. Althans voorlopig definitief.

Terug naar Parijs – juli 1984 tot december 1987

Door de opbrengst van de laatste tentoonstellingen konden we het ons veroorloven om net buiten Parijs, in het hart van het land der impressionisten – de Val d’Oise – een bungalow te huren. Vanaf de heuvels van Corneille en Parisis, even voor Herblay, keken we over het bos van Maisons-Laffitte naar het silhouet van de Eiffeltoren en de Sacre Coeur. Rondom ons huis was een enorme tuin met vruchtbomen, een karpervijver en een schitterende treurwilg die voor voldoende schaduw zorgde. De Sente de Verjus, een pad dat naast ons huis begon en waar ik uren met mijn hond wandelde, leidde de helling af naar de Seinekade, waar een eeuwenoud kerkje stond. De bijna even oude priester die er de scepter zwaaide, kon zijn geluk niet op toen er een jong echtpaar in zijn parochie kwam wonen, dat frequent de eucharistievieringen bijwoonde. Ik had inmiddels ook voldoende Frans geleerd om lector te mogen zijn en als de priester aankondigde ‘God is hier’, dan zei ik daar volmondig amen op. Hij was er ook, om de simpele reden dat ik er was en ik Gods aanwezigheid bijna permanent om me heen voelde.

De priester moet diep teleurgesteld geweest zijn toen we besloten onze oudste zoon niet in zijn kerkje maar in de Notre Dame te laten dopen. Als het maar even kon, bezocht ik daar de vieringen. Ik had er contact gezocht met de kardinaal die mij mijn eerste hostie had aangereikt. Een hartelijke relatie was ontstaan en later, nadat we weer naar Nederland waren gegaan, brachten mijn kinderen hem een tekening, ‘Weent niet over mij, dochters van Jeruzalem’. De tranen schoten in zijn ogen. Hoe hadden zij kunnen weten dat zijn moeder in de oorlog was verraden en in Auschwitz omgekomen? We kregen toestemming om onze oudste zoon te laten dopen in de ruimte waar koningen en keizers hem zijn voorgedaan.

Het paradijs leek al verdraaid dichtbij. Ik had kunnen denken dat ik er al bijna was. Er zat echter één addertje onder het gras. Dat was het feit dat Corneille – ik kwam inmiddels regelmatig in zijn atelier – mij vertelde dat er meer dan dertigduizend kunstenaars vanuit de hele wereld in Parijs woonden, dat slechts driehonderd van hen van hun kunst konden leven en dat van die driehonderd er slechts dertig waren die dat echt goed konden. ‘En tot die laatste categorie behoort ik gelukkig,’ voegde hij er aan toe.

‘Nou, dan moet ik zorgen dat ik binnen de kortste keren minimaal tot die driehonderd ga behoren,’ gaf ik hem ten antwoord.

‘Succes,’ was het enige wat hij zei.

Dat had ik zeker nodig want, omdat alle in Nederland geproduceerde Cobra-schilderijtjes waren verkocht, moest ik niet alleen binnen drie maanden een geschikte galerie vinden, maar ook een totaal nieuwe collectie maken. Ik vertrok dus iedere morgen vanuit mijn bungalow en pakte de trein op het station van Corneille en Parisis. Binnen een kwartier was ik dan met mijn ezeltje op gare Saint Lazare, vanwaar ik verder Parijs in trok. Ik liep door de stad en keek met de ogen van een kind, alsof ik alles opnieuw moest ontdekken. Alles bekeek ik met grote nieuwsgierige ogen, zette mijn ezeltje neer en schilderde. Woeste streken in primaire kleuren die geen enkele relatie met de visuele werkelijkheid hadden, maar die, net als bij een kind dat zijn kleurpotloden kiest, puur op intuïtie berustten. Zo kon ik een hemelsblauwe hond schilderen die ergens langs een stoeprand zat te poepen. Een verliefd paartje op een bankje bij de Pont Neuf zag zichzelf in het paars. Krankzinnig goeie schilderijen van een ongeëvenaarde puurheid.

Een hoogtepunt uit die periode was het schilderij van twee vechtende prostituees in de rue Sait Denis. Plotseling ontstond een hoop heibel in deze doorgaans toch al redelijk geanimeerde straat onder de rook van Les Halles. Vroeger bevonden zich de hallen op de plek waar nu het prestigieuze cultuurpaleis gevestigd is, het Centre Pompidou. Ze vormden het distributiecentrum van Parijs, waar ’s nachts de vrachtwagens met groenten, fruit, vlees en van alles en nog wat aankwamen. Die werden dan door voornamelijk zwervers en daklozen gelost en ondertussen vermaakten de chauffeurs zich met de meisjes van plezier, die daar hun werkterrein hadden. Nadat de hallen tot ver buiten Parijs waren verplaatst, waren de cafés, de cabarets en de smoezelige bordelen gebleven. In een van die gelegenheden was de heibel ontstaan. De pooier van een van de meisjes was, met het geld dat zijn maintainée voor hem verdiend had, met een collegaatje de koffer in gedoken. Woedend had ze de kamer opengerukt, had het stel het bed uit gesleurd en – waar ze de kracht vandaan heeft gehaald is een raadsel – het stel de trap af gelazerd, pardoes de straat op. Daar ging de vechtpartij nog even door.

Vliegensvlug zette ik mijn ezeltje op en midden op straat ging ik het tafereeltje zitten schilderen. Het moet een krankzinnig gezicht geweest zijn: twee krijsende, krabbende, bijtende en rollebollende vrouwen, een half ontblote man die probeerde hen uit elkaar te halen en een dwaas die dat vijf meter verderop rustig zat te schilderen. Het heeft me m’n eerste Parijse succes opgeleverd. Antenne 2, de Franse culturele zender, kocht het aan en het zal nog wel ergens in de archieven te vinden zijn.

Ondertussen was ik er ook in geslaagd om op de Rive Gauche, het centrum van de avant-gardistische kunst, een galerie te vinden die een solotentoonstelling voor me wilde organiseren. Corneille leidde haar in en er werden een paar werkjes verkocht. De grote doorbraak bleef weliswaar uit, maar mijn eerste doel – binnen drie maanden tot de groep van driehonderd succesvolle kunstenaars behoren – leek gelukt. Bovendien werd mijn werk in de vaste collectie van een toonaangevende galerie in de rue de la Cossonnerie bij het Centre Pompidou opgenomen.

Een paar maanden later viel me de eer te beurt opgenomen te worden in de kring van wereldberoemde kunstenaars die op de FIAC, destijds nog een van de meest toonaangevende kunstbeurzen, werden gepresenteerd. Ook deze hobbel op de weg naar het paradijs scheen genomen te zijn.

Ik zou echter mezelf niet geweest zijn als ik het hierbij zou hebben gelaten.

Op mijn weg van het afzweren van een droomwereld en het ontdekken van de realiteit kwam ik er achter dat er naast de wereld van de avant-gardistische kunst nog vele andere werelden bestaan. In Parijs leven die strikt van elkaar gescheiden. Op de Rive Gauche, rondom de Sorbonne en in een kleine dependance bij het Centre Pompidou vind je de avant-garde. Op de Rive Droite, voornamelijk op de Avenue Matignon, zijn de galerieën waar de impressionisten en hun navolgers worden verkocht. Net als in het veilinghuis Drouot, waar alle kunst, als het tenminste wat opleverde, verhandeld wordt, kun je ook hier nog steeds Renoirs, Manets, Sisleys en de latere Lautrec, Matisse en nog zo wat andere coryfeeën tegenkomen.

Op mijn zwerftochten door Parijs was ik ene Katia G. tegengekomen. Ze was een kleurrijke vrouw met een onduidelijke afkomst, die als wees uit Zwitserland was gekomen, zich in 1926 in Parijs had gevestigd en daar een kunstimperium had opgebouwd. Haar galerie lag recht tegenover de ingang van het Palais de l'Élysées, aan de Place Beauveau. Daar werden de beroemde *Nunephares* van Monet voor het eerst geëxposeerd. Ik heb haar geportretteerd; een plaatje zoals ze daar, met haar korte, door het geldtellen kromgegroeide vingers, op haar troon zat. Ik ontdekte dat voor haar en voor vele anderen kunst nauwelijks meer was dan een ingewikkelde manier om geld te drukken. Dat ik daar God moest zoeken, kon ik dus wel vergeten.

Ik besloot mijn bordjes te verhangen en mijn realistische schilderijen niet langer in het prille stadium als volwaardige kunstwerken te signeren, maar eraan door te werken.

Langzaam maar zeker kwamen er impressionistische elementen in mijn werk en voor ik het in de gaten had, zat ik op dezelfde plek als waar mijn beroemde voorgangers gezeten hadden hun schilderijen honderd jaar later nog eens te schilderen. Ik ging de competitie met hen aan. Ik zocht in de Orangerie schilderijen, ging naar de plek waar ze gemaakt waren en deed het nog eens over, benieuwd naar het resultaat. Zou ik net zo goed zijn, of beter misschien?

Wat het resultaat ook had mogen zijn, het had in ieder geval tot gevolg dat ik met de galerieën waarmee ik op dat moment samenwerkte niet verder kon. Galerieën hebben namelijk allemaal zo hun eigen 'gezicht', in jargon heet dat 'hun stal'. Daarmee wordt de

stijl bedoeld waarin de door hen vertegenwoordigde kunstenaars werken. Een stilistische gevangenis dus, die ik in Nederland aardig had weten te omzeilen doordat ik me met mijn eigen atelier annex galerie altijd redelijk onafhankelijk heb kunnen opstellen. Hier in Parijs kon dat helaas niet meer en ik moest kiezen tussen geld verdienen en het volgen van mijn artistieke ontwikkeling. Het werd – hoe kon het ook anders? – dat laatste. Een keuze die beslist niet eenvoudig was. Op enig moment waren, als gevolg van deze stijlwisseling, onze inkomsten dusdanig geslonken dat we met ons laatste geld een stuk brood voor onze zoon hebben gekocht en daarna zelf met een lege maag naar bed gingen. De volgende dag zou ik naar mijn galerie in de rue de la Cossonnerie gaan om de laatste schilderijen op te halen en het contract te verbreken.

Vanaf de Saint Lazare kwam ik langs het Élysée en de galerie van Katia G. en met lood in m'n schoenen liep ik de eindeloze rue de Faubourg Saint Honoré in, een soort kilometers lange Kalverstraat. Het was bloedheet en het zweet liep langs mijn rug toen ik halverwege een kerk ontwaarde, de Notre-Dame-de-l'Assomption. Ik liep naar binnen, op zoek naar een beetje verkoeling, en ontdekte tegen een van de pilaren een klein beeldje, dat een middeleeuwse non voorstelde. Op het kaartje dat er naast hing, stond dat deze non de beschermheilige van alle wanhopigen was en als je haar levensgeschiedenis las – die was erbij vermeld – kon je niet anders dan concluderen dat zij deze titel verdiende. Geen leed was haar bespaard gebleven.

Wat mijmerend over haar trieste levensverhaal ging ik even in een bank zitten. Plotseling hoorde ik een licht getrippel. De deur was opengegaan. Een jonge, elegante vrouw kwam op hoge hakken over de tegels aangelopen en liep rechtstreeks naar het beeldje. Ze deed een slangenleren tasje open, pakte een portemonnee, haalde er een bankbiljet uit dat ik al in geen maanden meer gezien had, stopte dat in het offerblok en pakte een waxinelichtje. Ze stak het aan, plaatste het voor het beeldje en verzonk in gebed.

Verbaasd zat ik dit tafereeltje te bekijken.

Na een paar minuten stond ze op en liep met flink wat geld minder, maar hopelijk getroost de kerk weer uit. Heel even fluisterde er een duiveltje tegen me: 'Pik in dat geld. Wat een verspilling, zo veel geld voor zo'n onnozel waxinelichtje. Jij kunt dat geld veel beter gebruiken,' maar ik weerstond de satan en als beloning sprak God: 'Jij weet helemaal niets van die vrouw. Jij kijkt naar de buitenkant en ziet een goedgeklede jonge elegante vrouw die het ogenschijnlijk aan niets ontbreekt. Maar weet je, misschien is haar man er wel vandoor gegaan met zijn secretaresse, of is haar kind gestorven, of heeft ze zojuist te horen gekregen dat ze een ongeneeslijke ziekte heeft. Je weet het niet, maar wat je wel weet, is dat jij een lieve vrouw en een kind thuis hebt die straks blij zijn als je weer terug bent. Hou alsjeblieft op met jezelf zielig te vinden. Wees een vent en ga doen wat je moet doen.'

Opgewekt ging ik naar de galerie, begroette de galeriehoudster en bedankte haar voor de prettige samenwerking, nam mijn schilderijen mee en ging weer naar huis. Thuis wachtte Dominique me met onze zoon op haar arm inderdaad bij het tuinhek op.

‘Er is een man gekomen. Hij had een paar dagen geleden een paar schilderijen van jou gezien. Hij heeft er drie gekocht, gelijk betaald en meegenomen.’

Ze liet me een veelvoud zien van het biljet dat ik die ochtend in de offerkist had zien verdwijnen. Het was ruim voldoende om voorlopig weer even vooruit te kunnen.

Kort daarop werd ik ziek. Een wonderlijke ziekte: ik had verschrikkelijke krampen in mijn buik en ernstige koortsaanvallen. De arts die ik raadpleegde, gaf me een injectie en liet me opnemen in het ziekenhuis in Cergy-Pontoise. Gelukkig herstelde ik redelijk snel en ik genoot van een paar dagen rust en de dagelijkse bezoeken van Dominique en onze zoon. Voor die bezoeken moest ze overigens heel wat opzij zetten. Met de trein en daarna nog met een bus naar het ziekenhuis was een behoorlijke trip. Ik keek ondertussen uit over de velden van Auvers sur Oise. Het kerkje, de door Vincent geschilderde trieste velden met de profetische kraaien boven het golvende graan – het lag allemaal aan de bron van mijn roeping als kunstenaar. En ik wist dat ergens in die velden, achter een muur, een graf lag met daarop een eenvoudige steen met zijn naam erop.

Waarom ben je niet naar huis teruggegaan? Waarom heb je de hand aan jezelf willen slaan, toen je schoonzus je de deur uit stuurde omdat je weer eens om geld vroeg?’ vroeg ik Vincent in een denkbeeldig gesprek. ‘Was er niemand anders om je te helpen? Geen enkel schilderij in de hele wereld is een mensenleven waard, Vincent. Ook de jouwe niet.’

Hoofdstuk 7

Ga naar beneden en leer de taal van de mensen

Een drugsverslaafd meisje als Leila aan Keileweg in Rotterdam

Na het Impressionisme in Parijs, ontwikkel ik mij in Rotterdam verder tot Fotorealist.

Terug naar Nederland – augustus 1987

‘Zou je vader, als hij nog geleefd had, je niet hebben willen helpen’, had ik me, mijmerend over het tragische einde van Vincent van Gogh in dat ziekenhuis in Cergy Pontoise af liggen vragen. Iemand had me daar naar gevraagd en had de link gelegd tussen het feit dat tijdens Vincents laatste bezoek aan het huis van zijn broer in Parijs – op 6 juli 1890 – Theo niet aanwezig was geweest en hij onverrichter zake weer naar Auvers was vertrokken. Theo’s zaken gingen slecht en Vincents schoonzus Johanna had hem de deur gewezen. In Auvers aangekomen moet hij zijn ingestort en de hand aan zichzelf hebben geslagen.

Dat zal mij niet gebeuren, zei ik bij mezelf.

Een paar weken eerder had ik een tentoonstelling gehad waarbij redelijk wat van mijn impressionistische schilderijen waren verkocht. Voldoende om een paar maanden in Nederland van rond te kunnen komen. Bovendien beschouwde ik mijn leerperiode in Parijs als beëindigd. Was ik begonnen met die brutale Cobra-avant-la-lettre-schilderijen, inmiddels had ik aardig leren schilderen. Ik maakte van ieder schilderij een foto en liet die door de plaatselijke fotograaf ontwikkelen en afdrukken. Toen de man me op een dag vroeg waar ik die foto’s van die mooie landschappen had gemaakt, begreep ik dat ik klaar was met mijn studie. ‘Die heb ik thuis gemaakt. Dat zijn schilderijen van landschappen, die ik hier in de omgeving heb geschilderd.’ Zijn mond viel open.

Ik schreef mijn vader dat we wilden terugkeren naar Nederland en graag weer een eigen galerie zouden openen, in Den Haag. Ik had mijn oog laten vallen op een winkel vlak bij de Koninklijke Stallen. Mijn vader wilde zijn kind en kleinkinderen echter het liefst zo dicht mogelijk bij zich hebben en huurde daarom een woning een paar honderd meter bij hem vandaan. Dat rondjes om de tafel lopen uit mijn kindertijd was dus duidelijk afgelopen. Kort na ons vertrek naar Parijs had ik een brief van zeventien kantjes van hem gekregen. Mijn eerste opwelling was die brief maar aan de kant te leggen, maar toch beantwoordde ik hem nog diezelfde avond. Ik begreep eindelijk dat ook mijn vader snakte naar warmte en liefde.

Gedurende de hele periode dat ik in Parijs woonde, voerden wij een frequente en uitgebreide correspondentie. We bleven beiden wie we waren, maar het onbegrip uit mijn kinderjaren maakte plaats voor begrip en vertrouwen.

Gedurende de periode in Parijs gebeurde er nog iets wat bepalend voor de rest van mijn leven zou worden. Het was een herhaling van mijn geboortevisie. Ik had opnieuw een

ontmoeting met God en kreeg dezelfde opdracht: 'Laat de wereld zien wie ik ben.' Deze keer kreeg ik er een aanwijzing bij. Ik werd verplaatst naar de wereld van het schilderij *De toren van Babel* van Pieter Bruegel de Oude en was naar de cirkelvormige omgangen geklommen. Ik was door de poortjes naar het binnenste van het bouwwerk gegaan, had trappen genomen, deuren geopend, was hoekjes omgeslagen en had diverse ladders en bouwstellingen beklommen. Het was weer een beetje als in het industrieterrein van het *poème pour un ami*. Deze keer leidde de weg echter niet naar keldergewelven, maar klom ik steeds hoger. Uiteindelijk sloeg ik een laatste hoek om en bevond ik me op het dak van de toren. Hoger kon je niet en alleen nog een paar lage, door een verblindend licht beschenen gemetselde muurtjes staken boven een stoffige betonnen vloer uit. In het centrum van dat licht was God. Niet dat ik hem kon zien, want dat was onmogelijk. Het licht was zo fel dat ik het mijn rug moest toekeren om niet onmiddellijk verblind te raken. Maar ik wist: hier is God. Ik was tegelijkertijd verheugd en verbaasd. Verbaasd omdat ik nooit gedacht had God ooit op een toren van Babel te kunnen ontmoeten. Dat was immers een vruchteloze en tot mislukken gedoemde poging om tot God op te klimmen geweest. Het is me dus toch gelukt, flitste het door mij heen en onmiddellijk besepte ik dat ik God onmogelijk voor mezelf kon houden. Alleen samen met de mensheid kon ik bij God blijven.

Luidkeels begon ik te roepen naar de mensen beneden, naar de arbeiders die met zand en stenen sjouwden, de mannen die met karren bouwmaterialen aansleepten en de bouwers die op de steigers stonden. 'Kom hierheen!' riep ik. 'Ga door die deur, klim die ladder op.'

Ik riep aanwijzingen, in de hoop de mensen naar de plek waar God was te brengen, maar niemand reageerde. Het was alsof ze doof waren. 'Waarom luisteren ze niet?' vroeg ik wanhopig aan God. 'Als ze niet komen, dan kan ik ook niet blijven,' voegde ik eraan toe. 'Omdat ze je niet verstaan,' zei God.

'Omdat ze me niet verstaan?'

'Inderdaad, ze verstaan je niet,' hernam God. 'Het is de toren van Babel, weet je nog?'

'Maar God, ik spreek hun eigen taal. De taal die u me zelf geleerd hebt. De tale Kanaäns.'

'Dat weet ik,' zei God. 'Maar die verstaan ze niet meer.'

'Maar dat is verschrikkelijk! Dan kan niemand meer naar u toe komen.' Ik barstte in een enorme huilbui uit.

'Jawel,' zei God. 'Dat kan wel.'

'Hoe dan?' vroeg ik huilend.

'Jij gaat terug naar beneden, je leert de taal van de mensen en daarna ga je van mij vertellen.'

Ik ging naar beneden, stond op uit m'n bed en maakte aanstalten om terug te gaan naar Nederland.

Hendrik-Ido-Ambacht/Rotterdam – augustus 1987 tot december 1995

Daar aangekomen had ik dus twee taken te vervullen. De eerste was natuurlijk het weer opbouwen van een carrière als kunstschilder en de tweede was dat ik moest zien te ontdekken wat precies de taal van de mensen was. In die eerste taak had ik inmiddels al heel wat ervaring. Net als in Parijs had gedaan trok ik er in Nederland op uit, soms naar een stedelijke en soms naar een meer landelijke omgeving en maakte er mijn landschapsimpressies. Na verloop van tijd verruilde ik de door mijn vader gehuurde doorzonwoning voor een piepklein, maar schattig monumentenpandje aan de dode haven van Hendrik-Ido-Ambacht. Ik verruilde een oude Ford voor zo'n zware bullebak van een Amerikaanse Chevy-camper, ging er mee op pad en exposeerde overal en nergens. Een eigen galerie moest er ook weer komen. Het werd geen winkelpand in Den Haag, maar de naast het Laurenskwartier gelegen Stadsgalerie Rotterdam aan de Nieuwe Markt. Mijn vriend en tv-presentator Victor de K. uit D. verrichtte de vernissage van de openingstentoonstelling en in de twee verbouwde winkelpandjes bouwde ik verder aan mijn carrière als beeldend kunstenaar. Saillant detail van deze stadsgalerie was het feit dat pal boven een van die winkeltjes ene Katia K. woonde. Ze was een van oorsprong Poolse Jodin die, nadat ze als klein meisje ondergedoken had gezeten, pas op volwassen leeftijd had ontdekt dat ze Jodin was en zich tot de chassidim bekeerde. Dat was een interessante groep mensen die mij, alleen al door hun kleding, erg inspireerde en die ik op een dag uitnodigde zich in een evangelische kerk te presenteren. Op voordracht van Katia deden ze dat ook werkelijk.

Eens vroeg ik Katia wat ze voor de kost deed. Ze antwoordde: 'Ik ben hoerenmadam.' Toen ze mijn opgetrokken wenkbrauwen over zoveel openhartigheid zag, verklaarde ze spontaan: 'Ik ben hoofdambtenaar bij de gemeente Rotterdam en in die functie ben ik verantwoordelijk voor de tippelzone op de Keileweg.'

Mijn betrokkenheid op mijn Sefardische buurmeisje, mijn reis naar Polen en naar Auschwitz, maar ook mijn Parijse doorbraak in de rue Saint Denis schiepen onmiddellijk een band. Een band die me later nog goed van pas zou komen.

Ondertussen begon ik me toe te leggen op de portretkunst, wat me tot mijn verrassing niet al te slecht afging. Ik werkte ook verder aan de losse, uit de vrije hand geschilderde, impressionistische schilderijen. Mijn stijl ontwikkelde zich langzaam maar zeker richting het foto- of hyperrealisme. Het werken aan tentoonstellingscollecties en die met veel tamtam organiseren werd daardoor hoe langer hoe moeilijker. De tijd die ik aan een schilderij spendeerde, liep namelijk zodanig op dat ik na verloop van tijd alleen nog maar in opdracht kon werken. Voor op de haven georiënteerde bedrijven maakte ik havengezichten. Mijn voorkeur ging hierbij uit naar de terreinen rond de Waalhaven, die ik als kind al verkend had. Maar ook het westelijk havengebied met zijn overslag van tropisch fruit mocht zich in mijn belangstelling verheugen. Daar deed zich op een dag een typisch 'Eric-Vissertafereltje' voor.

Rotterdam – vroege voorjaar 1996

Op een ochtend reed ik door de Vierhavenstraat, op weg naar een schilderstekkie bij de IJsselhaven, de verbindingsweg die vanaf het Marconiplein naar het oude Delfshaven

loopt en waar de beruchte Keileweg op uitkomt. Ergens, niet ver van het Marconiplein, zat een meisje op de stoep van een kantoorgebouw. Toen ik er voorbij reed, zag ik dat ze hartverscheurend zat te huilen en in een reflex stopte ik, stapte uit, liep naar haar toe en ging naast haar zitten. Ze was overduidelijk een heroïnehoertje. Niet zo lang geleden moet het een mooi meisje geweest zijn. Ondanks het vuile, pokdalige gezicht, haar tandeloze mond en smerige halflange zwarte haar – dat hoogstwaarschijnlijk onder de luizen zat – was dat nog goed te zien. Ik trok me geen lor aan van wat voorbijgangers wel zouden denken, sloeg een arm om haar schouder en vroeg wat er aan scheelde. Snikkend zei ze: ‘Ze hebben mijn tasje geroofd. Iemand heeft het weggetrokken en is er mee vandoor gegaan. Nu heb ik niks meer.’ Wanhopig vervolgde ze: ‘Geen geld en ook geen pasje. Maar het ergste is dat ook de foto van mijn kindje weg is.’ Ze hilde inmiddels met lange uithalen. ‘Dat fotootje was het laatste wat ik van hem had. Ik weet niet meer wat ik moet doen,’ zei ze, toen ze een beetje gekalmeerd was.

Ik was geraakt door zo veel ellende en vroeg verder. Het was wel duidelijk dat het kopen van een broodje in het nabijgelegen fastfoodrestaurant of een opbeurend woord hier niet voldoende zou zijn.

Met horten en stoten kwam het verhaal er uit. ‘Ik ben Marokkaans en ik heet Leila, dat betekent maneschijn of nacht. Mijn familie woont in Nijmegen. Vroeger ben ik heel lang door mijn oudere broer misbruikt. Dat ging net zo lang door totdat ik zwanger werd. Toen ik het niet meer verborgen kon houden eisten mijn ouders dat ik zou zeggen wie de vader was. Dat heb ik niet gedaan, want anders waren ik en mijn broer allebei vermoord. Ik ben daarom het huis uit gevlucht en op straat terechtgekomen. Dan duurt het echt niet zo lang voordat je aan de drugs gaat. En nu zit ik hier.’

‘Ik begrijp het,’ antwoordde ik terwijl ik me inwendig woedend zat te maken op haar ouders die hun eigen eer belangrijker vonden dan het leven van hun dochter.

‘Toen het kindje geboren werd, hebben ze het me afgenomen en de voogdij aan mijn ouders gegeven. Ik had één fotootje van hem, een schattig jongetje. Nu is het gestolen en heb ik niks meer.’

Ik kon haar daar niet zo maar laten zitten en daarom vroeg ik: ‘Kan ik je ergens naartoe brengen?’

‘Waar naartoe? Ik heb niks. Ik slaap in portieken.’

Was Katia maar hier! Maar Katia was er niet.

‘Zal ik je naar het Leger des Heils brengen?’ stelde ik voor. ‘Daar hebben ze vast wel een plekje voor je.’ Ze kunnen haar daar beslist niet weigeren, en als ze dat wel doen, schop ik een rel van hier tot Tokio, zei ik bij mezelf.

Onderweg naar de dagopvang van het Leger des Heils vertelde ze dat ze na haar eerste kindje nog een keer zwanger is geweest, maar dat de ‘vriend’ met wie ze toen was haar net zo lang in haar buik geschopt had tot het kindje dood was. Toen was het mijn beurt om flink te janken en zo kwamen we behuild aan bij een gebouwtje, waar een jongeman achter een balie vroeg waarvoor we kwamen.

‘Ik zoek een plekje voor haar om voorlopig even te blijven,’ zei ik en ik vertelde in het kort haar levensverhaal. ‘Ze is aan heroïne verslaafd, moet zich prostitueren om te overleven en is beroofd. Ik zal een plekje voor haar gaan zoeken in een ontwenningskliniek.’

‘Is goed,’ zei de man. ‘Ze kan hier douchen en vandaag blijven.’

Ik nam afscheid, vergat mijn schilderstek en reed naar huis waar ik Dominique het verhaal vertelde. Vervolgens belde ik de receptie van de afkickkliniek De Hoop in Dordrecht. Ik verwachtte dat men mij onmiddellijk zou helpen, zoals de herbergier in het Bijbelverhaal van de barmhartige Samaritaan. Maar ondanks mijn bereidheid om voor Leila’s opvang te betalen was er geen plek voor haar. Ze moest weken, zo niet maanden wachten en voldoen aan een boek vol voorwaarden. Maar Leila voldeed aan geen enkele van die voorwaarden. Slechts aan één, maar die telde niet. Ze had iemand ontmoet die op slag van haar was gaan houden. Ik was van plan haar dan maar mee te nemen naar mijn galerie en Katia om raad en hulp te vragen.

Toen ik het Leger des Heils belde om te zeggen dat ik Leila kwam ophalen, kreeg ik de jongeman van de receptie aan de lijn. ‘Ze is hier niet meer.’

‘Hoe zo: hier niet meer?’ vroeg ik.

‘Nadat ze gedoucht en wat gegeten had, zei ze dat ze even sigaretten wilde gaan kopen en is ze weggegaan. Ze is niet meer teruggekomen.’

‘K...zak!’ riep ik woedend. ‘Hoe heb je het in je kop kunnen krijgen haar te laten gaan? Je had toch wel op je vingers kunnen natellen wat er zou gebeuren als ze de deur uit zou gaan?’

‘Ja, dat had ik zeker, maar het is hier geen gevangenis. We kunnen hier niemand tegen zijn wil vasthouden. Dat is tegen de wet.’

‘Geen moer met die wet te maken! Die moet je dan maar een keer aan je laars lappen. Heroïne dealen of gebruiken is ook tegen de wet. De vraag is: welke wet vind je belangrijker, de wet die jou beschermt of die haar beschermt?’

Ik weet niet of ik deze man in verwarring heb achtergelaten, maar ik hing teleurgesteld de telefoon op.

Die maandagavond gingen we zoals gebruikelijk naar de wekelijkse bidstond in het huis van iemand uit de gemeente die we toen regelmatig bezochten. Uiteraard vertelde ik de gebeurtenissen van die dag en vroeg om gebed voor Leila.

Halverwege het bidden werd ik onrustig. Ik onderbrak het zachte geprevel en zei: ‘Sorry, ik hou het hier niet meer uit. Ik moet weg. Ergens loopt Leila rond. Ik moet haar gaan zoeken.’

Dominique keek me aan en zei: ‘Ga jij maar. Wij zullen voor jou en Leila bidden.’

Ik weet nog dat toen ik wegging en onderweg naar de Keileweg dacht: waar haal je zo’n vrouw vandaan, die tegen haar man zegt: ‘Ga jij maar naar die tippelzone om een hoertje te zoeken’? Dat Dominique een heel bijzondere vrouw is, zal ook later blijken, maar voorlopig was ik Leila aan het zoeken. En dat is me waarachtig nog gelukt ook! Ergens, tussen de tientallen meisjes die langs de kant van de weg voorbijrijdende auto’s tot stoppen trachtten te brengen,

stond ze. Alsof ik een klant was, stopte ik, deed het portier open en wachtte tot Leila was ingestapt. Daarna deed ik wat klanten niet doen: ik bracht Leila naar het kantoortje van Katia. Het was een bakstenen gebouw aan de kop van de straat, van waaruit zij de scepter zwaaide. Katia kende haar goed en heeft zich over haar ontfermd. Ze is eerst in een kliniek aan de Kleiweg en later nog ergens aan de Mathenesserlaan opgenomen. Katia vertelde me later dat men eerst dacht dat ik een 'oompje' was. Dat zijn kerels die zich als een soort pooier over een heroïnehoertje ontfermen om haar vervolgens nog een keer te misbruiken. Via Katia hoorde ik dat Leila al zwanger was toen ik haar voor het eerst ontmoette. Later is ze opgenomen in het Dijkzichtziekenhuis, het huidige EUC, en opnieuw bevallen van een jongetje. Na een paar dagen is ze stiekem het ziekenhuis uit gelopen en ze heeft dit kind achtergelaten.

Rotterdam – voorjaar 1995 tot voorjaar 1996

Al met al verliep, op deze tijdelijke verlegging van prioriteiten na, mijn schilderscarrière redelijk voorspoedig. De tentoonstellingen uit het verleden hadden plaatsgemaakt voor een netwerk aan geïnteresseerden die zo af en toe een opdracht plaatsten.

Ik werkte in het centrum van Rotterdam. Op een dag kwam de vriend met wie ik destijds voor de Cineac Monica had ontmoet voorbij. 'Eric,' zei hij, 'ik ben vol bewondering. Jij hebt het toch maar waargemaakt waar wij als jonge jongens van droomden.'

Maatschappelijk gezien leek het er inderdaad wel op. Wat hij echter niet wist, was dat mijn eigenlijke doel helemaal geen schilderscarrière was geweest. Ik moest de tranen van God laten zien en daar was ik nog lang niet in geslaagd. Daarvoor had ik eerst mijn 'toren van Babel' moeten verlaten, een pijnlijke weg waar ik een jaar eerder al aan was begonnen. De trappen af, naar buiten, om uiteindelijk de taal van de mensen te leren. Die weg naar beneden, uit een door mensenhanden gebouwd labrynt dat naar God zou leiden, ging als volgt.

In Parijs had ik een goede band met de geestelijkheid in de Notre Dame opgebouwd en ik was actief lid van een dorpsparochie in de Val d'Oise. Daarom zocht ik in Nederland aansluiting bij de lokale parochie. Er ontwikkelde zich een goede vriendschap met de toenmalige bisschop van Rotterdam. We zagen elkaar regelmatig en hij heeft niet alleen een tentoonstelling in een galerie in zijn bisdom geopend, maar ook onze tweede zoon gedoopt en mij het Heilig Vormsel toegediend. Hij bereidde de weg die ertoe leidde dat ik samen met kardinaal Simonis en de nieuwe bisschop van Rotterdam, mgr. Van Luyn, *acte de présance* mocht geven toen de patriarch van Constantinopel, Bartholomeos I, een bezoek bracht aan de byzantijns-orthodoxe Agios Nikolaoskerk in het Museumpark. Dat de nieuwe schilderijen van de frescoschilder Argyris Liakos de aanleiding voor het bezoek van deze paus van 250 miljoen byzantijns-orthodoxe christenen waren, geeft aan hoever je het met een penseel en een palet kunt schoppen. Dit alles verhuult echter niet dat diezelfde kerk op dat moment werd uitgehold door de Acht Mei Beweging, een actiegroep die ontstaan was uit onvrede over de hiërarchie in de kerk en het bezoek van paus Johannes Paulus II (in 1984) aan ons land in het bijzonder. Dit streven naar democratisering van de kerk – dat wil zeggen: het doen van de wil van het volk – stond

lijnrecht tegenover mijn opvattingen over wat een kerk zou behoren te zijn: een instituut dat niet gericht moet zijn op de wil van het volk, maar op de wil van God.

Mijn afkeer van dit naar macht strevende gedachtegoed werd bevestigd toen ik in een kerk in Schiedam geconfronteerd werd met de Focolarebeweging. Deze beweging is in 1943 tijdens een bombardement van de Italiaanse stad Trente in een schuilkelder ontstaan. Chiara Lubich, een vrouw van drieëntwintig jaar, had toen ze er samen met een paar vriendinnen schuilde ergens in een hoek een bijbeltje gevonden. Ze had het opengeslagen bij de woorden uit Mattheüs 7 vers 21: 'Niet ieder die tegen Mij zegt: Heere, Heere, zal binnengaan in het Koninkrijk der hemelen, maar wie de wil doet van Mijn Vader, Die in de hemelen is'. Terwijl ze het bijbeltje dichtsloeg, zou ze tegen haar vriendinnen gezegd hebben: 'Nu weet ik eindelijk waar het in de kerk allemaal om draait. Het gaat niet om liturgische gebeden, preken en mooie gezangen. Het gaat om wat we doen. We moeten de wil van de Vader gaan doen, de wil van God.'

Hierdoor geïnspireerd wilden deze vrouwen aan het werk gaan.

Maar wat was dat, de wil van God doen? Ze hadden geen idee. Ze besloten verder te lezen in het bijbeltje en daar lazen ze even later: 'Hebt uw naasten lief als uzelf en heb uw vijanden lief.' Nou, aan vijanden hadden ze eind 1943 in Trente geen gebrek. Ze zaten opgesloten tussen nazi-Duitsland in het noorden, het gecapituleerde Italië en de geallieerden in het zuiden en Kroatië in het oosten, en waren een speelbal tussen de volkeren.

De vrouwen gingen eten verzamelen en brachten dat, tot ontsteltenis van hun omgeving, naar de krijgsgevangen soldaten van de tegenstanders. Zij waren een voorbeeld voor velen.

Voor het eerst maakte ik kennis met mensen die deden waar ze in geloofden. Althans, ze probeerden het. Dat stond in schril contrast met wat ik in de praktijk in de kerk meemaakte. De emmer liep over toen op een zondag het verhaal van de rijke jongeling op het leesrooster stond, het verhaal uit Markus 10 vanaf vers 17. Een rijke jongeman komt bij Jezus en vraagt wat hij moet doen om het eeuwige leven te beërven. 'Hou de wet,' antwoordt Jezus. 'Dat doe ik al,' zei de man, maar kennelijk voelde hij wel aan dat dit het niet was. Er ontbrak iets. Maar wat? Jezus keek hem aan en zei daarop: 'Er ontbreekt jou één ding: ga naar huis, verkoop alles wat je hebt, geef het aan de armen en volg mij.' Het verhaal beschrijft dat de man verdrietig terugging naar huis, want hij was heel rijk. Even later werd deze redelijk duidelijke boodschap geïllustreerd met het verhaal van een kleine bakker die carrière gemaakt had en was opgeklommen tot directeur-eigenaar van een broodfabriek. Aan het einde van een lange dag hard werken vertelde zijn dochtertje hem dat hij haar verjaardag was vergeten. Maar gelukkig kon hij nog net, vlak voor sluitingstijd, een cadeautje voor haar kopen. Toen deze uitleg van het bijbelverhaal werd besloten met de opmerking 'En die avond beloofde hij dat hij voortaan meer tijd voor zijn dochtertje zou vrijmaken' brak er iets bij mij. Als dit het resultaat was van de democratisering van de kerk en het voor een breed publiek toegankelijk maken van het

evangelie, dan wilde ik daar niets meer mee te maken hebben. Dit was niet het evangelie dat hooggeheven de Notre Dame werd binnengedragen.

Ik las korte tijd later het verhaal van de rijke jongeling voor aan een leerling, een verpleegster met schilderambities, met wie ik wekelijks schilderijen in Boijmans Van Beuningen kopieerde. Ze had nog nooit een kerk vanbinnen gezien en de Bijbel was voor haar een gesloten boek. Feilloos wist ze dit verhaal te interpreteren.

Voor mij was het tijd de Rooms-Katholieke Kerk maar even achter me te laten. Met veel pijn in mijn hart verliet ik de kerk. Ooit, zo bleef ik hopen, gaan haar ogen weer open. Ooit wordt zij weer wie zij was: een door Paulus in de stad Rome gestichte en zwaar op de proef gestelde gemeenschap van volgelingen van Jezus Christus, een bruid met, net als Leila, prachtig halflang zwart haar dat golvend op haar schouders danst. Maar daar kon ik toen niet op wachten. Ik moest de wereld in. De taal van de mensen leren...

Hoofdstuk 8

Een God van wonderen

Onze “Chevy-camper” (hier in het Mont Blanc massif bij Chamonix) - , mijn rijdend atelier waarin ik in Breda de uitslag van het onderzoek op de Klokkenberg afwachtte. De ontwikkeling van mijn geestelijk leven. Hoe het beeld dat ik van God had veranderde van een vreemde meneer in de hemel in dat van een liefhebbende en betrokken vader die altijd naar zijn kinderen luistert.

In mijn ouderlijkhuys – 4 januari 1990

‘Eric, Eric!’

Mijn oudste zus, die mij op achtjarige leeftijd door de hongerwinter gesleept had, riep me vanuit het trapgat op de eerste verdieping van ons ouderlijkhuys. Ik zat beneden in de huiskamer, deed niks, dacht nergens aan en wachtte rustig af tot het mijn beurt was om weer bij mijn stervende vader te gaan waken.

Mijn vader had kanker, in het laatste stadium. Een paar weken eerder was het doek definitief gevallen. “U bent uitbehandeld”, had de dokter gezegd.

‘Ben je bang om te sterven?’ had ik mijn vader gevraagd.

‘Ja en nee, jongen,’ had hij geantwoord. ‘Ik weet waar ik naartoe ga en dat beangstigt me absoluut niet. Maar ik moet afscheid nemen van alles wat me lief is, en dat is heel zwaar; dat doet veel pijn.’

Ik vroeg me af hoe ik mijn vader kon troosten; ik kon me zijn angst zo goed voorstellen.

Mijn avonturen moeten af en toe bloedstollend voor hem geweest zijn. Hij kon niet meer, zoals hij gewend was, tijdens de vernissage van een tentoonstelling de verkoop stimuleren door anoniem een schilderij te kopen. Als tijdens de opening de eerste rode ‘verkochte’-stip verscheen, volgden er vaak automatisch meer. Dan was het ijs gebroken. Mijn vader had zijn aanvankelijke scepsis overwonnen, maar helemaal zeker was je in mijn vak natuurlijk nooit. ‘Vader in de hemel, ik heb het mijn vader vaak erg moeilijk gemaakt. Ik heb hem meermaals de gierende zenuwen bezorgd. Wilt u hem alstublieft voor hij sterft laten zien hoe het met mij afloopt, zoals u Mozes voor zijn dood het beloofde land hebt laten zien? Ik wil dat hij gerust kan sterven,’ had ik gebeden. Een redelijk aanmatigend gebed, realiseerde ik me later. Wie was ik, dat ik mij Mozes’ privileges toe-eigende? Maar het was er uit voordat ik er over nagedacht had en eigenlijk was ik het al weer vergeten toen ik die middag vlak voor mijn vaders sterven samen met de rest van mijn familie in de huiskamer op mijn beurt zat te wachten.

‘Eric, je moet echt komen! Vader vraagt de hele tijd naar je,’ drong mijn zus aan, waarop Dominique en ik naar boven gingen.

Aan moeders hand tot Jezus – 1 augustus 1943 tot 6 januari 1990

Dat bidden, het voeren van een gesprek met de geestelijke macht die wij God noemen, heb ik van mijn moeder geleerd. Ze was afkomstig uit de gereformeerde traditie van de Zuid-Hollandse eilanden en was, net als ik, haar leven lang op zoek geweest naar God. In haar jeugd en de eerste jaren van haar huwelijk zal dat vermoedelijk tamelijk kalm zijn verlopen. Veel vragen werden er in die tijd niet gesteld en de wereld binnen het bolwerk van Kuyper en Calvijn bood zoveel zekerheid dat het stellen van moeilijke vragen nagenoeg overbodig was.

Toen er aan het einde van de Tweede Wereldoorlog gekrakeel uitbrak over de betekenis van de doop, koos ze de veilige weg en bleef ze waar ze zat. Zij en mijn vader voelden er kennelijk niet veel voor om een nieuw avontuur met nieuwe onzekerheden aan te gaan. Over de betekenis van de doop lieten ze zich niet uit. Die vraag lieten ze over aan theologen. Wat voor mijn moeder belangrijker was, was de pijn die de scheiding van haar geloofsgenoten veroorzaakte. 'Dat kan niet van God zijn,' was haar stellige overtuiging en daarom onderhield ze liefdevolle relaties met andersdenkenden. Deze manier van vrijdenken maakte mijn vader zich pas aan het einde van zijn leven eigen.

Haar veiligheid werd natuurlijk wel behoorlijk door elkaar geschud toen na de oorlog de vragen over de Holocaust werden gesteld en ze gekweld werd door haar geweten. Had ze de goede beslissing genomen? 'Of had ik jullie leven in de waagschaal moeten stellen?' vroeg ze in het gesprek dat we aan het eind van haar leven voerden. Ook de veranderende maatschappij en de daarmee samenhangende kerkelijke ontwikkelingen zorgden ervoor dat ze op enig moment afstand tot de kerk waarin ze was opgevoed nam en tot een 'levend geloof' kwam. Dat uitte zich doordat ze zich aansloot bij gespreks- en gebedsgroepen en mijn broer en mij te pas en te onpas voorhield dat zij het 'Licht' had gezien. Wij stonden op dat moment nog ver buiten de kerk en vonden het klinkklare onzin. Na mijn hernieuwde kennismaking met de opgestane Jezus op paasmorgen 1983 begon ik dat echter heel anders te zien. Mijn moeder had iets wat ik tot op dat moment niet kende: een persoonlijke relatie met God. Mijn godsbeeld was dat van de man die mij aangekeken had in een visioen. Het licht in de gewelven van een verlaten industrieterrein ergens in de Nieuwe Wereld. Een vriendelijke man die mij boven op de toren van Babel had toegesproken. Maar een God die als een vader voor me wilde zorgen kende ik nog niet. Voetje voor voetje liep ik samen met mijn moeder de weg af naar een ontmoeting met die levende God. Die ontmoeting kreeg ik rondom het overlijden van mijn vader.

Hendrik-Ido-Ambacht/Dordrecht – begin 1995

De levende God die rechtstreeks ingrijpt in onze materiële wereld deed van zich spreken tijdens de bijeenkomst van een gebedsgroepje bij een vriendin van Dominique thuis. Er kwam een man binnen, die vroeg: 'Willen jullie voor mijn dochter bidden? Ze heeft gisteravond voor de zevende keer een zelfmoordpoging ondernomen. Ze heeft een lading gif ingenomen waar een paard aan zou zijn bezweken. Omdat ze ook alcohol heeft gebruikt, is het gif wat geneutraliseerd. Wonder boven wonder heeft ze het overleefd. Midden in de nacht is ze op een dijk in Alblasterdam gevonden. Ze was in coma en is naar het ziekenhuis in Dordrecht gebracht. Daar is haar maag leeggepompt en nu zit ze

op een gesloten afdeling, omdat dit al de zoveelste keer is dat ze zelfmoord heeft willen plegen. Willen jullie alsjeblieft voor haar bidden?’

Natuurlijk wilden we dat.

Ik verplaatste me in de wanhoop van dat meisje en bad gepassioneerd voor haar. Tijdens het bidden kreeg ik het gevoel dat bidden niet voldoende was; ik moest iets doen!

Na afloop vroeg ik dan ook aan de man: ‘Vindt u het goed als ik haar eens ga bezoeken? Ik heb het gevoel dat ik iets moet doen. Ik wil met haar praten.’

‘Heel goed. Graag zelfs,’ antwoordde hij. ‘Ik zal bellen dat je komt.’

De volgende dag al kreeg ik een telefoontje met de boodschap dat ik diezelfde avond verwacht werd. Ik ging naar het ziekenhuis en werd door een broeder op de afdeling ontvangen en aan een achttienjarig blond meisje voorgesteld.

Saskia – laat ik haar om privacy-redenen maar zo noemen – keek me nieuwsgierig aan. Maar voor ik iets gezegd had, zei ze al: ‘Ik zit hier tegen m’n zin op een gesloten afdeling en dat mag niet zomaar. Ik heb een advocaat ingeschakeld en zodra die mij hieruit heeft gepraat, pleeg ik weer zelfmoord.’

‘Prima. Dat moet je zelf weten. Ik wil alleen nu nog even wat met je praten,’ zei ik, zonder verder op haar woorden in te gaan. ‘Jij hoeft niets te zeggen. Ik zal praten en jij hoeft alleen maar te luisteren. Meer niet. Is dat goed?’

Ja, dat was goed.

Ik weet niet meer wat ik allemaal verteld heb, maar het ging over de ellende die ik als tiener en jongeman had meegemaakt. En over de manier waarop ik daar uiteindelijk ben uitgekomen. Kortom, het verhaal van een deel van mijn worsteling.

Tijdens het gesprek merkte ik dat Saskia geïnteresseerd zat te luisteren, maar toen ik klaar was, herhaalde ze haar opmerking over het inschakelen van een advocaat.

Nu reageerde ik wel: ‘Als je dat gaat doen en die advocaat slaagt er werkelijk in jou hieruit te praten, moet je me één ding beloven: bel me eerst even op voordat je zelfmoord pleegt.’

‘Dat is goed.’

‘Zal ik morgenavond terugkomen?’ vroeg ik bij het afscheid.

Ook dat was goed.

De volgende avond belde ik opnieuw bij haar afdeling aan en de broeder die me de dag ervoor had binnengelaten, deed open. ‘U kunt wel weer weggaan. Ze ligt in coma,’ deelde hij mee.

‘Mag ik toch binnenkomen? Ik wil haar graag zien,’ zei ik.

Dat was geen probleem.

Even later stond ik in een kamertje met een nachtkastje en een bed. Aan de muur hing een poster met in een zandstrand twee voetsporen die op enig moment overgingen in één voetspoor. Het bekende beeld dat voorstelt dat God ons draagt op de moeilijkste momenten van ons leven.

Saskia lag als een dode op het bed. Ik schudde aan haar schouder, porde haar zachtjes, porde iets harder, maar het had allemaal geen zin. Toen ik haar arm optilde en vervolgens losliet, viel die als de arm van een lappenpop weer neer.

Wat moest ik hiermee aan? Ik was gekomen om mijn verhaal af te maken, maar kon absoluut niets doen. Machteloos en nutteloos zat ik daar.

Tot ik ineens besepte dat ik helemaal niet machteloos zat. Ik kon wel degelijk iets doen! Iets wat Jezus mij zelf in zijn woord opdroeg.

Ik legde mijn handen op haar hoofd en bad: 'Vader in de hemel, ik ben volstrekt machteloos, maar ik wil u gehoorzaam zijn. Daarom leg ik haar mijn handen op en vraag u haar te genezen. U kunt wat wij niet kunnen. In Jezus' naam. Amen.'

Ik ben opgestaan, de kamer uit gelopen en heb zonder een woord te zeggen het ziekenhuis verlaten. Daarna reed ik rechtstreeks naar het kerkgebouw van de gemeente waarvan haar vader lid was. Ik wist dat daar een vergadering aan de gang was en zei tegen de oudste die de deur voor me opendeed: 'Saskia is genezen!'

De man keek me aan alsof ik gek geworden was. 'Hoezo genezen?' vroeg hij.

'Nou, gewoon genezen. Ik heb gedaan wat Jezus van mij vroeg en nu doet Jezus wat hij beloofd heeft.'

Ik had geen idee wat er met mij aan de hand was, maar er was geen spoor van twijfel. Het was gewoon zo, omdat het zo in de Bijbel stond. Iets anders was ondenkbaar.

De volgende ochtend ging rond half negen de telefoon. 'Hallo, met Saskia. Ik had beloofd dat ik zou bellen als ik vrij was. Nou, ik ben vrij. De advocaat heeft gebeld en ze hebben me laten gaan.'

'Blijf even waar je nu bent. Ik kom eraan. Over een halfuurtje ben ik bij je.'

'Oké, afgesproken.'

Ik stapte in de auto en haastte me naar het ziekenhuis, waar ze inderdaad op me stond te wachten. Toen ze in de auto zat, zei ik: 'Je bent nu genezen. Ik heb gisteravond voor je gebeden en God heeft je nu hier, in deze situatie, gebracht. Geloof je dat?'

'Ja, dat geloof ik.'

'Dat betekent dat je als het ware opnieuw geboren bent. Je bent achttien jaar, maar eigenlijk ben je pas vannacht geboren en nu moet je het leven weer helemaal opnieuw gaan leren. Wil je dat?'

'Ja, dat wil ik. Graag zelfs.'

'Dan wil ik je daarbij helpen,' zei ik.

Ik bracht haar naar ons huis, regelde onderdak in het gezin van de oudste die me de avond ervoor verbaasd had aangekeken en sprak af dat ik iedere avond samen met haar in het park de hond zou gaan uitlaten.

Saskia had zeer zware borderline en na drie maanden wandelingen in het park lukte het me haar in een kliniek te krijgen waar ze verder heeft leren 'lopen'. Daarna is ze getrouwd, heeft ze ten minste één kind gekregen en daarna ben ik haar uit het oog verloren. Maar op die avond in het ziekenhuis heb ik even de plaats van Jezus mogen innemen. Even heb ik haar mogen dragen toen ze zelf niet meer kon lopen.

Rotterdam/Hendrik-Ido-Ambacht – eind 1995

Een andere keer dat God ingreep, was in de periode dat ik op de zondagavonden de samenkomsten van een Rotterdamse Pinkstergemeente begon te bezoeken. In deze samenkomsten werd de Heilige Geest expliciet uitgenodigd zijn heilzame werk te doen. En dat deed hij. Ik sprak in tongen, viel in de Geest en werd geschud. Kortom, geen manifestatie was mij vreemd.

Ik ontdekte dat God niet slechts een geestelijke macht in een andere dimensie was, maar dat die geestelijke wereld wel degelijk ook een materiële dimensie had. Nu was dat niet helemaal nieuw voor me, want ook toen ik nog Rooms-Katholiek was, was ik er stellig van overtuigd dat de verschijningen van Maria en de genezingen in Lourdes echt waren. Ik heb destijds zelfs op het punt gestaan vanuit Nederland te voet een pelgrimstocht naar Lourdes in de Pyreneeën te maken. Mijn plichten als huisvader hebben mij er toen van weerhouden.

Regelmatig nam ik een van onze kinderen mee, of allebei, naar de samenkomsten op zondagavond. Op een avond vroeg de voorganger of er mensen waren die voor gebed naar voren wilden komen. Tot mijn verbazing stond onze jongste zoon – toen zeven jaar – op en liep naar voren. Kort nadat hij weer op zijn plaats was teruggekeerd, was de dienst afgelopen en gingen we naar huis. Omdat mijn auto op dat moment in reparatie was, waren we met de bus en de metro gekomen. Toen we op het Zuidplein op de bus stonden te wachten, ontdekte mijn zoon een reclamezuil met daarop een afbeelding van het *Rotterdams Dagblad*. Met zijn handjes op zijn rug begon hij hardop een heel stuk uit de krant voor te lezen. Zonder enige moeite kwamen er drie- en zelfs vierlettergrepige woorden uit zijn mond. Dat zou niet zo bijzonder zijn, ware het niet dat hij kort daarvoor door een vooraanstaand neuroloog van de Klokkenberg in Breda was onderzocht. De arts was tot de conclusie gekomen dat er, als gevolg van een verkalking ergens in de hersenen, van alles op neurologisch gebied niet in orde was. Onze zoon kon niet lezen, had een hopeloze motoriek, en zijn linker oog functioneerde voor slechts dertig procent. Dit waren enkele van de klachten die het gevolg waren van iets wat op het syndroom van Weber leek. Die avond op het Zuidplein dacht ik daar echter niet aan. Ik was alleen maar verbaasd omdat hij ineens hele stukken uit de krant voorlas.

Thuis vertelde ik het Dominique en daarna gingen we slapen. De volgende ochtend realiseerde ik me ineens dat onze zoon voorafgaand aan het incident bij de reclamezuil voor gebed naar voren was gegaan. Opgewonden belde ik de voorganger op, die in hallelujageroep uitbarstte. Toen ik de zaterdag daarop met mijn jongste zoon een evenement bij het Zadkine monument bijwoonde, werd hij daar als het ‘wonder van Rotterdam’ begroet.

Een paar jaar later – we hadden ons inmiddels bij die gemeente aangesloten – volgde hij het kinderklasje van de zondagsschool. Op een dag had de juffrouw schriften uitgedeeld en de kinderen gevraagd alle wonderen op te schrijven die ze uit de Bijbel kenden. Ze mochten ook wonderen opschrijven die ze van anderen gehoord hadden of misschien zelf hadden meegemaakt. Thuis bekeek ik het schriftje en ik zag ze allemaal staan: het

dochtertje van Jaïrus, Lazarus, de verlamde man door het dak, de melaatse mannen en ga zo maar door.

‘Ik mis er een,’ zei ik tegen mijn zoon.

‘Welke dan?’

‘Het feit dat jij bent gaan lezen,’ antwoordde ik.

‘Da’s geen wonder. Iedereen kan lezen,’ diende hij me van repliek.

‘Ja, dat is waar, iedereen kan lezen. Maar de manier waarop jij bent gaan lezen is op zijn zachtst gezegd opmerkelijk,’ antwoordde ik.

Hij zei niets, maar ik zag hem nadenken.

De volgende dag kwam hij naar me toe en vroeg: ‘Papa, wil je voor me bidden, dat ik verder mag genezen?’

Ik schrok, maar was ook verheugd. ‘Ja, hoor,’ zei ik. ‘Ik zal meteen de voorganger bellen.’

‘Nee, jij moet bidden.’

‘Wat? Ik?’

‘Ja, jij!’

Verward belde ik toch nog maar even naar de voorganger, die me zei dat ik dat inderdaad moest doen. Zijn gebed was immers in de ogen van God geen sikkepit meer dan het mijne en mijn zoon had het mij gevraagd. Na veel aarzeling trokken Dominique en ik de stoute schoenen aan, legden onze zoon de handen op en baden om genezing van alle kwalen die hij, ondanks het feit dat hij wel kon lezen, nog steeds had.

Twee dagen later kwam hij thuis met een briefje van de schoolarts. Omdat ik het handschrift niet kon ontcijferen belde ik de arts die hem had onderzocht. Ze bood haar excuses aan voor het slechte handschrift en vroeg of onze zoon veel last van hoofdpijn had. Met zijn linker oog accommodeerde hij namelijk buitengewoon sterk. ‘Dat is het boller en minder bol maken van de lens om scherp te zien bij wisselende afstanden,’ legde ze uit. ‘Dat kan geen kwaad, maar sommige kinderen krijgen daar extreme hoofdpijn van.’

‘U moet zich vergissen,’ antwoordde ik. ‘Hij ziet met dat oog slechts voor dertig procent. Dat heeft niets met zijn oog te maken, dat zit ergens in zijn hersenen. Een van de beste neurologen van Nederland heeft dat vastgesteld.’

‘Volgens mij ziet hij alles. Ik heb zijn ogen getest en er is niets aan de hand. Maar ik zal het voor de zekerheid even nakijken.’ Na een paar minuten stilte kwam ze weer aan de telefoon en zei: ‘Meneer, ik heb hier zijn testresultaten. Er is niets mis met zijn oog. Hij kan alles zien.’

‘Dank u wel,’ zei ik en hing de telefoon op.

Ik kreeg het warm en koud en hapte naar adem. Stotterend vertelde ik het verhaal aan Dominique, die al evenmin haar oren kon geloven.

Toen we wat tot bedaren waren gekomen, zei ik: ‘In de Bijbel stuurt Jezus de genezen melaatsen naar de priesters om zich te laten onderzoeken en zich officieel genezen te laten verklaren. Dat gaan wij ook doen.’

Eerst belde ik de neuroloog. Ik deed mijn verhaal en kreeg als reactie: 'Meneer, dit is medisch niet te verklaren. Medisch gesproken is dit niet mogelijk, maar u zegt het, dus is het zo.'

Daarna belde ik de opticien die een dossier van mijn zoon had. 'Geloof jij in wonderen?' vroeg ik hem.

'Ja zeker,' kreeg ik ten antwoord.

'Welnu, als je vanavond even naar de zaak wilt komen, dan heb ik een wonder voor je, denk ik.'

Die avond zette hij mijn zoon in een stoel, sloot de apparatuur aan en zei even later:

'Meneer, uw zoon ziet voor honderdtien procent.'

Dit zijn maar een paar voorbeelden van de tientallen keren dat de geestelijke wereld in die tijd ingreep in onze materiële werkelijkheid. Op onverklaarbare wijze gebeurden er op verzoek zaken die onmogelijk leken. Er was

kennelijk iets of iemand die geïnteresseerd was in wat ik hardop of in gedachten tegen hem zei. Tot mijn verbazing had hij ook geluisterd naar dat spontaan uitgesproken gebed voor mijn stervende vader.

In mijn ouderlijk huis – 4 januari 1990 (vervolg)

Mijn oudste zus was uit Canada overgekomen om mijn vader te verzorgen. Met Kerst en Oud en Nieuw zat hij nog in zijn fauteuil in de huiskamer. Begin januari ging hij naar zijn slaapkamer. Daar begon onze wake. Een week later stierf hij.

De vorige dag, de dag voor hij me riep, had hij ons gewaarschuwd voor de bombardementen. Hij was weer terug in Duitsland, de *Arbeitseinsatz* van 1944. 'De Amerikanen komen overdag en de Engelsen 's nachts. Jullie moeten de schuilkelder in. De telefoonkabels in de platgebombardeerde Duitse steden moeten worden gerepareerd.'

In de vrieskou ging hij van de ene naar de andere paal. Met verkleumde handen maakte hij de ijskoude leidingen vast. Een volgende paal. Moeizaam klom hij omhoog. Het bloed stond in zijn handen. Hij had nog geluk gehad, dacht hij. Hij was bij een dominee ingekwartierd geweest. Een aardige man die niets met de nazi's te maken wilde hebben. Er was een band tussen hen ontstaan. Ze konden samen over dezelfde God praten. Hij kreeg goed te eten, maar hij maakte zich zorgen. Hoe zou het met zijn kinderen zijn? Zouden ze nog leven? Hij had verhalen gehoord over duizenden mensen die van honger stierven. Een gruwelijk beeld van een kartonnen doodskist die zijn huis werd uitgedragen verscheen op zijn netvlies. Maar wat gebeurde daar? De kist veranderde van vorm. Er kwam een boeg, een hek, een brug, er verschenen masten. Het werd een boot! Maar gek, er stond geen schoorsteen op. De boot werd steeds groter en groter. En daar stond zijn zoon. Eric, Eric, wat ben je aan het doen? Waar blijf je nou?

'Wat is er, pa?'

Met z'n drieën stonden we aan zijn bed, mijn oudste zus, Dominique en ik.

'Wat ben je toch aan het doen, jongen?'

'Hoezo, pa?'

‘Ik zie je de hele tijd maar aan het bouwen. Je bent een heel mooi schip aan het bouwen. Het is werkelijk ongelooflijk hoe mooi en hoe groot het is. Het is een geweldig schip en er is plaats voor heel veel mensen.’ Uitgeput wachtte hij even. ‘Ik snap niet waar je het allemaal van doet, zo’n ontzettend mooi schip bouwen.’ Ik begreep dat dit de beelden waren waar ik zo dringend om had gebeden. Bang om ze kapot te maken, gaf ik geen concrete antwoorden meer, maar liet me leiden door wat de Geest me zou laten zeggen. ‘Als we in Christus zijn, dan zijn we toch de rijkste mensen op aarde, pa?’

‘Ach ja, natuurlijk. Dat had ik kunnen weten.’

Even later zei hij: ‘Maar er is toch een probleem.’

‘Hoezo een probleem?’

‘Er zit geen motor in dat schip. Dat kan toch niet? Hoe kun je nou een schip bouwen zonder motor?’

De ark van Noach, flitste het door m’n hoofd, dezelfde voor mensen volslagen onlogische handeling: een schip bouwen op het droge, ver van de zee. Mijn vader ziet mij een ark bouwen, wist ik.

‘Mag ik de motor bouwen?’ vroeg hij.

‘Niet nodig, pa. God zelf zal de motor zijn.’ Ik weet nog steeds niet waar ik het antwoord vandaan haalde, maar het was waar. Als ik ergens niet aan twijfel dan is het wel het feit dat God alle dingen bestuurt. Dat er niets op deze hele wereld is wat ook maar een millimeter van zijn plaats gaat zonder dat God daar de hand in heeft.

‘Ja, maar ik wil zo graag helpen. Ik vind het zo geweldig wat je aan het doen bent, jongen.’ Tranen spongen me in de ogen. Wat een genade voor een stervende man, die zich zijn hele leven zorgen heeft gemaakt over een kind dat niet wilde deugen.

‘Het is echt niet nodig, pa. God zal zelf voor de motor zorgen.’

Vermoeid gaf hij zich over. Voor de laatste keer richtte hij zich op en vroeg: ‘Mag ik mee? Mag ik mee met jouw schip?’

‘Natuurlijk mag je mee. Niet alleen jij, maar ook het zusje dat in de hongerwinter voor mij gezorgd heeft. En nog heel veel mensen meer. Op dit schip is plek voor velen.’

‘Dank je, jongen.’ Afgemat sloot hij zijn ogen.

Kort hierna raakte hij in coma. Hij ging me voor op het schip. Twee dagen later en twaalf jaar voor mijn eerste reis naar São Paulo hield de oud-machinist van de ss Sibajak van de Rotterdamsche Lloyd, hoofdingenieur en grondlegger van de stadsverwarming in Rotterdam, maar bovenal mijn vader en kind van God, op met ademen. Hij kwam eindelijk tot rust.

Hoofdstuk 9

Een profetie

*De Nieuwe Markt met het standbeeld van de “Maagd van Holland” in hartje Rotterdam, waar ik tot en met 2004 mijn atelier en de Stadsgalerie Eric Visser heb gehad
Mijn beroepsmatige ontwikkeling tot aan het verwerven van een paar eervolle opdrachten.*

Sint-Lambertuskerk, Buren (Gld) – februari 2001

‘Lang leve de koningin.’

Driemaal weergalmde deze aanhankelijkheidsbetuiging door de kerk waar haar achter-, achter-, achter-oudtante Maria van Nassau haar laatste rustplaats heeft gevonden. De voorzitter van het museumbestuur was ons hierin voorgegaan en wat onwennig waren de aanwezigen hem gevolgd. Aarzelend had men een arm opgeheven en nog beduusd over zoveel on-Nederlandse vaderlandsliefde was men weer gaan zitten.

Het staatsieportret van onze kroonprins, de prins van Oranje, was onthuld. De commissaris van de koningin in de provincie Gelderland, Jan Kamminga, had samen met mij het doek dat het schilderij bedekte weggetrokken. Wat er tevoorschijn kwam, was een wat verlegen lachende jongeman in het uniform van een kolonel van de Koninklijke Marine.

De toespraken waren achter de rug, het Wilhelmus had geklonken, het feest kon beginnen. De woorden van de inleider, een conservator van het museum dat de proefdrukken van het *Poème pour um ami* in zijn collectie had opgenomen, hadden indruk gemaakt. Althans op mij: ‘Het staatsieportret verleent door zijn uitstraling aanzien aan de geportretteerde en het bevestigt zijn macht. Ook andersom: de positie van de geportretteerde geeft aan het staatsieportret een aureool van belangrijkheid. In dit opzicht voldoet dit portret aan alle eisen die er aan gesteld mogen worden. Maar toch is er iets wat niet klopt, iets wat op geen enkel statieportret is terug te vinden. Deze kunstenaar heeft de kroonprins afgebeeld met een verlegen glimlach. Zo iets van: ik sta hier nu wel, maar wat doe ik hier eigenlijk?’

Evangelisch Centrum De Kandelaar, Rotterdam – najaar 1996

Zo zal ik er ook ongeveer bij gestaan hebben. In ieder geval met een dubbel gevoel. Zoiets van: ‘t is prachtig, maar wat moet ik er mee?’

Het was in de koffiebar van deze Rotterdamse Pinkstergemeente dat een zuster mij enthousiast aanklampte en zei dat er geweldig mooie dingen over mij gezegd waren. ‘Eric, er is een fantastisch visioen uitgesproken en dat ging over een kunstenaar in dit gebouw. Ik dacht onmiddellijk aan jou. Uiteindelijk ben jij de enige kunstenaar hier. Dus dat moet wel over jou gaan.’

‘Ik ben benieuwd,’ zei ik met een licht sceptische ondertoon. Ik had het niet meer zo erg op profetieën. Ik was namelijk in de periode waarin mijn vriend vermist werd naar een

paragnost geweest. We hadden een paar weken lopen zoeken en werden heen en weer geslingerd door onzekerheid over zijn lot. Inmiddels weet ik dat de vermissing van een geliefde erger is dan moeten rouwen om iemand die je verloren hebt. De onzekerheid en het heen en weer geslingerd worden tussen hoop en vrees vreten aan je. Om daar een eind aan te maken had ik, in de hoop zijn verblijfplaats te ontdekken, een afspraak met een bekende Amsterdamse paragnost gemaakt. Die had mij drie dingen gezegd. 'In de eerste plaats: ik heb nog nooit de dood gezien. Dus daar kan ik helemaal niets over zeggen. In de tweede plaats moet je weten dat je in deze dimensie nooit de tijd kunt zien. Iets kan gisteren, morgen, tien jaar terug of pas over tien jaar gebeuren of gebeurd zijn. Dat weet je dus nooit.' En ten slotte schetste hij een verblijfplaats met daarbij de omstandigheden en de gemoedstoestand waarin mijn vriend zou verkeren. Vol hoop op een goede afloop ging ik naar zijn vrouw en ik vertelde haar wat mij gezegd was. De vrouw trok spierwit weg. Ze zei: 'Dit klopt tot op de letter. Het is alleen een situatie die zich exact zo, maar wel vijf jaar geleden heeft afgespeeld.' Teleurgesteld belde ik de man een paar dagen later weer op. 'Verbazingwekkend hoe exact jij de dingen hebt omschreven. Je hebt alleen een situatie gezien die zich vijf jaar geleden heeft voorgedaan,' zei ik. 'Graag wil ik nog een keer terugkomen om te kijken of we iets meer te weten kunnen komen.' 'Geeft niks,' antwoorde hij. Alsof de hele situatie rondom mijn vriend er absoluut niet meer toe deed, vervolgde hij: 'Ik wil graag dat je nog een keer komt. Toen jij de laatste keer hier vertrokken was, heb ik namelijk enorm veel visioenen over jou gehad. Het heeft me totaal uitgeput.'

Nieuwsgierig naar wat die man, die bewezen had over heel bijzondere gaven te beschikken, te vertellen had, ging ik weer naar Amsterdam. Hij vertelde me wonder mooie zaken. Ik ga ze hier niet herhalen, maar ik kan u verzekeren dat iedereen er van zou hebben staan watertanden. Het was alsof deze man – hij noemde zich geen christen, maar geloofde wel degelijk in God – probeerde mij het paradijs binnen te praten. Ik geloofde die profetie en ben er achteraan gaan hollen. Zo graag wilde ik dat paradijs in dat ik God voor de voeten ben gaan lopen.

Uiteindelijk werd ik niet gelukkig, maar doodongelukkig. Op enig moment heb ik die profetie van me af gegoooid. Dit was niet van God en daarom bande ik haar uit mijn leven. Ik ben gewoon gaan doen wat ik verstandig achtte op dat moment, zonder me af te vragen of dat correspondeerde met die profetie of niet. Voorgoed deed ik afstand van *self fulfilling prophecies*.

Het is op z'n zachts gezegd opmerkelijk dat na al die jaren op één ding na alles wat die man zo'n veertig jaar geleden gezegd heeft tot op de letter is uitgekomen. En dat laatste? Dat zal ook nog wel komen. Ik wacht maar rustig af.

Toen deze zuster met een ongevraagde profetie op de proppen kwam, zat ik daar eigenlijk helemaal niet op te wachten. In de pauze van de cursus 'De profetische kerk' was ze naar me toegekomen. Dominique en ik volgden op datzelfde moment een cursus pastoraat en beide cursussen hielden, voor het gemak van het koffieteam, tegelijkertijd pauze.

‘Tijdens zijn lezing,’ vertelde de vrouw, ‘begon de inleider ineens te profeteren. Hij profeteerde over een kunstenaar die een schilderij zou gaan maken waardoor duizenden mensen tot geloof zouden komen. Hij had ook nog gezegd dat dat niet nu al zou gebeuren, maar pas later.’

Een prachtig visioen, dat wel, maar hoe moest ik me zoiets voorstellen?

Na de pauze ging ik naar mijn eigen cursus, maar had mijn hoofd er niet meer bij. Zelfs al zou ik het beroemdste schilderij ter wereld maken, de *Nachtwacht* of de *Mona Lisa* – de kans daarop leek me niet zo heel erg groot – dan nog zag ik niet in hoe hierdoor duizenden mensen zich tot God zouden bekeren. Al zou ik het complete oeuvre van Van Gogh in de schaduw stellen, zou iemand zich daardoor dan werkelijk laten beïnvloeden? Vroeger had ik nog de ijdele gedachte dat ik met mijn schilderijen de tranen van God zou kunnen laten zien, maar nu wist ik wel beter. Nee, ik moest naar beneden, de toren van Babel af, en de taal van de mensen gaan leren. Dat was wel wat anders dan dromen van een verloren paradijs...

Aan het eind van die avond werd ik aan Dolf de V. van der S. te V. voorgesteld.

‘Aangenaam,’ zei ik. ‘Ik heb gehoord dat u iets heeft gezegd over een kunstenaar die een schilderij zou gaan maken?’

‘Ja, dat schijnt zo,’ kreeg ik ten antwoord.

‘De hele cursus is op cassettebandjes opgenomen, dus je kunt het altijd naluisteren,’ zei de zuster, die wellicht bang was dat ik haar woorden in twijfel zou trekken.

‘We zullen wel zien,’ zei ik.

We gaven elkaar een hand en gingen ieder zijns weegs.

Ik probeerde het hele verhaal te vergeten. Ik wilde niet nog een keer een profetie gaan vervullen met als enig resultaat dat ik doodongelukkig werd.

Beter dan na de vorige profetie oriënteerde ik me op de Bijbel en bedacht dat David de juiste houding had gevonden nadat Samuel hem had aangewezen als de toekomstige koning van Israël. Ongetwijfeld heeft David geweten hoe slecht het Jozef was vergaan nadat hij zijn koningschap had aangekondigd. Wellicht heeft hij gedacht: dat zal mij niet gebeuren; voor mij geen koningsmantel of andere flauwe kul. Hij is teruggegaan naar zijn schapen, alsof er niets gebeurd was.

In het vervolg van het verhaal doet David eigenlijk allemaal zaken die haaks staan op de ambitie om koning van Israël te worden. Hij riskeerde zijn leven bij Goliath, iets wat een koning nooit zou doen. Die stuurde wel iemand anders. Hij sloot vriendschap met zijn concurrent, iemand die hij, als hij eenmaal koning; zou zijn, zou moeten doden. En toen hij eindelijk de kans kreeg om Saul een kopje kleiner te maken, deed hij niets. Nee, David moet gedacht hebben: als de woorden van Samuel echt van God komen, dan zal God ze wel waarmaken; dan hoef ik daar echt helemaal niets zelf aan te doen.

Een wijze gedachte. Had ik dit maar eerder bedacht... Maar beter laat dan nooit. Dit werd ook mijn gedachte en het enige wat ik kon doen, was gewoon proberen een zo goed mogelijke schilder te worden. Dat was ik overigens toch al van plan.

Stadsgalerie Rotterdam, Rotterdam – voorjaar 2000

Een zo goed mogelijke schilder worden betekende voor mij: de artistieke concurrentie aangaan met de Amerikaanse hyperrealisten. Grote bewondering had ik voor mensen als Richard Estes. Ik bestudeerde zijn werk, zocht in Rotterdam vergelijkbare taferelen op en slaagde er werkelijk in de kubuswoningen te laten weerspiegelen in de ruiten van station Blaak. Popart-achtige scènes wisselde ik af met surrealistische beelden. Zo portretteerde ik Dominique op het perron van een metrostation in New York. In die tijd kon ik me verheugen in een groeiende waardering voor mijn werk en was het niet een actieportret de Feijenoordaanvoerder Jean Paul van G., dan was het wel een containerschip in de Waalhaven dat een plekje vond in het kantoor van de een of andere havenbaron.

Op een dag kwam de voorzitter van het museum Buren en Oranje binnengewandeld en sprak zijn bewondering uit voor mijn schilderijen. Hoe het ter sprake kwam, weet ik niet meer, maar op een gegeven moment stelde hij voor dat ik een staatsieportret van de Prins van Oranje zou gaan schilderen. ‘Dat bestaat namelijk nog niet,’ zei hij.

Ik had daar wel oren naar, dus nam het museum contact op met de RVD en zocht ik een sponsor. Ten slotte kocht ik een spieraam en schilderslinnen. Uit de collectie van Han S. te Z. kreeg ik een serie foto’s ter beschikking en de RVD regelde twee sessies waarbij ik de gelegenheid kreeg de prins op m’n gemak te observeren terwijl hij werkbezoeken aflegde.

Kortom, de meest eervolle opdracht tot op dat moment stond enige tijd later op een ezel in het kerkje in Buren.

Sint-Lambertuskerk Buren – februari 2001 (vervolg)

De inleider had de feestrede besloten met de woorden: ‘Door deze met het protocol strijdige glimlach aan het statieportret toe te voegen heeft de kunstenaar een nieuwe dimensie toegevoegd aan de eeuwenlange traditie van statieportretten, die begon bij de Egyptische farao’s en die voorlopig nog niet lijkt te zijn beëindigd.’

Trots en verlegen keek ik om me heen. Wat had ik gedaan? Niets bijzonders. Ik had de prins gewoon geschilderd zoals ik hem gezien had. Een beetje verlegen. Op Prinsjesdag, in de troonzaal, toen hij zijn broer aanstootte en een blik van verstandhouding wisselde toen zijn moeder het had over een generatie aan wie het digitale tijdperk voorbij was gegaan. Hij was verliefd op een meisje van wie de vader minister was geweest van een land waar Nederlanders hossend en juichend het WK-voetbal hadden bejubeld. De prins van een land dat nu, als in een verlaat volksgericht, haar vader wilden hangen. Gewoon een prins in de knoop, meer niet.

Een paar weken later hakte hij de knoop door en vroeg hij haar ten huwelijk. Voor mij was dat aanleiding om haar portret naast het zijne te hangen.

Stadsgalerie Rotterdam, Rotterdam – voorjaar 2000 tot voorjaar 2001

‘Waarom verspil je je talenten aan de gekroonde hoofden van deze aarde en wijd je ze niet aan mensen die het harder nodig hebben?’

Mijn broer, kennelijk niet erg onder de indruk van de franje van Oranje, had me deze vraag per e-mail gesteld.

Die weet ook altijd alles te verpesten, met zijn aangeboren talent om feestjes te verzieken, was mijn eerste reactie. Ik was in de gauwigheid even vergeten dat ik destijds zelf geweigerd had om nog maar één voetstap in de richting van de discotheek op Terschelling te zetten. Kennelijk hadden we hetzelfde familietrekje.

Maar zo gauw kreeg hij me niet te pakken. ‘Gewoon om geld te verdienen. Is daar iets mis mee?’ schreef ik hem terug.

‘Nee, dat niet, maar als dat je enige reden is om kunst te maken, had je net zo goed tandarts kunnen worden. Dat verdient ook goed.’

Die zat! Als ik met mijn schilderkunst de machtige positie van iemand die alleen al door zijn geboorte veel macht heeft, bevestigde, dan kon ik mijn talent beter inzetten om iemand die totaal geen macht heeft een handje te helpen, bedacht ik. Ik ging aan het werk en schreef een projectvoorstel waarin ik de karakteristieken van het staatsieportret, zoals die tijdens de onthulling waren genoemd, toelichtte en schreef dat ik die ten dienste wilde stellen van de meest kwetsbaren in de samenleving. Dat waren bij mijn weten op dat moment de straatkinderen in de Braziliaanse stad São Paulo. Ik had gehoord dat de lokale middenstand moordcommando’s betaalde om de kinderen van de stoepen van hun winkels weg te knallen. Op deze manier verdienden onderbetaalde politieagenten een centje bij. Als ik die kinderen macht kon geven door een echt statieportret van hen te schilderen, zou geen politieagent het meer in z’n hersens halen hen neer te schieten, dacht ik.

Ik stuurde het voorstel naar de Nederlandse Commissie voor UNESCO en lichtte het tijdens een bijeenkomst in Den Haag toe, met het dringende verzoek het door te sturen naar de hoogste baas in Parijs, Directeur-Generaal Matsuura. Ik had het *Enfants Demandants* genoemd – *Vragende Kinderen*. Een knipoog naar de muurschildering die Karel Appel in 1948 in de koffiekamer van het Amsterdamse stadhuis had gemaakt, of een herkansing. In het stuk had ik vermeld dat Karel Appel destijds tijdens een treinreis door het naoorlogse Duitsland getroffen was door de vragende blik in de ogen van de kinderen die op de perrons de trein opwachtten en om eten bedelden. De verslagen overwinnaar bedelt om voedsel – een omgekeerde hongerwinter. Tegen een beloning van tweehonderdvijftig gulden, die met zijn steunuitkering werd verrekend, schilderde hij het op een muur in de ruimte waar Amsterdamse ambtenaren hun meegebrachte boterhammen zaten op te eten. Provoceren kon Karel Appel wel. Dat bewees hij ook tijdens de tentoonstelling op de FIAC in 1985, waar ook mijn *Vechtende hoeren* werd geëxposeerd. Lelijkheid was toen troef en esthetica en harmonie waren taboe.

Het schilderij van Appel was in 1948 voor de ambtenaren een brug te ver. Ze konden geen hap meer door hun keel krijgen, bekogelden het kunstwerk met vorken en messen en een jaar later besloot het gemeentebestuur de schildering aan het oog te onttrekken door er een muur voor te bouwen. Dit was zo’n gigantische klap van cultuurbarbarisme dat daarna van de weeromstuit alles wat zich kunst noemde klakkeloos werd bejubeld. Of we daar blij om moeten zijn, mag je betwijfelen, maar mijn betoog had succes, bleek uit de brief die enige tijd later op onze deurmat viel.

‘Omdat verwacht mag worden dat het een belangrijke bijdrage zal leveren aan de bewustwording bij het grote publiek van de situatie van Braziliaanse straatkinderen in het bijzonder en van kinderen in moeilijke omstandigheden in het algemeen waar ook ter wereld, verdient dit aanbevelenswaardige initiatief onze ondersteuning. Een dergelijk bewustmakingsproces is ongetwijfeld een belangrijke stap in de richting van daadwerkelijke actie om hun leefomstandigheden te verbeteren.’

Dit leek de goede kant op te gaan, in de richting van het openen van je ogen voor een God die met ontferming bewogen is voor kinderen die verpletterd worden door een ik-gerichte samenleving. De Secretaris-Generaal van UNESCO noemde de naam van God uiteraard niet in de brief waarin hij mij toestemming gaf het logo en de goodwill van zijn organisatie te gebruiken. Dat deed de barmhartige Samaritaan overigens ook niet. Het zou hem worst zijn. Er moest een man geholpen worden, een man aan wie een priester en een Leviet waren voorbij gelopen.

Opnieuw moest ik op zoek naar sponsors, want hoe eervol het verzoek het staatsieportret van Kinderen in Moeilijke Omstandigheden te maken ook was, het leverde geen cent op. Zelfs geen tweehonderdvijftig gulden. Dat probleem moest ik zelf maar oplossen.

Zo heel erg moeilijk bleek dat overigens niet te zijn. Het logo van UNESCO opende deuren die tot dan toe hermetisch gesloten waren gebleven en korte tijd later kocht ik een immens doek.

De volgende vraag was: wat moet er op komen? Bij het eerdere staatsieportret was dat geen probleem. Een fotosessie en een afspraak met de RVD waren voldoende. Nog even een afspraak in de Van Ghentkazerne met een specialist in eretekens en onderscheidingen en klaar was Kees.

Voor wat later mijn laatste schilderij zou blijken te zijn besloot ik een assemblage te maken van de stijlen die ik eerder had gebruikt: een combinatie van primitivisme, lyrisch abstrahisme en fotorealisme. Er moesten echte kinderen met echte verhalen op komen te staan. Zij zouden ieder voor zich model moeten staan voor het probleem dat ze vertegenwoordigden. Maar hoe kwam ik aan die kinderen?

Stadsgalerie Rotterdam, Rotterdam – najaar 2001

‘Wie één kind redt, redt de hele wereld.’

De Joodse royalty-fotograaf Han S. te Z., die me eerder geholpen had met de fotosessie van Willem-Alexander, had me gebeld en me deze quote voorgehouden. ‘Ik heb gehoord dat je een project bent begonnen om kinderen in São Paulo te gaan helpen. Klopt dat?’

‘Ja, dat klopt. Ik heb voor UNESCO een projectvoorstel geschreven dat geadopteerd is en daarvoor moet ik naar São Paulo. Ik moet beeldmateriaal verzamelen en kinderen ontmoeten. Ik moet hen fotograferen en hun verhalen optekenen.’

‘Dat is een mooie opdracht. Mag ik met je mee om te fotograferen?’

‘Dat zou kunnen,’ gaf ik ten antwoord, ‘maar er is een probleem. Vanaf het moment dat ik die brief van UNESCO heb ontvangen, is mijn hele orderportefeuille gecancelld. Ik had

contacten met een paar belangrijke rederijen. Ik zou de lichter van de in augustus vorig jaar gezonken Koersk gaan schilderen, maar de Russische legerleiding heeft deze onderzeeër inmiddels tot grafmonument verklaard en er zou zelfs geen foto meer van gemaakt mogen worden. Er zat mogelijk een staatsieportret van president Poetin in, maar dat gaat ook niet door. Een grote reder gaat bezuinigen en weer een andere is bezig met reorganisaties en heeft andere problemen aan zijn hoofd. Kortom, ik heb geen cent en ook geen idee hoe ik ooit in São Paulo moet komen.'

'Die uitdrukking over kinderen is een Joods gezegde,' reageerde de fotograaf. 'Ik ben zelf ternauwernood door de Tweede Wereldoorlog gerold. Ik wil dat jij naar São Paulo gaat. Ik leen je dat geld. Koop maar tickets. Laten we begin januari gaan. Ik zal mijn contacten daar schrijven dat we er aan komen.'

Wonderlijk, dacht ik. 'Leef, leef twee keer,' had een paar jaar geleden een Joods meisje tegen mij gezegd.

Met mijn laatste dertig euro – die munteenheid was net ingevoerd – stak ik begin januari 2002 voor de tweede keer de Atlantische Oceaan over. Nu richting São Paulo.

Hoofdstuk 10

Een vreemde meneer

'Ana Claudia, kom naar buiten, de juf is er!' Mara was vooruit gehold om te laten zien waar haar vriendinnetje woonde

Voor de tweede keer de Atlantische Oceaan over. Nu naar de miljoenen stad São Paulo waar ik voor het eerst in mijn leven oog in oog stond met Kinderen in Moeilijke Omstandigheden.

Schiphol – Charles de Gaulle – Guarulhos – begin januari 2002

Een dichte mist hield ons toestel aan de grond. We vlogen met Air France en zouden een tussenlanding in Parijs maken. We zagen op Schiphol echter al wel aankomen dat we daar problemen zouden krijgen. De royalty-fotograaf Han S., zijn vrouw Carin G. en ik zaten zenuwachtig in het toestel en vroegen de stewardess hoe het zat met overstappen. 'Maakt u zich geen zorgen, door de mist is alles vertraagd. Ze zullen heus wel op u wachten.'

Nou, mooi niet. Toen wij in Parijs hijgend en puffend bij de gate kwamen, stond het vliegtuig nog aan de slurf, maar even de deur voor ons openen was er niet bij. Dus terug naar de transferbalie, om de vlucht om te boeken naar de volgende dag en vouchers ophalen voor een paar maaltijden en een overnachting in een hotel bij het vliegveld. De volgende dag waren we op tijd bij de gate en na aan boord te zijn gegaan, wachtten we op het vertrek. Nou, dat ging alweer niet van een leien dakje. Een televisiescherm in het plafond wilde niet dichtklappen. Het protocol schrijft voor dat dit eerst gerepareerd moet worden. De boordtechnicus slaagde er niet in, dus uiteindelijk moesten we terug naar de gate – we waren inmiddels naar de startbaan getaxied – waar er een specialist aan te pas moest komen om de boel te repareren.

Al met al hadden we twee uur vertraging en dat in een tijd waarin de mobiele telefonie nog in de kinderschoenen stond en WhatsApp nog niet bestond. We konden de kennis die ons in São Paulo zou komen ophalen dus niet waarschuwen. Kortom, er zat kennelijk een duiveltje op de lijn, dat wilde voorkomen dat ik ooit in São Paulo zou aankomen. Tot overmaat van ramp bleek bij aankomst op het vliegveld Guarulhos dat onze koffers in Parijs waren achtergebleven. Er was een wilde staking uitgebroken en later bleek dat de koffers ruim een week in Parijs op het platform in de regen hadden gestaan. Daar stond ik dus met dertig euro en zonder kleding, toiletgerei of wat dan ook. De ellende leek compleet, maar onze God is sterker. Hij gaf me door al deze gebeurtenissen een geweldige les. Want wat gebeurde er? Iedereen kreeg ter compensatie een check van tweehonderd euro om de noodzakelijkste spullen te kunnen kopen. Omdat de koffers langer dan een week zoek waren, kregen we de volgende week nog eens zo'n cheque. Nadat ik voor honderd euro onderbroeken, overhemden en toiletspullen had gekocht, kwam ik dus aan het einde van de rit met driehonderdertig euro weer thuis, een

knipoogje dat Dominique en ik best konden gebruiken bij een beslissing die ik later nog zou nemen. Het was alsof God zei: 'Vertrouw maar op mij. Je zult echt niets tekortkomen.' Voorlopig werden we zesentwintig uur te laat door de chauffeur van mijn vriend Toon van N. te C. (SP) opgehaald. In zijn opvanghuis voor op de vuilnisbelt gevonden met HIV besmette kinderen werden we hartelijk ontvangen. Gelukkig hadden we de belangrijkste camera's in de handbagage meegenomen en vol goede moed togen we de volgende dagen dan ook aan het werk.

Bij Mara thuis, mijn eerste dag in een favela – later die week

Het was aardedonker in het kleine kamertje. Er was geen raam en de ingang – niet meer dan een ruw gat in de muur – werd afgeschermd door een zwaar gordijn. De stank van het riool een eindje verderop hing als een zware deken over de favela en drong overal naar binnen. Ook in het kleine kamertje, waar net plek was voor drie bedden stijf tegen elkaar. Ruimte op te lopen was er niet, alleen een klein hoekje waar je net kon staan. Aan de muur was een plank bevestigd. Daar lagen al hun spulletjes. Veel was het niet: een paar babykleertjes en wat toiletgerei.

Mara ging op de rand van haar bed staan. Met haar lichaam plat tegen de muur gedrukt tastte ze in het duister naar de plank en pakte de fopspeen die naast de babykleertjes moest liggen. Ze was zes jaar en ging overdag met haar zusje Monica naar een soort kleuterschooltje in een kerk. Iedere ochtend werden ze er door mama heen gebracht. Ze liepen dan de straat uit naar de hoofdstraat waar ze niet alleen mochten komen. Daar was het heel gevaarlijk. Auto's, bussen en motoren kriskrasten zonder ophouden aan je voorbij. Twee rijen dik de ene kant op en twee rijen dik de andere kant op zochten ze luid toeterend hun weg langs de met graffiti volgekladderde gevels. Mama wachtte dan totdat er ergens in de verte een stoplicht op rood was gesprongen. Snel, voordat de auto's uit de zijstraat het ontstane gat in de rij weer hadden opgevuld, bracht ze de meisjes naar de overkant. Daar gingen ze samen verder. Ze liepen langs de fel beschilderde muur van het sportveldje. Daar stond, met een hoog golfplaten dak, het belangrijkste gebouw van de stad; althans, dat dacht Mara. Ze klommen verder de steile weg omhoog naar de plek waar halverwege de straat een nauwe opening tussen twee huizen toegang gaf tot een trap, en gingen via een met betonblokken versterkte, in de steile helling uitgegraven trap naar beneden, naar een afgebladderd wit gebouwtje. Een bord met nauwelijks leesbare letters gaf aan dat het een kerkje was. Naast de metaalkleurige rolluiken was een deurtje. Daar stond, als het tenminste geen vakantie was, juf Ana Paula op hen te wachten.

De afgelopen weken was er geen school geweest. Het was vakantie en al die tijd had Mara niets te doen. Ze hielp mama en paste op baby Stephanie, die nog maar een paar maanden oud was en vaak hilde. Mara wist niet goed waarom. Misschien omdat Stephanie zo vaak moest hoesten. Dat kwam door de vochtige lucht die uit het riool kwam, had mama gezegd. Bronchitis heette het, en mama had heel bezorgd gekeken toen ze dat vertelde. Mara wist dat dit een heel gevaarlijke ziekte was en er was al vaker ineens een vriendinnetje verdwenen. Bronchitis, werd er dan verteld.

Laat ik maar gaan bidden, net als de juf doet, dacht Mara die ochtend, toen ze de speen voorzichtig in het kleine mondje van Stephanie stak. 'Vader in de hemel,' bad ze, 'dank u voor deze dag. Dank u voor mama en dank u voor Monica. Vader in de hemel, zegent u Stephanie alstublieft. In de naam van de Here Jezus. Amen.'

In het volste vertrouwen dat alles nu in orde zou komen met Stephanie klauterde ze over de bedden naar de uitgang van het benauwde vertrek. Vandaag mocht ze wel naar school. Niet dat de vakantie voorbij was. Nee, dat duurde nog wel even, maar de juf was gisteren geweest en had gezegd dat vandaag iedereen naar school moest komen omdat er een meneer zou komen. Een meneer die erg belangrijk was. Iemand uit een ver land, die in dat verre land over hun schoolje zou gaan vertellen. Ongelooflijk had ze dat gevonden. Hun schoolje? Het sportveld, ja, dat zou ze wel kunnen begrijpen, maar hun schoolje? Ze hadden een paar plastic stoeltjes en een schoolbord waar de juf prachtige tekeningen op kon maken. Maar veel meer was er niet. Wat valt daar nu over te vertellen? 'Het is nog veel te vroeg. Ga nog maar even spelen,' had mama gezegd en Mara liep naar buiten. Hoewel het nog erg vroeg was, waren er toch al veel mensen op straat. De buurjongen Jefferson zat met zijn getemde rat op een muurtje te wachten op de bus die hem naar het centrum van de stad zou brengen. 'Daar verdien ik geld mee,' had hij een keer stoer gezegd, terwijl hij liet zien hoe zijn rat een muntje van tien cent uit zijn zak haalde. Hij had de rat op zijn schouder gezet en na een kleine aanmoediging was die op zoek gegaan en had zomaar de weg naar de broekzak gevonden, was vervolgens verdwenen om even later met het muntstukje in zijn bek weer tevoorschijn te komen. Jefferson ging naar de stad en daar nam hij dan de trein, zei hij. In de trein liet hij zijn rat muntjes zoeken die de passagiers mochten verstoppert. Naar school ging Jefferson al lang niet meer. 'Onzin,' had hij gezegd. 'Ik word artiest; daar heb ik geen school voor nodig.' Mara vond artiesten wel leuk, zeker als ze snoepjes voor haar meebrachten.

In de straat van Mara – even later

Geovane, het vriendje van Mara, was geen artiest. Of misschien toch ook wel een beetje. Hij kon ongelooflijk hard lopen en misschien kon hij wel net zo hard als de rat van Jefferson door de nauwe straatjes en trapjes van de favela rennen. Hij kende ieder gangetje en gaatje. Geovane kende de favela zo goed dat Mara zelfs dacht dat hij precies wist hoeveel stenen er in hun favela zaten. Geovane zat bij haar in de klas, maar hij werd nooit door zijn moeder naar school gebracht. Voordat hij naar school ging, was zijn moeder namelijk allang weg. Ze deed dan zorgvuldig de deur op slot en de rest van de dag moest hij buiten op straat doorbrengen. Pas 's avonds laat, als zijn moeder vermoeid van haar baantje als huishoudster in de stad thuiskwam, kon hij weer naar binnen. Maar vaak gebeurde het dat hij dan allang ergens onder een autowrak lag te slapen. Geovane leek wel wat op de rat van Jefferson, dacht Mara. Ook hij verdiende geld. Met zijn zes jaar rende hij razendsnel door de favela, van de ene plek naar de andere. Hij bracht drugs naar de klanten en hij wist precies de kortste weggetjes en de gaatjes waar niemand hem kon volgen. Zo slim

moest hij wel zijn, want er lag altijd wel iemand op de loer om hem zijn kostbare vrachtje afhandig te maken. En als dat gebeurde, was het gauw afgelopen met je. Het jongetje wiens plek hij had ingenomen was nog niet zo lang geleden doodgeschoten.

Mara had hem gezegd dat ze vandaag naar school moesten omdat er een meneer zou komen, een meneer uit een ver land, die in zijn land over hun school zou gaan vertellen. De juf had dat gisteren niet tegen Geovanes moeder kunnen zeggen, want die was er niet. Geovanes moeder was boos, omdat ze moest werken en boos op Geovane, want hij was er de schuld van dat zij nu niet meer sambakoningin mocht zijn. Trots had ze jaren achtereen op een praalwagen gestaan, maar nadat ze een paar jaar terug na het carnaval tot de ontdekking was gekomen dat ze zwanger was, was dat definitief voorbij. Om sambakoningin te kunnen zijn, moet je een strakke buik hebben. Nou, dat had Geovane voor haar voorgoed verpest en dat liet ze hem weten ook. Samen met Mara, haar zusje Monica en mama liep Geovane naar het schooltje van juf Ana Paula.

Op school – nog even later

‘Wie gaat er vandaag bidden?’ had de juf gevraagd.

‘Geovane,’ had Mara geroepen.

‘Nou, vooruit, jij dan maar, Geovane.’

Verlegen was hij van zijn stoeltje geklommen en naar de juf gelopen. Met zijn hoofd gebogen en met zijn handen voor zijn buik gevouwen bad hij: ‘Vader in de hemel, dank u wel voor deze dag. Dank u voor tante Ana Paula, dank u voor Mara. Vader in de hemel, zegen die vreemde meneer. In Jezus’ naam. Amen.’ Voor zijn moeder had Geovane niet gebeden. Hij wist gewoon niet wat hij zeggen moest.

Daar kwam ik pas achter toen ik na het bezoek aan het armoedige zaaltje in dat armoedig kerkje met Ana Paula onderweg was naar het huis van een meisje dat niet was komen opdagen. Ana Paula vertelde over drugskoeriertjes die werden doodgeschoten alsof het niets was. Over tienerzwangerschappen waarbij de vader steevast de stiefvader, een oom, buurman of zo maar iemand was. Ze lichtte me ook in over Geovanes situatie: dat zijn moeder hem dagelijks buitensloot en aan zijn lot overliet. En over dealers die het leven in de favela bepaalden. Maar ze vertelde ook dat zij naar dat kerkje ging, een vriend had en graag wilde gaan trouwen. Dat ze verwachtte dat haar vriend haar zou respecteren en dat ze met seks wilde wachten totdat ze getrouwd waren.

Mijn eerste dag in een Braziliaanse favela was op zijn minst leerzaam geweest en Geovane werd het jongetje dat, tegen een autowrak geleund, de entree van het staatsieportret van Kinderen in Moeilijke Omstandigheden zou worden.

Terug naar het huis van Mara – tussen de middag

In het deurluikje – een staande rechthoek van ongeveer vijftien bij twintig centimeter – verscheen plotseling een gezicht. Grote bruine ogen keken nieuwsgierig en angstig tegelijk naar de vreemde meneer die eigenlijk veel te groot was voor het nauwe gangetje dat toegang gaf tot de voordeur van het kamertje dat haar huisje was. Wat er precies in dat huisje stond, daar moest ik maar naar gissen, want het was er al even aardedonker als in alle andere kamertjes waar ik eerder die ochtend geweest was. Het zal wel

hetzelfde geweest zijn: een betonnen vloer, één of twee stoelen, een tafel, een bed met wat lappen en misschien een oude zitbank. Dat laatste zou een erg grote luxe genoemd mogen worden. Er was in ieder geval geen raam, geen ventilatie, helemaal niets.

‘Ana Claudia, kom naar buiten, de juf is er!’

Mara was vooruit gehold om te laten zien waar haar vriendinnetje woonde. Ze riep haar vol verwachting. Nu zou ze toch wel naar buiten mogen, nu de juf er bij was? De juf is immers zo aardig en ook heel erg belangrijk.

Ana Claudia’s zwarte krullenbol verdween, om even later weer teleurgesteld tevoorschijn te komen. Ze schudde haar hoofd. ‘Het gaat niet. Ik kan er niet uit.’

Toen zag ik tot mijn stomme verbazing dat er nog een ander kindje achter die deur stond. Het zal hooguit een jaar of twee geweest zijn, schatte ik – alleen gelaten door de ouders en verzorgd door een zusje van vijf. Het beeld van mijn oudste zusje dat zich tijdens de hongerwinter over mij ontfermd had, drong zich aan me op.

‘Ja, het is vakantie en de ouders sluiten hun kinderen binnen – of soms buiten, zoals je vanmorgen bij Geovane gezien hebt.’

En dat niet voor één dag, maar voor maanden achtereen. Als de kinderen pech hebben en niet naar school gaan, voor altijd. Ze zitten gevangen in een donker gat waar het enige schemerige daglicht door het deurluikje valt, waar een vreemde man staat, die zegt: ‘Als de vakantie voorbij is en je weer naar school gaat, goed je best doen, hoor. Dan mag je er misschien wel voor altijd uit.’

Ana Claudia keek me zwijgend aan en knikte.

Een wandeling door de favela Jardim Olinda – het weekend daarna

Het weekend na mijn ontmoeting met Ana Claudia was ik alleen. Mijn reisgenoten hadden me uitgenodigd om met hen mee te gaan naar Iguaçu, een schitterend watervallencomplex op het drielandenpunt van Brazilië, Argentinië en Paraguay. Ik had ervan afgezien. Na de confrontatie met de droeve ogen van Ana Claudia kon ik het niet meer aan om als een soort Meester Prikkebeen twee nieuwe landen als dooie vlinders op mijn reisblazen te prikken. Dat interesseerde me niks meer. Ik bleef liever alleen bij de mensen van wie men gezegd had dat ik er bang voor moest zijn. ‘Niet naar buiten gaan. Blijf maar binnen en bestel per telefoon wat te eten. En als je toch naar buiten gaat, neem dan alsjeblieft niets van waarde mee.’ Dat was het devies voordat ik op die vrijdagavond alleen gelaten werd.

Een half uur later liep ik met een grootbeeldcamera en een paar schitterende, peperdure lenzen door de favela te banjeren.

‘Bent u van de politie? Nee? Verslaggever dan? Ook niet? Wat doet u dan hier?’

‘Ik ben van een kerk en ik wil weten hoe jullie hier leven.’

‘Van welke kerk?’ vroeg de man, die me eerst argwanend had geobserveerd. Kennelijk gold hier net als in Nederland: de ene kerk is de andere niet.

Ik noemde de naam, waarna hij vroeg: ‘Ben je gedoopt?’ Toen ik dit bevestigend had beantwoord, klaarde zijn gezicht op. ‘Kom dan maar mee. Dan zal ik je de “Vale de Bênçãos” laten zien, het dal der zegeningen.’

Voor het eerst in mijn leven wierp het besluit om me op latere leeftijd door onderdompeling te laten dopen niet alleen in de hemelse gewesten, maar ook hier op deze aarde zijn vruchten af.

De man leidde me een steile trap af langs een warboel op elkaar gestapelde bakstenen hutjes. Zo'n twintig meter onder het straatniveau speelden kinderen in het schemerdonker. Daglicht had er nauwelijks toegang.

‘Hier wonen de eerste mensen die in deze favela tot geloof zijn gekomen,’ zei mijn gids. ‘En kijk eens hoe God ons gezegend heeft. Op deze trap is niemand meer verslaafd aan drugs of alcohol. Hier worden onze dochters niet misbruikt en hier raken ze niet al op jonge leeftijd zwanger van de eerste de beste. Hier wordt niemand vermoord, bestolen of mishandeld. Iedereen in de buurt noemt dit het dal der zegeningen.’

Voor ik wegging, moest ik beloven die zondagavond in hun kerkje iets te vertellen over ons land en de kerk waar ik vandaan kwam.

In de kerk van Ana Paula – zondagavond 19.00 uur

Het was het oude afgebladderde onooglijke gebouwtje waar ik eerder die week geweest was. Naast de kerk stond een aantal ijzeren kratten met levende kippen erin opgestapeld. De dieren werden in de winkel naast de kerk gewogen en lieten tijdens de preek achter een gordijntje luid kakelend het leven. Even wennen, dacht ik, terwijl ik door de geopende garagedeur van de kerk de klanten van de buurman met vers geplukte kippen huiswaarts zag keren. Ik vroeg me af wat ik deze mensen in vredesnaam over ons land en onze kerk moest vertellen. Hebben wij ook zoiets als een ‘dal der zegeningen’? Ik dacht het niet. Bij ons worden naast de kerk geen kippen geslacht. Moest ik ze vertellen dat recent onderzoek heeft uitgewezen dat in ons land alcohol- en drugsgebruik onder christelijke jongeren even hoog is als bij buitenkerkelijke jongeren? Moest ik ze vertellen dat ongehuwd samenwonen bij ons in de kerk heel normaal is? Nee, ik moet iets anders bedenken.

Toen ik naar voren geroepen werd, besloot ik iets anders te doen. Ik nam Mara, die aan het eind van een bank naast het gangpad zat, bij de hand en zette haar naast mij op het podium. ‘Ik wil graag dat iemand van u Mattheüs 11 vers 25 leest,’ zei ik.

Terwijl ik mijn hand op het hoofd van het meisje legde, las de voorganger: “En Jezus bad dit gebed: ‘Vader, Heer van hemel en aarde, dank U wel dat U aan kleine kinderen hebt bekendgemaakt wat u voor wijzen en geleerden verborgen hebt gehouden. Ja, Vader, want zo hebt U het gewild.’”

Het werd stil. Zonder een woord gezegd te hebben had ik met een simpel gebaar de toon gezet.

‘Dit kind, Mara, begrijpt waarschijnlijk beter dan veel mensen in mijn land waar het in het evangelie om gaat. In deze passage uit het Evangelie van Mattheüs, waarin ook de bekende tekst “Kom tot mij, allen die vermoeid en belast zijn” staat, zegt Jezus even verderop dat niemand de Vader kent als de Zoon het hem niet eerst heeft geopenbaard. U denkt waarschijnlijk dat ik rijk ben. En het is waar, mijn huis is tientallen malen duurder

dan het duurste huis hier in de favela en de oude, op alcohol gestookte combi waarmee jullie me mee naar de kerk gebracht hebben, zou bij ons allang gesloopt zijn. Maar ik zeg jullie: dit kind is tientallen keren rijker dan velen in Nederland. Weten jullie waarom?’

Ik wachtte. Niemand gaf antwoord. Dat zouden ze wel eens willen weten.

‘Omdat dit kind weet wie Jezus is. En hoe weet ze dat? Omdat ik hem, samen met dit meisje, de afgelopen week bij jullie door de wijk zag lopen.’

Verbaasd keken ze me aan. Jezus in hun wijk?

Ik vertelde van mijn bezoek aan Ana Claudia. Weken had ze opgesloten gezeten in een donker kamertje. Juf Ana Paula en ik hebben haar bezocht. In Mattheüs 25 vers 36 zegt Jezus dat als wij een gevangene bezoeken – en Ana Claudia zat gevangen – dan bezoeken wij Hem. Toen zij teleurgesteld haar hoofd door het luikje stak en zei: ‘Ik kan er niet uit,’ toen hebben we Jezus ontmoet. We zagen Hem in de ogen van een kind dat zat opgesloten in een donker hok.

‘Op de terugweg van dat bezoek liep ik samen met de juffrouw van dat opgesloten meisje een eindje mee, richting haar huis. Onderweg vertelde ze hoe kinderen hier worden misbruikt. Ze vertelde dat in zo’n veertig procent van alle zwangerschappen de aanstaande moeder jonger is dan zeventien jaar en dat in bijna alle gevallen het een kind van de eigen vader, broer, oom of zo maar iemand is. Maar ze vertelde ook hoe ze zelf tot geloof is gekomen en dat ze nu een vriend heeft en hoopt over niet al te lange tijd te trouwen. Ondertussen, in afwachting van haar huwelijk, geeft ze al haar liefde aan kindertjes die nauwelijks weten wat dat woord inhoudt. Toen zij alleen verder liep, wist ik: daar loopt iemand die kinderen ontvangt in Jezus’ naam. Toen wist ik: daar loopt Jezus. Mara heeft Jezus gezien. Velen in Nederland hebben wel over Hem horen praten, maar hebben Hem nog nooit gezien.’

Hoofdstuk 11

Eldorado

Caroline, een negenjarig straatmeisje bij metro Ahangabaú, São Paulo
Een ontmoeting met een negenjarig meisje in het centrum van São Paulo en hoe het afliep.

Shopping Eldorado, São Paulo – de derde dag van mijn bezoek

Met mijn gedachten nog half bij het meisje dat ik zojuist in een oud gammel busje had zien vertrekken, kwam ik bij winkelcentrum Eldorado aan, waar ik die avond zou gaan eten. Het deed zijn naam eer aan. Het is een koopparadijs van vier voetbalvelden groot, met drie verdiepingen hoog opgestapelde welvaart, verpakt in beton, glas en marmer. Al direct bij de ingang zag ik kinderen die vrolijk lachend langs de glad gepolijste glijbanen naar beneden roetsjten, om vervolgens onbekommerd in een van de vele ballenbakken te belanden. Maar ik had geen kinderen bij me, en Carolina – als ze al meegegaan zou zijn – zou zeker niet in deze omgeving gepast hebben. Glazen liften zoefden in een altijddurende beweging langs de brede pilaren op en neer. Bij de terrassen was het een komen en gaan van klanten, die hun volgestapelde dienbladen met gerechten uit alle delen van de wereld langs helder verlichte etalages torsten. Achter die winkelruiten ontwaarde ik een wereld vol verleiding, waarin de paradijselijke vruchten van onze welvaartsmaatschappij met schreeuwerige reclames, acties en stuntprijzen werden aangeprezen.

Niet alleen de uitgestalde koopwaar trok mijn aandacht. De veelal uitdagend geklede Latina's waren mij de eerste dag van mijn bezoek ook al opgevallen. Werkelijk, Braziliaanse vrouwen zijn vaak betoverend mooi. Zelfverzekerd lopen ze rond met een rechte rug en een geheven hoofd, hun mobieltje achteloos in de hand of in hun achterzak. Of er nu Portugees, Indiaans, Aziatisch of negroïde bloed door hun aderen stroomt, van licht getint tot donkerbruin, ze hebben allemaal de loop van een gazelle of een tijgerin. De sensuele vormen van hun lichaam tonend, lopen ze schijnbaar achteloos aan je voorbij, het toonbeeld van een oversekste machomaatschappij. In deze maatschappij wordt geen middel geschuwd om maar aantrekkelijk te worden gevonden. Strakke topjes, pantalons die zo strak zitten dat je je afvraagt hoe ze er ooit in zijn gekomen. Ook hoog opgesneden, weinig verhullende shorts behoren tot het normale straatbeeld. Meer serieuze, evangelische meisjes noemen dit *roupas esscandalosas*, schandalige kleding.

Een halfuur geleden had ik nog zo'n prachtig meisje in mijn armen. Ze omklemde me. Ik streelde zachtjes haar zwarte sluike haar, terwijl ik teder haar voorhoofd kuste. Carolina, ze was pas negen, maar had de ogen van een oude vrouw.

Bij metro Ahangabaú, São Paulo – een paar uur eerder

Voorzichtig waren we het groepje straatkinderen genaderd. Een meisje kwam naar ons toe; uitdagend toonde ze ons haar dikke buik. Ze zal zo'n zeven maanden zwanger zijn geweest. Haar leeftijd was niet te schatten. Ze was hooguit één meter dertig groot en ze had een kinderlijk gezicht met ogen waar je niet in kon kijken, alsof er een onzichtbare muur voor stond. 'Zeventien jaar,' zei ze. Ze had me alles kunnen vertellen, maar ik schatte haar nog geen veertien. Het was duidelijk dat ze apetrots was op haar zwangerschap. Eindelijk, voor het eerst in haar leven, had ze iets gepresteerd. Ze had iets wat van haar was.

Plotseling ging het truitje omhoog. Ik was bang dat ze midden op straat ook haar borsten zou laten zien. Gelukkig, ze toonde alleen haar uitpuilende navel op haar buik.

Terwijl ik met dat zwangere meisje stond te praten, zag ik verderop een ongeveer zeventienjarige jongen met z'n ellebogen in zijn T-shirt achterdochtig kijken naar het microfoontje dat ik nauwelijks zichtbaar in een knoopsgat had gestoken. Om goed gedocumenteerd aan mijn staatsieportret te kunnen beginnen, wilde ik alle gesprekken en interviews met de kinderen opnemen, zodat ik ze in het schilderij zou kunnen verwerken. Evenals in het *Poème pour un ami*, waarin de belevenissen rondom de dood van mijn vriend zijn gegraveerd, heb ik de woorden van deze kinderen in de natte verf van de achtergrond gekrast. Als hiërogliefen, heilige inkervingen, vertellen ze van hun treurig lot.

Die slimme jongen had dat door en met een, op die van ET gelijkende, opgestoken vinger kwam hij naar me toe. Wat is dat, gebaarde hij. 'No police, no police.' Cally, de gids die me naar deze straatbende had geleid, stelde hem gerust. Eigenlijk vond hij het wel interessant. Bovendien: als het geen politie was, viel er vast nog wel wat te halen.

Uitgebreid onderzocht hij de voice-recorder en even speelde hij journalistje. Maar even vlug als hij was gekomen,

was hij ook weer verdwenen. Dat wil zeggen: vanaf een meter of tien hield hij mij en mijn directe omgeving nauwlettend in het oog.

Onvervalste asfaltjungle!

Zijn vrouw, een mooi, maar broodmager meisje van zestien, kwam bij me staan. Ze wist dat ze werd geobserveerd, en daarom hield ze nauwkeurig voldoende afstand. Ze lachte wat en moest ook even iets in de microfoon zeggen. Onze vragen wie ze was, waar ze vandaan kwam en hoe ze in deze situatie was terechtgekomen beantwoordde ze echter niet.

Nadat de chef en zijn vrouw de boel hadden verkend, werd kennelijk het sein veilig gegeven. Overal kwamen ze ineens vandaan: jongens en meisjes, het merendeel tussen de tien en vijftien jaar, maar ook een paar hele kleintjes, die ik op niet meer dan zeven of acht jaar schatte. Tot dat moment waren ze totaal onzichtbaar geweest. Waarschijnlijk hadden ze zich verborgen gehouden achter of onder de kraampjes die daar stonden en zelfs in het riool, totdat hun chef zijn goedkeuring had gegeven. Ze wilden allemaal wel met me praten.

We voerden dit soort gesprekken: 'Hoelang ben je al op straat?'

‘Drie maanden.’

‘Waarom ben je op straat gaan leven?’

‘Mijn vader ging dood en mijn moeder sloeg me.’

‘O ja. En wil je wel van de straat af?’

‘Ja natuurlijk! Maar hoe?’

Toen kwam als laatste – een van de laagste in rangorde – Carolina naar me toe. Negen jaar was ze en ze wist niet meer hoelang ze al op straat leefde. Altijd al, dacht ze. Of ze van de straat af wilde? Waar naartoe dan?

Cally had bij een van de kraampjes ondertussen wat te eten gekocht: *almoço*, een warme lunch met rijst, vlees of kip, bruine bonen, de zogenaamde *feijoa*, en een blaadje sla. In een paar plastic bakken werd het geserveerd en uitgedeeld, maar niemand ging nog eten. Als welopgevoede kinderen wachtten ze tot iedereen voorzien was. Deze gewoonte wekt op het eerste gezicht verbazing, maar is door een heel belangrijke praktische overweging ingegeven. Deze bendes straatkinderen delen altijd alles met elkaar, in de wetenschap dat als jij morgen niets te eten kunt bemachtigen, de groep voor jou zorgt. Helaas lijken we deze gewoonte in de beschaafde wereld te zijn kwijtgeraakt. Carolina onttrok zich echter aan dit protocol. Ze had andere prioriteiten. Terwijl de anderen zaten te eten sloeg ze plotseling haar armen om me heen en drukte zich tegen mij aan. In een innige omhelzing bleef ze bij me staan. Aanvankelijk verbaasd, maar al snel beseffend dat liefde voor Carolina op dat moment belangrijker was dan eten begon ik, zoals haar vader had moeten doen, haar sluike haar te strelen – ze had luizen, zag ik. Ik legde mijn hand op de blauwgrijze cape die over haar schouders hing, drukte haar tegen me aan en kuste de smoezelige huid van haar voorhoofd. Waarom nu juist zij, dat meisje in die grijsblauwe, met blauwe bies afgezette cape, mij moest omhelzen was me een raadsel.

Pas veel later dacht ik terug aan die ontmoeting, toen ik, in de derde hemel vertoevend, aan de oever van de Seine een man had ontmoet. Hij droeg net zo’n cape, ik had hem ‘Rabboeni’ genoemd en hem omhelsd.

Even plotseling als ze naar me toe gekomen was, ging ze ook weer weg. Ze propte alsnog wat van het overgebleven eten naar binnen en verdween uit het zicht.

Toen we op het punt stonden om in de auto te stappen, zag ik haar weer. Ze stapte in een busje. op weg om voor een paar realen haar ‘liefde’ te verkopen. ‘Carolina... kom terug!’ schreeuwde ik. ‘Kom terug, kom terug!’ Maar ze hoorde me niet. In ieder geval verstond ze me niet.

Toen we schuin achter het busje voor een stoplicht stonden te wachten, was het laatste wat ik van haar zag die grijsblauwe mantel op haar rug. Carolina was op weg naar het Eldorado van iemand anders.

Een kerk in Murumbi, São Paulo – diezelfde avond

Nadat we in het winkelcentrum Eldorado hadden gegeten, vertrokken we naar een kerk in een van de chiquere wijken van de stad. Mijn gids vertelde me later dat dit een bewuste

keuze was geweest, om me te confronteren met de krankzinnige tegenstellingen in deze miljoenenstad. Was ik 's middags nog getuige geweest van extreme armoede en verloedering, een paar uur later zat ik in een ruimte waar weldoorvoede, goedgeklede en ook nog eens goed opgevoede mensen de Heer van de schepping lof toezongen. Alsof er niets aan de hand was, stegen de liederen en gebeden omhoog tot voor Gods troon. Althans, dat werd beleden en dat geloven we ook. Er werd uiteraard ook gepreekt. Ik sprak toen nog geen Portugees, maar uit de summiere vertaling kreeg ik toch wel mee dat we een God dienen die als een vader voor zijn kinderen zorgt. Ook hier kon ik volmondig amen op zeggen. Maar toch klopte er iets niet. Hoe kunnen wij een God aanbidden, hoe kunnen we Hem Vader noemen terwijl een paar kilometer verderop een negenjarig meisje haar lichaam moet verkopen om te kunnen overleven? Is die God dan alleen maar de God van de rijke, goedgeklede en welopgevoede mensen? Geloven we in een droombeeld, in een eigengemaakte God die wij inschakelen om ons geweten te sussen zodat wij ons rustige comfortabele leventje kunnen voortzetten? Geloven we in een God die overal voor zorgt: 'Stil maar, wacht maar, alles wordt nieuw,' blijf maar rustig zitten? Is dat de boodschap die de kerk voor Caroline heeft?

'Bah! Niks geen "stil maar, wacht maar"! Uit je stoel en aan het werk!' had zendeling Johan S. uit Haïti stampvoetend van woede uitgeroepen. Aan het einde van de dienst waarin hij was voorgegaan hadden we samen een duet gevormd. Met een jazzy versie van het bekende aanbiddingslied 'De rivier' op saxofoon en trombone hadden we de samenkomst besloten. De gemeente had gezongen: 'Here Jezus, neem mijn leven, ik leg alles voor U neer.' Waarom gebeurde dat die avond in Murumbi dan niet?

In verwarring ben ik die avond naar bed gegaan. Maar God was wel degelijk aan het werk geweest. Hij had niet stil gezeten. Hij had niet afgewacht, want een paar dagen later zou er iets gebeuren wat ik met geen mogelijkheid had kunnen voorzien.

Een favela in het centrum van São Paulo – anderhalf jaar later

Dominique en ik klommen door het gat in de muur en kwamen op een modderig dijkje terecht dat steil afliep naar een stinkende sloot. De plastic rioolpijpen van de hutjes die boven aan de dijk waren gebouwd hielden vlak boven het water op en loosden er hun afval. De toiletten van de ongeveer vijftig krotten mondden in het nagenoeg stilstaande water uit en veroorzaakten een doordringende stank.

Wij waren daar omdat ik een paar weken eerder een opmerkelijke ontdekking had gedaan. Ik was, getroffen door een Braziliaanse uitvoering van Psalm 81, een filmpje aan het maken, met behulp van beelden uit mijn fotoarchief. Deze psalm verhaalt over de bevrijding van het volk Israël uit de slavernij in Egypte. In de verzen 6 en 7 staan de woorden: 'Onvermoede woorden hoorde ik: "Ik heb de last van hun schouders genomen, zij hoefden geen manden meer te sjouwen."' Zonder dat ik het direct in de gaten had, waren de foto's van Carolina tevoorschijn gekomen. Ik had ze bewerkt en met wat *fade-ins* en *fade-outs* verscheen Carolina bij de tekst uit vers 8: 'Toen jullie in nood waren, hebben jullie Mij om hulp geroepen en Ik heb jullie gered.' Ik vroeg me af wat Carolina hier mee van doen had. Dit was werkelijk het tegenovergestelde beeld van wat deze tekst

suggereert. Zij is gevangen in de netten van uitsluiting en seksueel misbruik. Als er maar één slaaf op deze wereld is, dan is zij het wel. Ik kon het echter niet over m'n hart verkrijgen haar uit het filmpje te knippen. Die zondag liet ik het in een kerk zien en de mensen vonden het nog mooi ook.

Deze krankzinnige tegenstelling liet me niet met rust en daarom belde ik een paar dagen later naar Brazilië. Ik kreeg de echtgenoot van mijn gids Cally aan de lijn en vertelde dit vreemde verhaal. 'Ik snap niet waarom ik die foto's van haar gebruikt heb. Het lijkt wel of een vreemde hand mij gedwongen heeft dit te doen,' vertelde ik. 'Dominique en ik hebben natuurlijk wel al die tijd voor haar gebeden, maar ik snap nog steeds niet waarom ik haar in een filmpje over de bevrijding uit de slavernij moest plaatsen.'

'Nou, ik wel,' kreeg ik ten antwoord. 'Carolina is tot geloof gekomen. Ze heeft Jezus aangenomen als haar Heer en Heiland. Ze is teruggegaan naar haar ouders en nu gaat het gezin hier in Liberdade, de Japanse wijk in São Paulo, naar de kerk. Kom de volgende keer als je in São Paulo bent maar even langs. Ik zal je dan laten zien waar ze nu woont.' En zo kwam het dat Dominique en ik een paar weken later over een modderig dijkje naar het hutje liepen waar Carolina en haar ouders woonden. Een hutje zoals alle andere. Een uit multiplex opgetrokken geval waar een op

ijzerdraad scharnierende deur toegang gaf tot een ruimte van tweeënhalve bij tweeënhalve meter waar een stuk of wat kinderen rondscharrelden. Een gordijn in de hoek sloot een toiletruimte af waar nog net een smerige, gebarsten pot zichtbaar was. Caroline keek een beetje vreemd op toen ze daar ineens weer tegenover de man stond die ze in een spontaan gebaar van aanhankelijkheid had omarmd.

'Ik ben je nooit vergeten,' zei ik en toen was het mijn beurt om spontaan mijn armen om haar heen te slaan.

Caroline en Andersen staan nu centraal in het groepje kinderen op het staatsieportret van Kinderen in Moeilijke Omstandigheden, dat ik onder auspiciën van UNESCO gemaakt heb. Ze staat er in haar grauwgrijze, met blauw afgebiesde cape.

Mensen vragen me weleens: 'Heb jij Jezus ooit gezien?' Dan zeg ik: 'Ja, op paasmorgen 1983, aan de oever van de Seine in Parijs. Maar ik heb hem pas herkend in 2002 op een pleintje in de buurt van metro Ahangabaú in São Paulo.'

'Hoe ziet hij er dan uit?' is steevast de volgende vraag.

'Ga zelf maar kijken,' antwoord ik dan. 'Hij heeft een grijze jas aan.'

Hoofdstuk 12

De Heer is mijn herder

De favela Tiquatira in São Paulo.

Hoe alles in mijn leven geleid heeft naar die ene allesomvattende confrontatie onder een viaduct boven een smerige, stinkende favela in São Paulo.

In het Casa Azul – een paar dagen voor mijn vertrek

‘Waarom?’ vroeg ik aan het hoofd van de organisatie aan wie ik om begeleiding bij de realisering van het UNESCO-project Children Asking had gevraagd. In m’n eentje en met camera’s behangen een favela in trekken leek me niet bepaald een goed idee.

Begeleiding van mensen die daar bekend en vertrouwd zijn, was een vereiste. Ik vroeg: ‘Waarom doen jullie dit allemaal voor mij? Jullie doen zo ontzettend veel. Je rijdt me rond, je laat scholen, leerlingen en leerkrachten tijdens hun vakantie terugkomen en jullie organiseren excursies. Jullie zorgen voor onderdak, geven ons te eten, kortom: het lijkt wel de ontvangst van een staatshoofd. Ik had een gids verwacht, misschien bewapend om ons te beschermen, meer niet. Maar wat jullie doen, grenst aan het ongelooflijke.’

Wij, de Joodse royalty-fotograaf, zijn vrouw en ik, waren in São Paulo om daar materiaal voor mijn opdracht te verzamelen. Dagenlang hadden we rondgetrokken en terwijl de anderen hadden gefotografeerd en gefilmd, had ik me voornamelijk beziggehouden met het interviewen van de kinderen. Ik maakte me geen zorgen om de beelden voor dat schilderij. Er waren honderden foto’s gemaakt en het moest gek lopen als daar niet iets bruikbaar bij zat. Dat kwam allemaal wel goed. Ik wilde maar één ding: weten wat het is om als kind te leven zonder toekomst. Hoe het voelt om als negenjarig meisje je lichaam te moeten verkopen voor een hap eten. Weten hoe zij het ervoeren niet gewenst te zijn. Ik vervolgde: ‘Niet dat ik het niet op prijs stel, integendeel. Maar het had ook best wel iets minder gekund.’

‘Weet je,’ antwoordde de man, ‘toen jouw eerste mailtje bij ons binnenkwam, kreeg een van onze medewerkers een visioen. Ze zag dat jij een bediening in São Paulo zou krijgen. Wij zijn vanaf dat moment voor jou gaan bidden.’

Ik was verbijsterd. Alweer zo’n visioen. Alweer iemand die prachtige dingen voor me zag. ‘Dat is dan mooi,’ zei ik. ‘Ga alsjeblieft door met bidden voor mij. Dat kun je niet genoeg doen. Maar een bediening hier in São Paulo? Nooit van gehoord. Ik ben hier om een schilderij te maken en dat is wat ik van plan ben te doen. Niet minder, maar ook niet meer’.

‘Nou, we zullen wel zien,’ kreeg ik ten antwoord.

Daarmee was het gesprek afgelopen en even later gingen we naar bed.

De volgende dag zouden we naar een van de armste en gevaarlijkste favela’s van Brazilië gaan. Deze favela staat onder permanente controle van de PCC, het *Primeiro Comando*

da Capital, een misdaatsyndicaat dat grote delen van het land beheerst. Dit commando heeft vertegenwoordigers tot in de hoogste regeringskringen en vanuit de gevangenissen controleert men de drugshandel en prostitutie. Samen met de *Policia Militar* is het verantwoordelijk voor het feit dat jaarlijks zestigduizend mensen in Brazilië door geweldsdelicten om het leven komen.

De favela Tiquatira in São Paulo – de volgende dag

‘Wat wil je later worden?’

Achteraf gezien wel een wat naïeve vraag aan een negenjarig meisje in een van de gevaarlijkste sloppenwijken van São Paulo. Wat had ze kunnen antwoorden – juf, verpleegster, receptioniste? Allemaal beroepen die zich ver voorbij haar horizon afspeelden. Nee, haar mogelijkheden waren frisdrankverkoopster in een trein en als ze later volwassen zou zijn, misschien prostituee. Ze zou dan de kost kunnen verdienen in een van de drie motels die met hun neonreclames ’s nachts de snelweg aan de rand van haar favela verlichtten. Motel Amor, Alibi en Sedução oftewel Verleiding – schreeuwerig stonden de namen in helblauw, geel en rood te lezen aan het eind van het modderpad dat onder het viaduct naar de lager gelegen Marigonal de Tietê loopt.

Van die motels wist ik toen nog niets. Evenmin van het feit dat er in haar hele familie niemand was die ook maar in de verste verte iets had wat op vast werk leek.

Ik was door een steegje gelopen dat vanaf de Avenida Gabriela Mistral op de spoorlijn Calmon Viana-Brás botst. Voorzichtig had ik de gloeiendhete, met steenslag bedekte spoordijk beklommen. Zorgvuldig had ik naar links en

naar rechts gekeken of ik niet onverwachts door een voorbij denderende trein zou worden gegrepen. Rechts strekte het spoor zich eindeloos uit om aan de horizon in een schijnbaar niets te verdwijnen. Aan de andere kant werd het vrijwel direct aan het oog onttrokken door de opeengestapelde krotten die in de bocht aan de overkant waren gebouwd. Linke soep, had ik gedacht en meer op mijn gehoor dan op het zicht vertrouwend had ik de sprong gewaagd. Het was alsof ik een grens overschreed. Ik betrad een andere wereld. Een wereld met eigen wetten en eigen gewoontes.

Afstandelijk, maar tegelijkertijd ook nieuwsgierig keek ze me aan en zei: ‘Actrice in een soapserie.’

Ik keek het meisje aan en dacht: niet erg realistisch. Niet omdat ze niet mooi genoeg was, maar omdat ik me afvroeg hoe ze ooit zonder kruiwagen in de wereld van glitter en glamour zou kunnen binnendringen. Toch was het het beste antwoord dat ze had kunnen geven. Weg wilde ze. Weg uit een omgeving waar het leven niet meer inhoudt dan wachten op de avond. Een wereld waarin men gebiologeerd aan een televisietoestel zit gekluisterd dat met een dubbel besneeuwd beeld een wondere wereld met mooie huizen tevoorschijn tovert. Weg van de ratten, de kakkerlakken, het vuil en de stank in haar straat. Weg, naar een land met groene weiden, waar je kunt genieten van frisse lucht en helder water. Weg uit een lekkende barak van vier bij vier meter, waar een gordijn in het midden de gezinsslaapkamer aan mijn oog onttrok en waar ik tot mijn stomme verbazing een smoezelige plaat met een weide, een riviertje, wat schapen en een herder zag

hangen. ‘Salmo 23’ stond er op. Ik kreeg een schok. Ik wist dat daar stond: ‘De Heer is mijn herder, mij ontbreekt niets.’ Hoe is het mogelijk, dacht ik, dat een meisje dat het ontbreekt aan alles om ook maar een enigszins normaal leven te kunnen leiden zo’n plaat aan de muur hangt? Plotseling besepte ik dat zij beter wist dan ik dat ze het weinige wat ze had van God had ontvangen. Niet op eigen kracht, maar in afhankelijkheid van een hemelse Vader die voor haar zorgt, leefde ze haar leven. Zoals een schaap, dat zich geen zorgen maakt over de vraag over zijn eten.

Sterker nog: ik ontdekte een nieuwe waarheid, die wellicht nog belangrijker is dan de eerste, ‘mij ontbreekt niets’ – of, zoals de moderne vertaling het omschrijft: ‘dus heb ik alles wat ik nodig heb.’ Met andere woorden: ik heb genoeg aan wat ik heb, ik heb niets meer nodig; ik ben tevreden. Mijn God, dacht ik, deze mensen geloven het echt. Wat een wonder! Ze hebben niets en toch is het genoeg. Ze hopen op een carrière als actrice in een soapserie, maar leggen de toekomst in het volste vertrouwen in de hand van de Heer. God zelf zal haar kruiwagen zijn. De beste die je je kunt wensen.

Op dat moment, in dat hutje onder een viaduct, werd ik weer even in Paulus’ derde hemel verplaatst. Ik zag op het viaduct boven me twee stromen ontstaan. De eerste stroom kwam vanuit Europa en betekende hulp, solidariteit met de kinderen die het aan bijna alles ontbreekt. De God op wie zij vertrouwen, zal iemand sturen om hen te helpen. Bijna tegelijkertijd, maar net even iets later, kwam er een tweede stroom op gang, een stroom vanuit die favela richting Europa. Een stroom van geloof en vertrouwen in een God die voor ons zorgt. Een God die in het verre Europa een minstens zo armoedig bestaan leidt als dit meisje hier in de favela Tiquatira in São Paulo.

Ik vroeg me af of ik me nog langer te pletter moest werken om een beroemde schilder te willen worden. Wie deed ik daar een plezier mee? Was het niet belangrijker om één kind redden en te beginnen bij dit meisje? Dan red ik in haar de hele wereld en dat is volgens mij toch nog net iets belangrijker dan een tweede Van Gogh Museum, ook als dat ooit in Rotterdam zou komen te staan.

‘Here Jezus, neem mijn leven, ik leg alles voor U neer,’ had ik samen met Johan S. gespeeld. Werd het niet eens tijd om het niet bij woorden te laten, maar het ook daadwerkelijk te doen?

‘Oké,’ zei ik bij mezelf, ‘ik geef me over. Je hebt gewonnen. Doe maar met me wat je wilt. Van nu af aan heb ik nog maar één wens en dat is voor deze kinderen een herder te zijn die ze naar grazige weiden leidt.’

Mijn zoektocht was beëindigd. Eindelijk wist ik hoe ik Gods tranen kon laten zien. Niet in mijn lyrisch-abstracte schilderijen en niet in een poging een voorbeeldig christen te zijn lag de weg naar God. Eindelijk was ik helemaal beneden. Ik was de laatste trap van de toren van Babel afgedaald en stond buiten. Ik keek om me heen en zag een plein waar smoezelige kinderen in het zand speelden. Waar tegen een muurtje een stelletje opgeschoten jongens stond te dealen. Ik zag een meisje van negen jaar, dat me verwachtingsvol aankeek.

Nu alleen nog de taal van de mensen leren, dacht ik.

Tegen Naiara, dat negenjarige meisje, zei ik: 'Kom, we gaan een foto van je maken.' Op datzelfde moment kreeg ik een ingeving. Ik moest deze kinderen in contact zien te brengen met leeftijdsgenootjes in Nederland. Dan kon ik ze uit hun isolement halen en zou er automatisch iets van solidariteit gaan ontstaan. Dan zouden Nederlandse tieners eindelijk gaan begrijpen wat het is je vertrouwen op God te stellen. 'Ik zal een Nederlands vriendinnetje voor je zoeken, aan wie je je levensverhaal kunt schrijven,' beloofde ik Naiara.

'Ik heb geen adres, en ook geen pen en papier,' antwoordde ze wat teleurgesteld.

'Geen nood,' zei ik en gaf haar mijn eigen pen en papier. 'De brieven kunnen we wel naar het adres van de juffrouw sturen. Die krijg je dan via haar.'

Opgelucht stond ze op om achter het gordijn te verdwijnen. Even later kwam ze in schone kleren en met gekamde haren weer tevoorschijn. Ik nam haar mee en we klauterden samen over de spoorbaan, op weg naar het kerkje waar mijn tocht was begonnen. Toen ik haar, nadat de foto gemaakt was, een tijdje later weer naar huis had gebracht en alleen over de spoorbaan terugliep, keek ik nog even om naar het plein waar de kinderen hadden gespeeld. Nu was het wonderlijk leeg. Uitkijkend over het plein zag ik een eindeloze rij houten krotten die zich aaneenregen langs het open riool dat in de rivier de Tietê uitmondde.

begonnen.

In het Casa Azul – die avond

Het Casa Azul, het blauwe huis, staat op een terreintje dat de beroemde Braziliaanse voetballer Pelé ooit schonk aan de kleine baptistengemeente waar ik die afgelopen zondagavond Mara ten tonele had gevoerd. Veel Braziliaanse voetballers zijn diepgelovig en hebben, in tegenstelling tot de overheidsinstanties, een sociaal bewogen hart. Zo ook Pelé. Hij had dit stukje grond betaald om er het sociale werk dat vanuit deze gemeente werd georganiseerd mee te ondersteunen.

Wat was er gebeurd? Sónia, de vrouw die het visioen over mijn bediening in São Paulo had gekregen, zag op een dag uit haar keukenraam twee kleuters voorbij wandelen. Ze hadden een plastic zakje met iets erin in hun hand. Dat was in die tijd een verdachte situatie. Veel straatkinderen snoven toen nog lijm. Ze kochten voor een paar cent wat schoenmakerslijm, en snoven de vluchtige stoffen die vrijwel onmiddellijk een hallucinerende roes veroorzaakte op. Dat dit Organo Psycho Syndroom, ook wel de schildersziekte genoemd, veroorzaakt, namen ze op de koop toe.

Sónia was verbijsterd. Kinderen van vier en vijf jaar al aan de lijm! Wat krijgen we nu, dacht ze. Dat gaat niet gebeuren! Ze ging naar buiten.

'Wat hebben jullie daar?' vroeg ze.

'Eten. We halen dat iedere dag daar uit die ton,' zeiden ze, wijzend op een afvalton die achter een restaurant stond. 'Dat mag toch wel?'

Sónia barstte in tranen uit en vluchtte haar keuken in. Daar aangekomen hoorde ze echter een stem die zei: 'Sónia, stop met huilen en ga wat doen.'

Of Sónia nu echt een stem gehoord heeft, doet er wat mij betreft niet toe. Iets of iemand zette haar in ieder geval aan om in actie te komen. Dus wat deed Sónia? Ze kocht een enorm fornuis, schafte potten en pannen aan en liep de hele buurt af, vroeg om eten, nam het mee naar huis en begon te koken. Pelé hoorde hiervan en schonk het terrein. Sónia's man, van beroep timmerman en metselaar, bouwde van oud bekistingshout een gebouw. De houten panelen draaide hij met de blauwgeverfde binnenzijde naar buiten. De zijde waar het beton werd gestort werd goed met waterafstotende blauwe verf geïmpregneerd en zo werd dit huis al snel het Casa Azul genoemd. Daar stond het fornuis van Sónia en daar sliepen wij tijdens ons eerste bezoek aan São Paulo.

Toen ik die avond thuiskwam, was het eerste wat ik tegen Sónia zei: 'God heeft je gebed verhoord. Ik heb een bediening in São Paulo gekregen.'

Ze was niet echt verbaasd. Ze schepte het eten op en ging even later naar huis. Die avond overdacht ik de consequenties van mijn besluit. Ik moest stoppen met schilderen. Dat stond als een paal boven water. Als ik echt iets voor deze kinderen wilde betekenen, zou dat meer dan een dagtaak zijn. Nee, ik zou een gemakkelijker manier om aan de kost te komen moeten bedenken en deed een gelofte. Vanaf dit moment zou ik geen enkel schilderij meer maken of verkopen, met uitzondering van het staatsieportret van Kinderen in Moeilijke Omstandigheden. Alles wat ik nog aan schilderijen had, zou ik weggeven. Men zou zelf mogen bepalen hoeveel men voor een schilderij wilde geven; dat zou ik aan hun geweten overlaten. Ik besloot te kijken hoe het verder zou lopen; als dit – die vraag en deze beslissing – echt van God kwam, dan zou God zelf wel voor een oplossing zorgen. Dan ben ik zo'n schaap en is hij die herder. Ik vertrouwde erop dat hij voor mij zou zorgen. Zou hij dat niet doen, iets wat ik me niet kon voorstellen, dan zou je Psalm 23 en de rest van de Bijbel onmiddellijk in de vuilnisbak kunnen gooien.

Ineens vielen er een paar puzzelstukken op hun plaats en leek alles te passen. De succesvolle kunstenaar die van die mooie opdrachten kreeg, waaronder een staatsieportret van de prins van Oranje, en die voor Rotterdamse havenbaronnen werkte, had op slag geen enkele opdracht meer. Hij was aan de bedelstaf geraakt en met dertig euro naar het andere eind van de wereld vertrokken. En kijk nu eens: ik had ruim driehonderd euro op zak. Wie zorgde er nu eigenlijk voor me? Ik stopte met schilderen, maar ontdekte hier, in het Casa Azul, dat ik net zo goed kon schrijven als schilderen. Ik had met mijn verhalen mensen weten te ontroeren en dat had me dezelfde artistieke voldoening gegeven. Voor mij was het duidelijk:

'ruil je penseel en palet maar in. Ga op reis en doe net als in Parijs: schilder met woorden wat je ziet – puur, rauw en direct – en raak het hart van de mensen.'

En door al die overwegingen heen klonken steeds deze woorden: 'Leef, leef twee keer. Eén keer voor jou en één keer voor mij.' Ik kon me er niet van losmaken.

Hoe zat het nu eigenlijk? 'Wie één kind redt, redt de hele wereld,' had die Joodse royalty-fotograaf gezegd. Ik zat hier met Joods geld en redde in ieder geval dat ene kind. Het was alsof mijn Sefardische buurmeisje tegen me zei: 'Nu is het mijn beurt, leef mijn leven!'

Zou de God van Abraham, Izak en Jakob hier dan toch iets mee te maken hebben?

Die nacht begon ik aan een nieuw leven. Korte tijd later kreeg ik bericht dat Naiara's vader tijdens een vuurgevecht met de politie was omgekomen. Zij staat nu, als slachtoffer van politiegeweld, in het blauwe rokje en zwarte topje dat ze tijdens de fotosessie aanhad pontificaal in het midden op het staatsieportret van Kinderen in Moeilijke Omstandigheden.

Hoofdstuk 13

De taal van de mensen

Kinderen wassen in Vila Any.

Hoe de wilsbeschikking die ik onder dat viaduct in de favela Tiquatira had genomen bevestigd wordt en omgezet in daden.

Weer thuis in Hendrik-Ido-Ambacht – eind januari 2002

‘We gaan alles wat we hebben verkopen en we geven alles terug aan God.’

Met deze woorden begroette ik Dominique toen ik twee dagen later vermoeid op de bank neerstreek.

‘Amen,’ zei ze.

Verbaasd keek ik haar aan. ‘Ik ben blij met jouw antwoord, daar niet van,’ zei ik, ‘maar ik had ten minste enige tegenspraak of enkele vragen verwacht. Dit onvoorwaardelijke “amen” verbaast me. Hoe kan het dat jij dat zegt?’

‘Dat is simpel. Ik sta hier volledig achter.’

‘Dat snap ik niet. Ik ben in São Paulo geweest. Ik heb al die ellende gezien, de stank van de riolen geroken en de kinderen in de ogen gekeken. Jij hebt dat allemaal niet.’

‘Nee, maar terwijl jij weg was, was hier de week van gebed. Daar was iemand die zei: “Eric komt totaal veranderd terug.” Een soort profetie dus. Maar dat is niet de reden waarom ik volmondig “amen” zei. Ik sta er volledig achter, zei ik al. Sterker nog: als jij het niet gezegd zou hebben, had ik het zelf gezegd.’

Verbaasd keek ik haar aan.

Ze vervolgde: ‘Toen jij weg was, heb je mij een verhaal gestuurd, over een meisje dat opgesloten zat in een donker hok. Je schreef dat ze daar weken, misschien wel maanden moest blijven. Dat verhaal heeft me zo aangegrepen. Ik had zelf dat meisje wel willen bevrijden. Snap je?’

Ik snapte het best, want het was ook mijn reactie geweest. Geconfronteerd met zoveel onrecht en rustig verdergaan met je leven, net doen alsof er niets aan de hand is, was ook voor mij geen optie.

Met haar korte, bondige antwoord bevestigde Dominique twee dingen. In de eerste plaats dat het drastische besluit dat ik twee dagen eerder in Tiquatira genomen had niet zomaar een losse opwelling was geweest, niet een voorbijgaande uiting van mijn emoties. Er zat meer achter. De God die mij langs heel veel omwegen naar die plek en die situatie had geleid, had tienduizend kilometer daar vandaan de omstandigheden zo geleid dat mijn vrouw op datzelfde moment exact hetzelfde besluit had genomen. Ook zij vond het kennelijk genoeg geweest, ook zij vond dit het moment om in te grijpen. Haar ‘amen’ was dus zeker niet een slaafs volgen, maar het antwoord op een bediening die God ook op haar schouders had gelegd. Jaren daarvoor, lang voordat ik Dominique leerde kennen, was mij namelijk al voorspeld: ‘Je zult een vrouw krijgen die enorm belangrijk voor je

wordt. Zij zal je leiden en zeggen wat je moet doen. Ze doet dat niet op een directe manier. Nee, heel ongemerkt en met veel wijsheid zal ze je sturen. Zelfs zonder dat je dat merkt zal ze je leiden waarheen zij wil.' Het zal je maar gezegd worden... Ik had toch al niet veel op met dat fanatieke feminisme, en ik wist niet wat ik met zo'n vrouw aan moest. Het tegendeel van die profetie leek zich te voltrekken toen zij in een van haar eerste brieven aan mij schreef: 'Ik zal je volgen, waar je ook gaat.' En dat heeft ze daadwerkelijk gedaan. In alles wat ik ondernam – een artistieke switch naar het primitief realisme, het verbreken van mijn relatie met een vooraanstaande Parijse galerie, ons vertrek naar Nederland en ga zo maar door – is ze altijd loyaal achter me blijven staan. Ook bij het schrijven van het projectvoorstel voor UNESCO heeft ze me terzijde gestaan en eendrachtig hebben we ook die stap gezet. Toen ik met die laatste dertig euro naar São Paulo vertrok en haar met ongeveer eenzelfde bedrag achterliet, heeft ze niet gemopperd, maar me in vol vertrouwen laten gaan. Kennelijk voelde ze aan dat er hogere belangen dan haar eigen huishoudgeld speelden.

Nu ik er op terugkijk, denk ik dat niet ik, maar zij aan de basis van al die beslissingen heeft gestaan. Als een echte Martiniquaise heeft ze van generaties vrouwen voor haar geleerd hoe het matriarchaat werkt. De vrouw bepaalt waar het gezin naartoe gaat, maar een verstandige vrouw laat haar man dit beslissen.

De volgende dag gingen we achter de computer zitten en bekeken we de vacaturepagina's leraar Frans. Ik had nog ergens een onderwijsacte in een kast liggen en ik had een paar jaar ervaring als tekenleraar aan het begin van mijn carrière als beeldend kunstenaar. Dit deed me besluiten terug te keren naar het onderwijs. Deze keer echter geen kunstzinnig vorming, maar Frans. Ik had daar weliswaar geen diploma in, maar sprak het vloeiend en lesgeven in mijn oude beroep leek me nu niet bepaald gewenst. Ik zou vermoedelijk krankzinnige eisen aan de kinderen gesteld hebben.

We zagen het als een bevestiging van deze keuze toen ik een paar klikken verder en twee dagen later werd aangenomen als invaller Frans voor 3 gymnasium en 4 havo op het Stedelijk Lyceum te Z.

In een circustent in São Paulo – Meivakantie 2002

Het was alsof een vliegtuig zich naast de tent in de grond had geboord. Verschrikt, bijna panisch schoot iedereen overeind om te zien wat er aan de hand was. Gelukkig, het was maar een donderslag geweest. De bliksem was vlakbij of misschien zelfs wel in een van de bliksemafleiders van de tent ingeslagen. Onmiddellijk daarna brak er een tropische stortbui los. In Nederland zeggen we dan: 'Het komt met bakken uit de lucht.' In Brazilië gaat dat niet op. Daar zijn het tenminste zwembaden die je op je kop krijgt. De regen kletterde op het zware tentdoek, en het duurde niet lang of het begon te lekken. Na een paar minuten dreigden de ruim vijfhonderd kinderen drijfnat te worden, dus vluchtten ze naar de enige droge plek die te bekennen was, het podium. Daar was een dubbel doek als een soort plafond gespannen en dat hield de boel daaronder althans voorlopig droog. Opeengepakt stonden ze daar, koukleumend en teleurgesteld. Hun dagje uit, waar ze zo

naar hadden uitgekeken, viel in het water. Ze hadden maanden op hun toneelstukjes, dansjes en liedjes geoefend en nu dreigde alles te mislukken. Het huilen stond ze nader dan het lachen.

Hendrik-Ido-Ambacht – een paar weken eerder

Met mijn paar uren Frans op het lyceum kon ik me geen ticket naar São Paulo veroorloven. Daarom kreeg iemand het op zijn hart me in staat te stellen een laptop naar São Paulo te brengen. Dat was noodzakelijk geworden omdat het beantwoorden van de brief aan Naiara was uitgelopen op een aantal correspondentiecirkels waar aan zowel Nederlandse als Braziliaanse zijde van de oceaan tientallen tieners aan deelnamen. Ik ontving de brieven per e-mail, stuurde die door naar vrijwillige vertalers, meestal AMA's (alleenstaande minderjarige asielzoekers) uit het door een burgeroorlog verscheurde Angola, en stuurde de vertalingen door naar Brazilië. Daar werden ze geprint en uitgedeeld. Omdat dit veel grotere vormen had aangenomen dan ik had voorzien, had ik een vrijwilligster nodig die dat verzorgde en die moest een laptop hebben, een luxe die men toen in Brazilië nog niet kende. Bovendien moest er een heel netwerk worden gecoördineerd en dat laatste moest ik zelf doen. Alleen: geld om naar Brazilië te gaan had ik niet, dus greep God zelf in.

Iedere keer als ik bad, hoorde ik een stem die zei: 'Ik wil bij je wonen in een tent.' Continu en tijdens ieder gebed kwam die stem terug en dit hield aan totdat ik het openbaar maakte. Ik vertelde het een paar oudsten in mijn kerk. Iemand moet de link gelegd hebben met het slapende jongetje Samuel in de tabernakel en gaf me een ticket.

Terug in de circustent in São Paulo – meivakantie 2002

In Brazilië aangekomen werd ik de volgende dag naar de plek gebracht waar het tweejaarlijkse feest voor alle kinderen uit de projecten van mijn voormalige gastheer uit het Casa Azul zou plaatsvinden. Het bleek een circustent ergens in het centrum van de stad te zijn. Argeloos, me nog niet realiserend dat dit nu die plek was waar god zich zou manifesteren, had ik gewacht op de aankomst van de bussen die de kinderen uit de diverse favela's zouden brengen. En nu stonden ze daar beteuterd te kijken.

Recht voor me – ik was uiteraard ook naar voren gelopen en stond met mijn buik tegen het podium – stonden drie kleine meisjes. Ze keken elkaar aan, vouwden tegelijk hun handjes alsof ze elkaar zonder woorden onmiddellijk begrepen, en deden hun ogen dicht. 'Vader in de hemel,' baden zij, 'ons feestje is verpest en we zijn erg verdrietig. Wilt u alstublieft zorgen dat het weer mooi weer wordt? Amen!'

Ik deed mijn ogen open en tot mijn stomme verbazing zag ik dat in die paar seconden dat dit kindergebedje had geduurd de heftige stortbuien hadden plaatsgemaakt voor stralend weer. De zon scheen alsof er nooit iets gebeurd was. De kinderen keerden terug naar hun plekje en het feest kon gewoon verdergaan.

Na afloop reed ik met een van de bussen mee naar de favela Vila Itaim in het uiterste oosten van de stad. Op m'n schoot lagen een paar kinderen te slapen en toen ik 's avonds laat met mijn hoofd op een rugzak op het balkonnetje van een kerkje ook mijn ogen sloot, dacht ik aan Gideon. Hij had een teken gevraagd omdat hij twijfelde of de

engel die tot hem gesproken had echt van God kwam. Hij kreeg zijn teken. Twee keer zelfs. En ik kreeg, ongevraagd, maar wel ter bemoediging, het mijne. 'Ik wil bij je wonen in een tent,' had ik bij herhaling gehoord.

'Dank u wel, God,' zei ik. 'U was daar. U die op een eenvoudig kindergebed het noodweer stopt, u bent mijn God, u wil ik dienen,' zei ik en daarop viel ik in slaap.

Een voortvarend begin – zomer 2002 tot voorjaar 2003

Vlak voor ik op dat balkonnetje in slaap viel, vroeg ik me nog wel af: maar hoe ga ik dit doen?

Gewoon oppakkend wat voor m'n voeten kwam, ging ik aan het werk en Children Asking groeide spectaculair. De eerste solidariteitsacties werden gehouden. De meiden van de correspondentiecirkels in Nederland haalden geld op om hun Braziliaanse vriendinnen op een dagje uit naar een zwemparadijs te trakteren.

Dit kreeg spoedig een vervolg in het structureel financieel ondersteunen van de kleuterschoolprojecten PEPE (Programa Educacional Pre-Escolar) die door de mensen die mij een paar maanden eerder ontvangen hadden, werden georganiseerd. Een low budget financieel adoptieplan werd opgezet en om dat allemaal te kunnen monitoren werd op 16 mei 2003 de van UNESCO onafhankelijke stichting Children Asking opgericht. Al heel snel was het me duidelijk dat de traditionele adoptie-op-afstand zoals die bij veel organisaties gehanteerd werd, hier niet zou werken. De mobiliteit van de kinderen in sloppenwijken is namelijk zo groot dat je geen enkele garantie kunt geven dat een kind over een jaar nog in het project aanwezig is. De bewoners van de favela's pakken in een paar uur hun hele hebben en houwen op en verkassen met het gemak waarmee wij onze caravan verplaatsen naar een andere wijk of stad. Als ze denken dat het elders beter is – en dat is het al gauw natuurlijk – dan zijn ze vertrokken. Een rampzalige situatie als die bij een collega op Haïti heeft plaatsgevonden, waarbij sponsorouders valse, door anderen geschreven brieven ontvingen, wilde ik ten koste van alles voorkomen. Ik heb het meegemaakt dat een moeder geschokt en met heel veel pijn in haar hart moest constateren dat het door haar geadopteerde stiefzusje van haar enig kind met de noorderzon was vertrokken. Dat nooit, dacht ik. Om dit te voorkomen, ontwikkelde ik het zogenaamde leerplekadoptiesysteem: sponsors adopteren een plekje in een school waar een kind een kans krijgt om te leren. Het is een eerlijk en transparant systeem, dat we altijd kunnen verantwoorden en waarbij persoonlijke bindingen worden voorkomen. Je helpt een kind, maar dat kind is niet van jou. Zoals Naiara niet van mij was. Ik mocht haar helpen, meer niet.

Tot op de dag van vandaag hanteren we met succes dit systeem.

De taal van de mensen – zomer 2003

Sliep ik in de beginperiode nog op het balkonnetje van een kerk, dankzij een donatie van een bevriende ondernemer die een nieuwe zaak had geopend, waren we in staat een appartement te huren en in te richten. Het Casa Children Asking in Vila Itaim was geboren en zou jarenlang onze uitvalbasis voor geheel Brazilië blijven. Pas eind 2009 zou

daar, met de aankoop van een bouwterrein in Vila Itaim en een paalwoning in Raposa in de staat Maranhão in het noordoosten van Brazilië, verandering in komen.

Vanuit het appartement in Vila Itaim startte ik ook de eerste evangelisatieacties. Even verderop, net over de stadsgrens in het district Guarulhos, bevond zich een favela die nog veel armer en nog meer verloederd was dan de onze. Zelfs de favela waar Naiara woonde, stak hier positief bij af. In de moerassige delta van de rivier de Tietê hadden dakloze, aan drank en drugs verslaafde paupers met afvalhout hun hutjes gebouwd. Sanitair was er nauwelijks en als er al zoiets was, dan was het te smerig om aan te raken.

De voornaamste inkomstenbron van de inwoners van deze favela was het handelen in drugs en beroven van auto's die voor het gammele bruggetje over de rivier moesten wachten op tegenliggers. Soms eindigde dit met de dood van de chauffeur wanneer die iets te lang aarzelde met het overhandigen van zijn portefeuille, horloge en andere kostbaarheden. De auto werd dan pardoes met chauffeur en al in de rivier gekieperd.

Toen ik daar een paar jaar later met een EO-filmploeg en de X-factorwinnares Sharon Kips aan het filmen was, heb ik hun nog op een paar van die wrakken gewezen. Jaren nadien – ik had het werk in dit project lang daarvoor al aan anderen overgedragen – werd ook ik overvallen. Ik kwam met een stagiair terug uit São Paulo en terwijl we voor het bruggetje stonden te wachten, drukte een jongen me een pistool tegen het hoofd. Met zijn andere hand probeerde hij het autoportier open te rukken. Aan de passagierskant van de auto gebeurde hetzelfde en voor de auto stond een derde boefje, ook met een pistool op ons gericht. Ik deed toen wat ik ieder ander altijd ontraden had: ik sloeg tegen het pistool en gaf een dot gas. De jongen voor de auto sprong opzij om het vege lijf te redden en de andere twee waren te verbouwereerd om te reageren. Hier hadden ze kennelijk niet op gerekend. Wij eigenlijk ook niet, want mijn bijrijder schoot even verderop gierend in de lach, een ontlading van de zenuwen. Ik had in een opwelling gereageerd. Verontwaardigd over de brutaliteit omdat ze hun eigen godfather wilden overvallen, had ik die klap uitgedeeld. Bij mijn eerste bezoek had ik me namelijk onmiddellijk aan de plaatselijke drugsbende voorgesteld en de leden ervan verzekerd dat ik niets kwaads in de zin had. Daardoor had ik hun vertrouwen gewonnen. Met dat vertrouwen had ik me in dit labrynt van modderige steegjes gewaagd. De nieuwe generatie boeven was daar kennelijk niet van op de hoogte en had toch geprobeerd me te overvallen.

Toen ik de eerste keer door die sloppen wandelde, maakte ik al snel contact met de kinderen en hun moeders en smeedde een band met een van hen, de zeventienjarige vrouw van een van de dealers en moeder van drie kinderen: een baby'tje, een jongetje van twee en een meisje van drie jaar. Snel uitgerekend dus vanaf haar veertiende bijna permanent zwanger van een echtgenoot die overdag niet anders deed dan op een smerige matras liggen luieren. Haar kinderen zaten onder de luis, zweren, schurft en stonken een uur in de wind. Dat gold helaas niet alleen haar kinderen, alle kinderen uit deze favela verkeerden in deze deplorabele toestand.

Omdat er maar een paar waterpunten in de wijk waren, stelde ik voor om op een zaterdagmiddag een collectieve was-sessie te organiseren, waarbij we zo veel mogelijk kinderen onderhanden zouden nemen. Dat wil zeggen: schrobben, boenen en ontluizen. Die bewuste zaterdag zat ik 's morgens in de auto van de pastor van een van de kerkjes in Vila Itaim. We hadden boodschappen gedaan in een Atacadão, een soort groothandel waar je goedkoop grote partijen voedsel kunt inslaan.

'Ik ga vanmiddag kinderen wassen in Vila Any. Ga je mee?' vroeg ik hem.

'Helaas, ik kan dan niet. Ik moet mijn preek voor morgen nog voorbereiden,' antwoordde hij.

Ik stapte thuis uit, haalde anti-luizenshampoo en een handdoek op en liep de straat uit richting Vila Any. Dat was ongeveer twee kilometer de Rua Agostinho Alves Marinho uit, een geïmproviseerd bruggetje over – een boomstam met leuning – een stuk braakliggend moerassig land doorkruisen en ten slotte dwars door een zigeunerkamp naar het bruggetje over de Tietê lopen. Althans dat was de kortste weg. In het begin, toen ik nog op dat balkonnetje sliep, had ik dat zeker niet gewaagd. Iedereen vermeed ieder contact met de mensen die hier woonden; ze stonden als dieven bekend. Na enige tijd had ik echter de ban die om hen heen hing doorbroken. Ik had een bezoek gebracht aan de hoofdman van deze zigeuners, die nog traditioneel gekleed waren en in geïmproviseerde tenten woonden. Daarna had ik contact gelegd en zelfs al voorzichtig een relatie aangeknoopt met een paar kinderen. Dus was het voor mij geen punt om die zaterdagmiddag de kortste weg te nemen. Dat bespaarde me een wandeling van minstens een halfuur onder de hete zon.

Na aankomst in de favela, die direct aan de andere kant van het bruggetje begon, liep ik naar het huisje van het zeventienjarige moedertje. Ze pakte een grote zinken teil, greep haar hevig spartelende en protesterende zoontje van twee jaar bij zijn arm en stopte hem pardoes in het water dat ik er inmiddels in had gekieperd. Het ventje schreeuwde als een speenvarken terwijl ik hem schoonboende. Op dezelfde manier behandelden we nog wat kinderen die de moed hadden opgebracht dit tafereeltje vanaf een afstandje te komen bekijken. Het geschreeuw had hen kennelijk gealarmeerd en geamuseerd hadden ze staan toekijken, totdat zij zelf aan de beurt waren, tot hilariteit van hun vriendjes.

Voldaan hing ik na enige tijd mijn handdoek weer over m'n schouder en in de hoop een paar luizenkolonies te hebben geëlimineerd toog ik huiswaarts.

Ik had nog maar enkele tientallen meters door het zigeunerkamp gelopen, toen ik ineens een vrouw hoorde schreeuwen: 'Stop! Hier is een man Gods. Laat hem niet weggaan! Hou hem tegen! Hij moet eerst voor ons bidden.' Ze bleef deze oproep herhalen tot ik inderdaad stopte en me omdraaide om te zien wie ze daar dan wel mee kon bedoelen. Nou, dat zou ik dan wel moeten zijn. Er was niemand anders in de buurt. Verbaasd vroeg ik me af hoe ze erbij kwam. Ik had geen bijbel onder m'n arm, wat bij de meeste pastores als teken van hun waardigheid vrijwel stevast het geval is. Ook was tijdens die hele was-sessie de naam van Jezus niet over mijn lippen gekomen. Ik had gewassen, meer niet.

Kennelijk had deze vrouw het geschreeuw en gejoel van de kinderen gehoord, mij met mijn handdoek voorbij zien lopen en haar conclusie getrokken.

Ik denk dat ze de geschiedenis van de voetwassing door Jezus niet kende. Als dat wel het geval was geweest, was de kans dat ze vanwege mijn handdoek de link had gelegd nog uiterst klein geweest. Nog altijd snap ik niet waar ze het vandaan haalde me een 'man Gods' te noemen. Wat ze vermoed of gezien heeft, was dat ik, overduidelijk een Europeaan, geen angst had voor zigeuners en me bekommerd had om de kinderen in Vila Any. Voor haar was dat genoeg om het hele kamp te alarmeren en me tegen te houden. Die middag ben ik in tientallen tenten geweest. Er lagen dronken kerels hun roes uit te slapen, drugsverslaafden keken wazig uit hun ogen; ik zag oude mannen en vrouwen met een gerimpelde, perkamenten huid, en gehandicapte kinderen. Ik moest voor iedereen bidden. En toen ik dacht klaar te zijn, werd ik door een omaatje teruggehaald, want ik had nog niet gebeden voor haar kleinzoon, die zijn roes lag uit te slapen.

'Ga naar beneden, leer de taal van de mensen en vertel dan over mij,' had ik destijds in Parijs gehoord. Hier op een veldje aan de rand van São Paulo werd die profetische opdracht voor de eerste keer vervuld.

Hoofdstuk 14

God houdt van jou

Dayana met haar dochtertje Nayara: "God houdt van mij!"

Children Asking komt langzaam op eigen benen te staan en de eerste zigeunerkerk in Brazilië wordt gesticht.

UNESCO-hoofdkantoor, Parijs – april 2004

‘Wanneer u mij zou vragen, meneer de Directeur-Generaal, wat ik in die sloppenwijken van São Paulo aan het doen ben, dan zou ik u antwoorden: goud zoeken. U denkt dan waarschijnlijk: goud zoeken? Daar is toch helemaal geen goud? Ik kan u echter verzekeren dat het er wel is. Ik heb daar een ader ontdekt die zo groot en zo rijk is, dat ik hem onmogelijk alleen kan opgraven. Ik bedoel de schat aan kinderen met talenten en ambities. Kinderen met het vermogen en het verlangen te gaan bouwen aan een toekomst die anderen hun onthouden. In hen investeren is geen daad van barmhartigheid, maar het besluit van een wijze en verstandige regering.’

Met deze woorden besloot ik de openingsceremonie van de Week van het recht op onderwijs voor allen – een initiatief van de Verenigde Naties – die in de hal van het UNESCO-gebouw in Parijs plaatsvond. Het groepje hoogwaardigheidsbekleders, dat bestond uit de Directeur-Generaal, de Hoge Commissaris voor Onderwijs van de VN, de vertegenwoordiger van de Braziliaanse regering en een aantal ministers, staatsecretarissen en ambassadeurs, had geduldig naast het schilderij staan wachten. Ik was als laatste aan de beurt en hoopte knallend af te sluiten. Mijn schilderij, het staatsieportret van Kinderen in Moeilijke Omstandigheden, waaraan ik de laatste twee jaar gewerkt had, hing prominent aan de kopzijde van de hal en je kon gerust zeggen dat mijn *jour de gloire* eindelijk was aangebroken. De prestigieuze Koninklijke Subsidie, die jaarlijks door koningin Juliana werd uitgereikt, is mij door een door en door corrupte jury drie keer door de neus geboord, maar deze keer had ik het toch maar geflikt. De *crème de la crème* van de culturele wereld was onder mijn gehoor. Er was er echter één die vermoedelijk nog meer in haar nopjes was dan ikzelf, en dat was mijn schoonmoeder. Als zachte olie moest deze gebeurtenis de pijn die ik haar met mijn bohemienachtig bestaan bezorgd had, verlichten. Na met een dikke vette auto en een zeiljacht in Parijs te zijn aangekomen, had ik haar dochter getrouwd. Spoedig daarna ontdekte ze dat het kunstenaarsbestaan ook een keerzijde heeft. Ze had zelf haar echtgenoot opgestuwd tot de hoogste sporten van de maatschappelijke ladder, en heeft zich ongetwijfeld afgevraagd wat haar dochter bezielde had om er met zo’n hongerkunstenaar vandoor te gaan. Dit was nu echter allemaal voorbij. Vergeten en vergeven.

Ik besloot mijn toespraak door het publiek te wijzen op de brieven die de kinderen als een soort graffiti in de achtergrond van het schilderij gekrast hadden. In het Portugees stond daar hoe kinderen van arme ouders in de staat Piauí met een smoesje worden geronseld

om in Fortaleza in de prostitutie te belanden. Hoe Carolina in leven moest blijven en hoe Naiara haar vader had verloren.

Ten slotte, als allerlaatste, nodigde ik de aanwezigen uit voor het hapje en drankje in de foyer achter de zaal waarin de opening was gehouden. Ik dacht weer even terug aan de tentoonstellingen in de studentensoos bij de Helihaven in Rotterdam. Nu had ik echter geen gejatte fles jenever achter m'n rug, maar er was keurige champagne en kaviaar die door een bevriend bedrijf ter beschikking was gesteld. Je zou kunnen zeggen dat ik enige vooruitgang had geboekt.

Mijn schoonmoeder had haar revanche, en ik had mijn punt gemaakt. Ik had het niet kunnen laten om een bedekte toespeling te maken op de dwaze koning uit Prediker 4, die niet wil luisteren naar de raad van een wijze en verstandige jongeling. In een eerdere correspondentie met het Palais de l'Élysée had ik daar al naar verwezen. Ter gelegenheid van de herdenking van de Franse Revolutie werden halverwege de negentiger jaren alle bij het Maison des Artistes aangesloten kunstenaars uitgenodigd een brief aan president Mitterrand te schrijven, met daarin een voorstel voor een passend monument. Een presidentiële commissie zou daar dan een keuze uit maken. Dat moet je nodig aan mij vragen! Mijn antirevolutionaire vader had onze aandacht wekenlang gevangengehouden toen hij vol passie *De rode Pimpernel* had voorgelezen. Ademloos had ik op de grond met mijn handen om zijn knieën gevouwen naar hem zitten luisteren terwijl hij voorlas dat Marguerite en Armand tot de guillotine werden veroordeeld en dat ze, in de hoop hem naar de Rode Pimpernel te leiden, door Chauvelin werden gered. Ik had Mitterrand dan ook voorgesteld de obelisk die op het Place de la Concorde staat te verwijderen en met excuses voor de gepleegde kunstroof terug te sturen naar het land waar Napoleon hem ooit had gejat. Op kosten van de Franse regering terugplaatsen op de lege sokkel die daar ook al bijna tweehonderd jaar staat te wachten, leek me wel het minste wat een socialistische regering zou kunnen doen. Ik stelde de president ook voor om op de ontstane lege plek, waar het

Franse koningschap zijn einde had gevonden, een labrynt te bouwen. Op de muur van dat labrynt moest dan in alle bekende talen de tekst uit Prediker 4 worden gegraveerd: 'Beter een wijze jongen, die van lage afkomst is, dan een oude dwaze koning die zijn oren sluit voor goede raad. Er was een jongen die gevangen zat, maar vrijkwam om een oude koning op te volgen. En dat terwijl hij in diens rijk als een onbeduidend iemand was geboren. Ik zag dat iedereen hem volgde. Al het volk onder de zon liep die jongen achterna die in opstand kwam tegen de oude koning. Er kwam geen einde aan de stoet van zijn bewonderaars.' Met het venijn in de staart had ik eraan toegevoegd: 'Maar later zal er niemand zijn die nog een goed woord voor hem overheeft. Je ziet, ook dit is niets dan lucht en najagen van wind.' Dit voorstel werd niet gehonoreerd, wat me niet verbaasde. Als de Prediker die laatste twee zinnen nu eens had weggelaten, dacht ik, dan had dat monument er wellicht gekomen. Maar ja, wat had ik kunnen verwachten van een president die juist op dat moment druk bezig was met het bouwen van piramides in de tuin van die vermoorde koning?

Op de terugweg naar Nederland reden Dominique en ik naar het huis waar we jaren gewoond hadden. We keken weer even uit over het land van de Impressionisten, de Val d'Oise met aan de overkant van de Seine de bossen van Maisons Lafitte. In de verte lag Parijs met de Rue Jacob, waar ik mijn eerste Parijse solotentoonstelling had gehouden. De Avenue Matignon met zijn chique galleries, waar ik het portret van de Russische prinses Katja G. had geschilderd, waarna ik weigerde haar wurgcontract te ondertekenen. De rue Saint Denis waar ik vliegensvlug mijn ezeltje opzette om de ruziënde prostituee die haar pooier de trap af had geflikkerd te schilderen. De rue Faubourg Saint Honnoré, waar ik vol verbazing had toegekeken toen een elegante en chic geklede vrouw een kaarsje brandde voor de beschermheilige der wanhopigen. De Notre Dame, waar het allemaal was begonnen, waar ik Jezus had ontmoet. We verlieten het dorpje onder de rook van Parijs en reden terug naar Nederland om vervolgens weer zo snel mogelijk naar het Casa Children Asking te vertrekken.

In het zigeunerkamp – zomer 2004

‘Wil je voor me bidden?’

Fabiana, een van de zigeunerkinderen met wie ik als eerste vriendschap had gesloten, legde haar kleine hand in de mijne en keek me verwachtingsvol aan.

Ik zat in de tent van de hoofdman en besprak de plannen voor de bouw van de Missão de lagoa, een schooltje net over de brug in Vila Any. ‘Niemand hier kan lezen en schrijven,’ was me verteld. ‘Het zou mooi zijn als onze kinderen dat wel gaan leren. Mogen die, als dat schooltje klaar is, daar dan ook naartoe?’ ‘Natuurlijk,’ had ik gezegd, ‘ze zijn van harte welkom.’

Ik denk dat Fabiana uit dankbaarheid haar handje in de mijne legde en zij werd het eerste zigeunerinnetje in dat kamp dat Jezus aannam als haar Redder en Verlosser.

Ik had dit zesjarige meisje, haar vijfjarige broertje Fabio en haar achtjarige nichtje Christiane ontmoet op een van de eerste keren dat ik op weg naar Vila Any het veldje naast hun kamp was overgestoken. Ze hadden met een oude pan om een houtvuurtje gezeten en, net als ik op hun leeftijd gedaan had, keukentje gespeeld. Ik was bij hen neergeknield en had, terugkerend naar mijn kindertijd, meegespeeld en stukken brood geroosterd. Een beetje verbrand en heerlijk zwart gerookt brood hadden we gegeten. Tijdens mijn tochten naar Vila Any, waar ik een kerk en een schooltje aan het bouwen was, hield ik altijd wel even pauze om iets met die kinderen te doen en het duurde niet lang of ze zaten al op me te wachten en kwamen enthousiast op me toegerend als ze me in de verte zagen aankomen. Ze sprongen dan in m'n armen en namen me mee naar een van de tenten.

‘Dat is heel bijzonder,’ werd me later verteld. ‘Aanvankelijk waren we bang dat je onze kinderen wilde ontvoeren om ze ergens te verkopen. We hielden je nauwlettend in de gaten, maar al snel zagen we dat je het goed met onze kinderen voorhad en gingen we je vertrouwen. Daarom mocht je met hen een tent in. Reken maar niet dat een ander dat mag.’

Dankzij dat vertrouwen begon ik kort na het gebed met Fabiana een bijbelklasje in de tent van Daiane en Victor, een jong echtpaar met een baby'tje van nog geen jaar. Daiane was, net als het moedertje in Vila Any, zeventien jaar.

Een paar keer in de week ging ik, gewapend met een kinderbijbel en een paar flessen frisdrank, naar hun tent en las dan een verhaal voor, of soms meer dan een. We besloten dat dan altijd met gebed en limonade. Ik denk dat ik daarmee een Pavlov-effect heb gecreëerd. Bidden en iets lekkers is nu voor deze kinderen onlosmakelijk met elkaar verbonden. Een psycholoog en een theoloog moeten maar eens uitzoeken of dat gunstig of ongunstig is. Daiane en deze kinderen genoten in ieder geval van deze samenkomsten. Hoezeer dat het geval was, bleek een tijdje later, toen een dronken zigeuner met een holbewonersknuts op me afkwam en dreigde mijn hersens in te slaan. Daiane ging voor me staan en zei: 'Als je hem wilt vermoorden, dan zul je toch eerst mij moeten doodslaan.' Na deze woorden kwam de voltallige familie van Daiane en Victor aangerend. De zigeuner heeft voor zijn leven moeten rennen.

Een paar weken later – we hadden de kinderbijbel al een heel stuk uit – kwam ik Daiane in de trein tegen. Ze zat met een aantal andere zigeunerinnen in een cirkel op de grond te roken. Zonder zich iets aan te trekken van de regels en voorschriften uit de andere wereld zaten ze daar gezellig de resultaten van hun handleesactiviteiten in het centrum van São Paulo te bespreken. Ik ging erbij zitten en op onze bestemming aangekomen nodigde ze me uit om een kop koffie bij haar te komen drinken. Nu is de uitnodiging van een zigeunerin om bij haar in haar tent te komen heel bijzonder; de invitatie zei wel iets over de vertrouwensband die we inmiddels hadden opgebouwd.

Toen we in de tent zaten, zei ik, meer om iets te zeggen dan omdat ik een belangrijke boodschap voor haar had: 'God houdt van jou,' een opmerking die ik vaak en in heel verschillende situaties maak.

'Nee, hoor,' wierp ze tegen.

'Jawel, hij houdt echt van je,' verbeterde ik haar.

'Nee, echt niet. Hij houdt niet van mij,' hield ze vol.

'Jawel, God houdt wel van je. Waarom denk je dat God niet van je houdt?'

'Nou, dat is nog al eenvoudig,' antwoordde ze, 'niemand houdt van zigeuners. Waarom zou God dan wel van mij houden?'

Ik was met stomheid geslagen. Wat moest ik hier nou op zeggen? Als door een ingeving dacht ik op dat moment terug aan het bijbelklasje. 'Weet je nog dat ik het verhaal van Jozef, de zoon van Jakob, heb voorgelezen'

Ja, dat wist ze nog.

'Weet je nog wat voor kleren hij droeg?'

'Ja, een veelkleurige rok.'

'Goed zo. Weet je ook nog waarom? Hoe kwam hij aan die veelkleurige rok?' vroeg ik.

'Omdat hij de lievelingszoon van zijn vader was.'

'Heel goed. Je hebt uitstekend opgelet. Maar nu de volgende vraag: waarom heb jij een veelkleurige rok aan?'

Verbaasd keek ze me aan. ‘Geen idee,’ antwoordde ze. ‘Omdat ik een zigeunerin ben. Mijn moeder heeft er één, m’n zus, m’n oma en m’n tante. Alle zigeunerinnen hebben een veelkleurige rok.’

‘Ja, natuurlijk. Dat weet ik ook wel. Maar waarom? Weet je dat ook?’

‘Nee, geen idee,’ antwoordde ze weer.

‘Zigeuners zijn toch kinderen van Abraham? Abraham is na de dood van Sara toch met jullie over-, over-, overgrootmoeder getrouwd?’

‘Dat klopt.’

‘Welnu, jullie hebben die veelkleurige rok omdat jullie, zigeunerinnen, de lievelingskinderen van de God van Abraham zijn.’

Met open mond keek ze me aan. Ik zag haar gezicht vertrekken en haar mondhoeken omhoog krullen. Verheugd sprong ze op, rende haar tent uit en liep dansend en springend door het kamp, en riep: ‘Ik ben het lievelingskind van God, ik ben het lievelingskind van God.’

Terwijl dit speelde, had ik met een kerk uit de buurt de afspraak dat wij net over dat bruggetje een project wilden gaan starten. Er zouden een paar lokalen met toiletgroepen, een keuken en een kerkzaaltje met opzichterswoning worden gebouwd. Children Asking zou in Nederland fondsen gaan werven en voor de grond en het bouw materiaal zorgen. De kerk zou vrijwilligers vragen de bouw voor hun rekening te nemen.

Ik heb dat toen niet goed aangepakt, maar daar kwam ik pas later achter. Ik had de kerk gevraagd een liefdemaal voor de zigeuners te organiseren. Ik wilde heel graag dat de mensen uit die kerk over hun schaduw zouden stappen en de zigeuners uit hun isolement verlossen. Dat is uiteindelijk niet gelukt, maar wel bereikte ik een ander resultaat, dat wellicht nog spectaculairder was.

Op een dag hadden we een liefdemaaltijd gehad. De kinderen hadden met een plastic bordje op schoot op de grond zitten eten en de volwassenen aan lange door schragen gedragen tafels. We hadden een enorm doek gespannen dat als kerkzaaltje dienst deed en na afloop van de maaltijd hield een uit Curitiba overgekomen pastor een preek. Aan het einde ervan deed hij een oproep tot bekering en nadat de hoofdman naar voren was gekomen, deed het complete kamp – meer dan honderdtwintig mannen en vrouwen, kinderen niet meegerekend – een stap naar voren. Ze hadden gezien en ervaren dat de God waar ik in mijn bijbelklasje over verteld had niet de afstandelijk God was die ze kenden. Nee, de God die ze nu ontmoet hadden, hield echt van hen en hun kinderen. Die veroordeelde hen niet omdat ze anders waren. Die God had hen aan tafel uitgenodigd. Tot op dat moment had ik nog nooit een heuse massabekering meegemaakt en ik moet zeggen: het was adembenemend. Massaal beleed men de zonden, er werd vergeving uitgesproken en allen namen Jezus als Heer en Verlosser aan.

In het zigeunerkamp – voorjaar 2005

De bouw van de Missão de Lagoa werd na een korte onderbreking die werd veroorzaakt door een gebrek aan financiële middelen voortvarend voortgezet en de opening vond

plaats met veel ceremonieel. Fabiana, Fabio en Christina en nog veel meer zigeuner kinderen zaten gebroederlijk naast de kinderen uit de favela en er waren voor het eerst in de geschiedenis zowaar zigeuner kinderen die konden lezen en schrijven. Ik moest getuige zijn bij het huwelijk van de dochter van de hoofdman, waarbij hij me toevertrouwde dat hij de Nederlandse stagiaire die toen in het Casa Children Asking verbleef graag van me wilde kopen. Dat een jonge vrouw die bij mij in huis woonde niet mijn dochter was, ging zijn voorstellingsvermogen te boven en over de prijs van mijn dochter onderhandelen was de normaalste zaak van de wereld. Dat gaat als volgt: zodra een meisje menstrueert, geeft ze, meestal aan haar oudere broer en als ze die niet heeft aan een neef of iets dergelijks, aan welke jongen ze wel leuk vindt. Die broer gaat met de betreffende jongen praten – als mannen onder elkaar – en als die het meisje wel ziet zitten, worden de wederzijdse ouders over de situatie ingelicht. Die gaan vervolgens handjeklap spelen en de materiële toekomst voor het jonge paar regelen: wie zorgt voor de tent, het vaak immense bed dat daar in geplaatst moet worden, het fornuis, de potten en pannen enzovoort, enzovoort? Als de deal rond is, wordt de verloving aangekondigd en wordt het stel uit elkaar gehaald. Meestal verhuist het meisje tijdelijk naar een familielid in een ander kamp, liefst ver weg. Na negen maanden vindt het huwelijk plaats. Omdat vanwege de leeftijd een officieel huwelijk op het Cartório – de Braziliaanse burgerlijke stand – vaak niet mogelijk is, wordt er een priester omgekocht die wel een oogje dichtknijpt.

Zo ook in dit geval. De bruid was de veertien nog maar nauwelijks gepasseerd en in de weken voorafgaand aan dit evenement was het kamp al in rep en roer. Trots lieten Fabiana en Christina hun baljurken zien. Op de wilde klanken van hun muziek moest ik de dansjes met hen oefenen. Op de dag zelf werd de doodzenuwachtige bruidegom door zijn ouders naar de tent van de bruid geleid en plechtig schreed het stel, zij in een wijduitstaande trouwjurk, naar een paar opgepoetste, vermoedelijk gestolen auto's. Na de mis kwam het paar onder het geknal van afgestoken vuurpijlen naar buiten om huiswaarts te keren en vervolgens drie dagen achtereen op een soort troon gezeten de festiviteiten aan zich te zien voorbijtrekken. Aan het eind van die derde dag werd het stel door de voltallige familie naar hun tent geleid, waarna zorgvuldig het gordijn werd gesloten.

Toen Christina een paar jaar later zou gaan trouwen, ben ik naar haar bruidegom gestapt en heb hem bezworen een paar jaar te wachten met kinderen. 'Je weet toch wel hoe dat moet?' vroeg ik hem.

'Ja, dat weet ik wel,' zei hij lachend.

'Denk er om, hoor,' antwoorde ik. 'Ze is nog veel te jong en met dat iele lichaampje van haar zou een zwangerschap zo maar eens fataal kunnen zijn.'

Nog weer later heb ik het werk onder de zigeuners overgedragen aan de Amigos dos Ciganos, een onderdeel van de Missões Nacionais, de landelijke diaconie- en evangelisatieafdeling van de Igreja Batista. Het echtpaar dat ik had opgeleid in de Missão de Lagoa in Vila Any kreeg daar de leiding. Zij vestigden in een nabijgelegen

zigeunerkamp de Primeira Igreja Batista Nômade – de ‘Eerste Nomaden Baptistenkerk’,
in een tent.

Hoofdstuk 15

Waanzinnig toeval of een schitterend plan

Cracolândia in São Paulo. De hel op aarde en de omgeving waarin ik op zoek ging naar één verloren schaapje, Rosanna.

Hoe ik moest leren radicale consequenties uit mijn geloof te trekken en mijn leven volledig af te leggen alvorens God zelf het heft in handen kon nemen.

Nederland – voorjaar 2007

Je zou na de vorige hoofdstukken tot de conclusie kunnen komen dat ik mijn doel inmiddels al zo'n beetje bereikt had. Ik had ontdekt dat kerkelijke regeltjes en dogma's, dat wil zeggen het opklimmen langs eigeengebouwde trappetjes op een toren van Babel niet naar God leidt. Het er simpelweg voor je naasten te willen zijn, was de taal die de mensheid verstond. De wereld laten zien wie God is, kon zich niet beperken tot een zigeunerkamp ergens in Vila Any. Die tienduizenden uit die profetie in Rotterdam waren nog lang niet bereikt. Ik moest de boer op, om het zo maar eens te zeggen. Maar hoe? In de beginjaren had ik een deeltijdbaan als leraar Frans en zo veel als mogelijk ging ik op en neer naar São Paulo. Daar had ik, naast de kleuterschoolprojecten, het vervolgprogramma PEDE (Programa Educacional de Desenvolvimento Escolar = Opvoedkundig Programma voor Schoolloopbaanontwikkeling) ontwikkeld. Onder leiding van buurvrouw Magda, een pedagogisch natuurtalent, had ik in een kamer in het Casa Children Asking een groepje kinderen uitgenodigd. Ik had een lesprogramma 'spelend leren' ontwikkeld en Magda had dat tot zo'n succes gemaakt dat het werd overgenomen door tal van kerken.

Met een groeiend aantal leerpleksponsors functioneerde de stichting Children Asking naar behoren en tot verbazing van sommige vrienden had ik de stap naar de staat Rio de Janeiro gezet. 'Is São Paulo niet groot genoeg?' kreeg ik te horen. Het was niet of nauwelijks uit te leggen aan iemand die die stem van God niet gehoord had. São Paulo, met zijn meer dan twintigmiljoen inwoners, was inderdaad niet groot genoeg.

Deze nieuwe ontwikkeling betekende dat ik het gigantisch druk had. Dagen van vijf uur 's morgens tot elf uur 's avonds waren eerder regel dan uitzondering. Ik besloot dus een afspraak met de directeur van mijn school te maken om hem om vermindering van het aantal lesuren te vragen. Toen ik me bij hem meldde en was gaan zitten, was het eerste wat hij zei: 'Eric, het spijt mij, maar in verband met het teruglopende aantal aanmeldingen hebben we vanaf volgend leerjaar geen uren Frans meer voor je. We zullen vanaf juli aanstaande jouw tijdelijke aanstelling helaas niet kunnen verlengen.'

'O, dat is precies waar ik het ook over wilde hebben,' zei ik, mijn verwarring verbergend. Buiten gekomen zei ik tegen God: 'Dit is wel een beetje een te radicale verhoring van mijn gebed. Ik wilde om vermindering van mijn aantal lesuren vragen, niet om stopzetting.'

Wat nu? vroeg ik me af. Ik zag al weer een hele heisa met sollicitatiegesprekken en dergelijke voor me. Ik moest er niet aan denken. Wat een ellende!

Die nacht werd ik wakker geschud. Jezus schudde me zachtjes aan mijn schouder heen en weer. Verbaasd opende ik mijn ogen, ik zag dat hij me aankeek terwijl hij vroeg: 'Eric, weet jij wat ik in Mattheüs 6 zeg?'

'Jazeker weet ik dat,' antwoordde ik met enige trots in mijn stem. Overhoord worden door de grote meester en over voldoende bijbelkennis beschikken was toch niet mis...

'Wat dan?'

'Nou, dat wij naar de vogels in de lucht en de bloemen op het veld moeten kijken. Ze zijn mooier bekleed dan wij,' antwoordde ik. 'En zij maken zich geen zorgen, want God zelf zorgt voor hen,' vervolgde ik.

'Heel goed, jongen. Goed opgelet. Maar ik zeg nog meer. Weet je dat ook?'

'Ja, dat weet ik ook,' zei ik vlug en de Willibrordvertaling citerend vervolgde ik: 'Maar zoekt eerst het Koninkrijk en zijn gerechtigheid: dan zal dat alles u erbij gegeven worden',

'Heel goed,' zei Jezus nogmaals en terwijl hij me diep in de ogen keek, vroeg hij: 'En geloof je dat ook?' Zonder op antwoord te wachten ging hij verder: 'Je hoeft me niet te geloven, hoor. Als je me niet gelooft, ben ik nog steeds jouw vriend. Dan ben ik nog steeds ook voor jou zonden gestorven en dan mag je nog steeds bij me in de hemel komen. Geen punt. Alleen: als je het niet gelooft, dan ga je vanaf nu voor jezelf zorgen en ik geef je op een briefje dat je dan

geen minuut tijd meer voor mij zult hebben. Nee, als je iets voor mij wilt betekenen, als je echt dat koninkrijk wilt zoeken, dan kun je me maar beter geloven.'

'Oké, ik geloof je.'

Hij gaf me een high five en vertrok.

Vanaf dat moment heb ik niet meer gesolliciteerd naar wat voor baantje dan ook.

Dominique en ik hebben ook heel duidelijk besloten geen zogenaamde thuisfrontcommissie op te richten. Nee, we kozen ervoor om Jezus te geloven.

Nu, na al die jaren, kan ik zeggen dat we voor het eerst in mijn leven zonder financiële zorgen leven. We hebben niet veel, maar genoeg. Iedere maand zijn alle rekeningen betaald, we hebben kleren aan ons lijf, voldoende te eten en zowel in Brazilië als in Nederland een dak boven ons hoofd. Niets daarvan is ons bezit. We hebben inderdaad alles aan God gegeven, maar hij heeft vanaf het moment van deze keuze als een vader voor ons gezorgd.

Missão de Lagoa – voorjaar 2007

Op een zondag liep ik naar het kerkje in de Missão de Lagoa in Vila Any. Ik sprong behendig over de vele plassen die de dagenlange regen op het veld van het zigeunerkamp gemaakt had. Het was al een week bijzonder koud, nat en grijs in São Paulo. Als een van de weinigen in een favela van zo'n zestigduizend mensen kon ik me de luxe van een elektrisch kacheltje veroorloven. De *favelados* die het wat beter hadden, droegen zowel binnenshuis als buiten een dikke jas met capuchon, hadden een ijsmuts op en beschikten over dichte schoenen en handschoenen. Voor velen was dit echter niet

weggelegd. Kinderen liepen bij een temperatuur van zes graden Celsius in een dun T-shirtje en op teenslippers over straat. Klagen deden ze nauwelijks, want ze wisten niet beter.

Bijna was ik het zigeunerkamp overgestoken, toen ik teruggeroepen werd. Het rolpatroon stond vast: de man riep me en de vrouw deed het woord. Huiverend zaten ze bij een vuurtje, terwijl de wind vrij spel had en lustig onder de bouwzeiltjes van hun tent door waaide.

‘Heb je een jas voor ons? We hebben het verschrikkelijk koud en de kinderen hebben ook niets om aan te trekken.’

De kinderen, die me op mijn tochten door het kamp altijd tegemoet kwamen, waren in geen velden of wegen te zien en lagen vermoedelijk al dagen onder een deken in bed te huiveren.

Vincent in de Borinage, flitste het door me heen. Het verhaal van Vincent van Gogh die zijn jas aan een zieke, huiverende mijnwerker had gegeven en vervolgens zelf bijna aan een longontsteking bezweek, stond me helder voor de geest. Wat moest ik doen? Een lichte paniek maakte zich van me meester. Werd hier mijn carrière als zendeling in de kiem gesmoord? Theo had zijn broer immers opgehaald, teruggebracht naar Zundert en bezworen dit nooit meer te doen. Het was het einde van Vincents loopbaan als zendeling en het begin van zijn schilderscarrière geworden.

Een wirwar van gedachten schoot door mijn hoofd. Mijn God, help me hier uit! bad ik in stilte. Gelukkig had ik alleen een vest aan, anders zou ik zeker in de verleiding zijn gekomen om Vincents voorbeeld te volgen.

Ineens wist ik het – wat is een beetje parate bijbelkennis soms toch een uitkomst! ‘Een jas heb ik niet, maar wat ik heb, zal ik je geven.’ De toespeling op de woorden van Petrus uit Handelingen 3 ontglipte me zonder dat ik het in de gaten had. ‘Ik ben op weg naar de Missão da Lagoa en zal daar voor jullie bidden. Ik zal God bidden dat het morgen mooi weer wordt en dat Hij de zon laat schijnen en de temperatuur omhoog zal gaan.’

Ongelovig keken ze me aan. Ze gaven nog niet op en vroegen nog één keer om een jas, maar ik hield voet bij stuk. ‘Als ik zou kunnen en ik zou jullie nu mijn jas geven, dan had slechts één persoon daar iets aan,’ zei ik. ‘Maar als ik ga bidden, heeft morgen het hele kamp het lekker warm.’

Vol vertrouwen in een goede afloop stapte ik het veld af en liep over het bruggetje naar het ijzige kerkzaaltje dat met wijd open deuren wachtte op de straatarme bezoekers uit Vila Any.

Een aantal mensen uit de moederkerk in Itaim Paulista nam wekelijks de leiding over deze missiepost en gedurende het afgelopen jaar had zich een vaste kern van plaatselijke bezoekers gevormd.

Toen ik vlak bij het kerkje was, zag ik tot mijn vreugde een aantal mensen met een bijbeltje onder hun arm hun schamele hutjes verlaten om in hun beste kleren naar hun Godshuis te gaan. Vriendelijk begroetten ze me.

In het kerkzaaltje werd ik na een paar maanden afwezigheid als een verloren zoon binnengehaald. De oudste van dienst heette me officieel welkom en vroeg hoe het met mij en mijn gezin ging. Na deze inleiding werd de dienst voortgezet en onder begeleiding van een gitarist zongen we de eerste liederen.

Naast me zat een jonge vrouw met twee kinderen, een jongen van een jaar of zes en een meisje van ongeveer twee. Het meisje was als een prinsesje aangekleed: een schoon wit jurkje en een gehaakt hoedje maakten een soort pop van haar. Ze was in één woord een plaatje. Nieuwsgierig keek ze me aan. Ik probeerde contact te krijgen, maar ze bleef op veilige afstand.

‘Hoelang heeft Mozes in het paleis van de farao gewoond?’

‘Veertig jaar natuurlijk.’ Wat een vraag!

Helaas, ik had niet goed opgelet. Tijdens mijn spel met het kind was mijn aandacht verslapt en daardoor had ik niet gemerkt dat de bijbelquiz allang was afgelopen. Of ik maar wilde bidden. Beschaamd kwam ik naar voren. Briefjes met de noden van de favela werden een voor een voor mijn voeten gelegd en ik mocht ze, als een priester, voor Gods troon brengen. Toen ik dat gedaan had, voegde ik er aan toe: ‘Vader in de hemel, u weet heel goed hoe verschrikkelijk koud het is. U weet ook dat de zigeuners hier een eindje verderop totaal onbeschut op het veld bivakkeren. Wilt u alstublieft zorgen dat morgen de zon weer schijnt, zodat het de komende week een beetje warmer wordt? Want het is bijna niet uit te houden. Amen.’ Ik had mijn belofte gehouden.

Terwijl ik terugliep naar mijn plaats bedacht ik hoe wonderlijk het was dat ik eerst de zigeuners beloofd had voor hen te zullen bidden en dat ik nu, twee uur later, werd uitgenodigd om het gebed uit te spreken.

Die nacht lag ik rillend onder een dunne deken – ik was te lui om een extra deken uit de kast te pakken – in bed. Ik lag eerst een poos wakker, maar uiteindelijk viel ik in een droomloze slaap.

De volgende ochtend stond ik op, deed de ramen open, en – kijk... Een strak blauwe lucht straalde me tegemoet. Half tevreden, omdat het nog steeds behoorlijk fris was, schakelde ik mijn laptop in, opende de Internet Explorer en zocht de weersverwachting voor São Paulo op. Ik grijsde breed: vandaag, maandag, vrijwel onbewolkt, 15 graden – meer dan het dubbele van gisteren, dacht ik. Dat gaat de goede kant op. Nieuwsgierig keek ik verder. Dinsdag 22 graden, woensdag 24 graden. Here God, ik had voor een hele week gebeden, weet u het nog? Haastig drukte ik op de trendknop. En ja hoor: donderdag, vrijdag en zaterdag stralend weer en allemaal rond de 24 graden. Zondag 19 graden, zwaarbewolkt. Ik had voor een langere periode moeten bidden, dacht ik, maar slikte die gedachte onmiddellijk weer in, dankbaar voor de letterlijke verhoring van een gebed.

Critici zullen zeggen dat ik het bijna zelf had kunnen voorspellen. Na een periode van slecht weer komt er altijd een periode van beter weer. ‘Na regen komt zonneschijn.’ Het is te banaal voor woorden. Dat klopt, maar het is toch wel toevallig dat die omslag precies

de nacht na dit gebed plaatsvond en dat de periode van beter weer ook precies de week was waar ik om gebeden had.

Wat in ieder geval geen toeval was, is het feit dat die middag in Vila Any een jongen van zestien jaar zijn leven als drugsdealer achter zich liet en werd opgedragen aan God. Wat ook geen toeval was, is het feit dat deze jongen nu een zonovergoten toekomst tegemoet gaat. Om dit te bereiken hebben veel mensen geld gegeven en anderen hebben ervoor gebeden, keihard gewerkt en afgezien van luxe of eigenbelang. Dat is geen toeval, maar een schitterend plan.

Evangelisch Centrum Europoort, Rotterdam – zomer 2007

‘Hoe zit het nu met het schilderij dat jij zou gaan maken?’ vroeg pastor Jan Sjoerd Pasterkamp toen ik op een middag in zijn kantoor zat.

‘Dat is al lang af. Dat heb ik na de plechtige onthulling in Parijs opgehaald en het hangt nu bij mij thuis,’ antwoordde ik.

‘Wat doe je dan nu?’ vroeg hij.

‘Ik heb geen tijd meer om te schilderen. Ik heb naar aanleiding van het maken van dat schilderij een organisatie opgericht voor onderwijs en evangelisatie aan kinderen in sloppenwijken.’

‘Dat is mooi. En om hoeveel kinderen gaat het?’

‘In alle projecten bij elkaar zitten op dit moment zo’n vijfhonderd kinderen. Met hun gezinnen er bij, bereiken we in totaal ongeveer drieduizend mensen.’

‘Niet slecht voor één schilderij,’ hoorde ik hem tot mijn stomme verbazing zeggen.

‘Er is hier een kunstenaar die een schilderij gaat maken. Nu nog niet, maar later, en als dat af is, komen er tienduizenden mensen tot geloof.’ Deze woorden hadden bijna tien jaar eerder in ditzelfde gebouw geklonken. Ik was ze totaal vergeten! Ik was aan het werk gegaan en ik had gewoon gedaan wat op mijn weg kwam. Ik had geprobeerd een zo goed mogelijk schilder te worden.

Nieuwsgierig vroeg de man verder en ik vertelde in vogelvlucht wat ik had meegemaakt. Ik besloot mijn relaas met een paar wonderbaarlijke verhalen, over mijn gebed voor een zwaar gehandicapt meisje en over een vrachtauto vol met brood, die op het gebed van een paar kinderen was verschenen. Ik vertelde hem over het wonder van São Paulo: zuster Ilza die in de nacht waarin ze zou sterven plotseling was opgestaan nadat ik in Nederland voor haar gebeden had; de volgende ochtend zat ze weer in haar stoel tegenover het aquarium van haar man. Daarna vertelde ik hem over de rijen auto’s die voor de deur stonden toen ik haar een paar weken later wilde bezoeken en over het knipoogje dat ze me gaf toen de pastores zich om haar stoel verdrongen.

Deze en vele andere verhalen passeerden de revue. Of ze een rol hebben gespeeld in zijn beslissing om het vicevoorzitterschap van Children Asking op zich te nemen, weet ik niet, maar korte tijd later verbond Jan Sjoerd zich voor de rest van zijn leven aan de bediening in São Paulo. Opnieuw was ik getuige van een wonderlijk ingrijpen van God.

Penha, nabij Tiquatira, São Paulo – zomer 2012

In een opwelling had ik de auto waarin Jan Sjoerd en ik op weg naar huis waren aan de kant gezet. Er zat iemand, ineengedoken in een rode cape en met een capuchon over het hoofd getrokken, tegen een lantarenpaal geleund. Iets had me gezegd dat ik moest stoppen en zonder verder na te denken had ik aan die impuls gehoor gegeven.

Even later boog ik me over een zielig hoopje mens, lichte de capuchon op en riep verbijsterd: 'Rosanna, jij hier?'

Ik had Rosanna een jaar daarvoor ontmoet in een steegje dat van de Avenida Gabriëla Mistral bij de favela Tiquatira naar de snelweg Ayrton Senna leidt. Ze had geprobeerd de auto aan te houden door zich bijna voor mijn wielen te gooien. Vragend had ze haar hand opgehouden – overduidelijk een drugsverslaafde die om geld bedelde. Normaliter rijd ik dan door, maar deze keer was ik gestopt, had het raampje twee centimeter opengedraaid en door het kiertje gevraagd wat ze wilde.

'Geld. Een paar cent is al genoeg,' had ze geantwoord.

'Geld geef ik je niet. Daar koop je alleen maar drugs van. Ik wil wel wat eten voor je kopen,' gaf ik ten antwoord.

'Ik wil geen eten. Ik wil alleen maar geld.'

'Geld krijg je niet. Ik geef alleen maar eten,' herhaalde ik.

'Ik ga dood,' zei ze.

'Nou, als je dood gaat en geen eten van me wilt, dan kan ik alleen nog maar voor je bidden.'

'Ja, graag,' kreeg ik tot mijn verbazing te horen.

In een opwelling draaide ik mijn raampje helemaal open, ze stak haar handen naar binnen en legde die in de mijne. Ik bad een paar minuten en eigenlijk ging dat gebed automatisch over in het zondaarsgebed. Ze bad mee, beleed haar zonde en haar geloof dat Jezus ook voor haar gestorven was en nam hem aan als haar Heer en Heiland.

'Amen,' zeiden we.

Ik sloot het raam en reed verder.

Na honderd meter vroeg ik me verbijsterd en beschaamd af wat ik gedaan had. Ik had een meisje naar Jezus geleid, ze had hem aangenomen en ik was gewoon doorgereden. Ik leek wel krankzinnig!

Ik keerde de auto en reed terug naar de plek waar ik haar had achtergelaten, maar ze was al weg. Minstens een half uur heb ik de straten in die omgeving doorkruist, maar ze was weg en bleef weg.

De volgende dagen ben ik 's avonds teruggegaan. Samen met iemand die op dat moment bij ons op bezoek was, heb ik de wijk afgezocht. Toen Dominique een paar maanden later met mij in São Paulo was, hebben we samen weer alle plekken waar deze ongelukkigen bivakkeren bezocht, maar Rosanne was en bleef onvindbaar. Alsof ze van de wereld was verdwenen. Hoe had ik haar ook kunnen vinden in een stad met ongeveer 175.000 straten en meer dan twintig miljoen inwoners?

Een jaar later zat Jan Sjoerd bij me in de auto. We waren op weg naar huis en ik vertelde hem dit verhaal.

‘Ze heeft in ieder geval Jezus één keer in haar leven aangenomen en ik denk dat hij veel genadiger is dan wij ons kunnen voorstellen. Ze zal heus wel in genade worden aangenomen,’ antwoordde hij.

‘Ja, maar ik heb gefaald. Dat vergeef ik mezelf nooit,’ antwoordde ik.

Ik had de woorden nog niet uitgesproken of ik zag dat hoopje ellende in die rode cape tegen de lantarenpaal geleund zitten.

‘Rosanna, ik ben het. Ken je me nog?’

‘Ja, natuurlijk ken ik je nog.’

Ze had me een jaar geleden slechts een paar minuten in een donkere auto zien zitten, maar ze herkende me onmiddellijk.

‘Ik geloof dat God ons vandaag bij elkaar heeft gebracht,’ zei ik verrukt. ‘Geloof jij dat ook?’

Ja, dat geloofde ze ook.

‘Wil je dat ik je naar een opvang breng?’

Ja, dat wilde ze.

Ik liep naar de auto en zei tegen Jan Sjoerd: ‘Even plaatsmaken, je krijgt een heroïnehoertje in de auto.’

Jan Sjoerd had geen idee wat zich bij die lantarenpaal had afgespeeld. ‘Van harte welkom,’ zei hij.

We reden eerst naar haar huis. Het leek me verstandig haar niet zonder meer mee te nemen. Dat zou lijken op ontvoering. Ik wilde eerst haar familie op de hoogte stellen. Haar moeder, die voor haar zoontje en een broertje zorgde, woonde gelukkig niet te ver weg.

We kregen een echte verloren-zoonsce ne. In dit geval was het een dochter en moeder die na maanden weer opdook. Lucas, haar zoontje van twee, sprong als een aapje tegen haar op en omklemde zijn moeder alsof hij haar nooit meer wilde loslaten. Hij bleef gedurende ons hele bezoek aan haar vastgeplakt zitten. Ze pakte een koffertje met spullen en we wilden afscheid nemen. We moesten Lucas van haar losscheuren. Het was hartverscheurend, maar met de belofte de familie op de hoogte te houden, vertrokken we, op zoek naar een drugsverslaafdenopvang voor vrouwen. Met mijn ervaring met Leila nog in het achterhoofd ging ik op weg. Na ongeveer een uur konden we afscheid nemen en was Rosanna geplaatst in de opvang van Valentines de David in Vila Any.

Jan Sjoerd vertrok kort daarna naar Nederland en een week later ging ik naar Vila Any en nam, na haar verdere verzorging geregeld te hebben, opnieuw afscheid van Rosanna.

Ik was echt gaan geloven in de woorden die Jezus in Mattheüs 6 gesproken heeft, en het bleek waar te zijn. Ik geloofde echt dat God in staat was om het weer te veranderen, net als bij de kleine meisjes in de circustent. En Rosanna – we hadden geloofd dat het God was die voor die wonderbaarlijke ontmoeting had gezorgd en wat bij Leila niet gelukt was, gebeurde bij haar wel: binnen een uur zat ze in de opvang.

Hoe het met Rosanna is afgelopen? Ze is daar na een paar maanden weggelopen. Ze werd gepest. Na een hernieuwde zoektocht en twee opvanghuizen verder, heb ik haar uiteindelijk definitief met Lucas kunnen herenigen.

Vaak zeggen we dat we in de Bijbel, Gods Woord, geloven, maar geloven we het echt, of blijft het een vrome wens? Pas als je het echt gaat geloven, geef je God de ruimte zijn Woord in je waar te maken en gebeuren er de wonderlijkste dingen.

Hoofdstuk 16

In de wereld van de drugs

Een werkplek in één van de “casas de mulheres” (bordeel) in Raposa. Let op; aan het hoofdeinde ligt een Bijbel. Troost in een diep trieste situatie.

Terwijl het werk zich verder over Brazilië verspreid, houden de contacten met de traficantes (dealers) en drugsbaronnen hier gelijke tred mee. Buiten hen om iets voor de kinderen betekenen is nagenoeg onmogelijk.

Bangu, Rio de Janeiro – medio 2009

Vanaf het moment dat ik geen les meer gaf en me volledig op de ontwikkeling van de PEDE-projecten kon storten, was ons werk dusdanig gegroeid dat ik behoefte had aan meer assistentie. Ik was nog steeds voor een belangrijk deel in Nederland actief met het leiding geven aan de stichting Children Asking, en daarom verzocht ik een zendingsechtpaar uit Rio de Janeiro om vanuit São Paulo de leiding over deze ontwikkeling te nemen. Even later meldde zich een ander Nederlands zendingsechtpaar om datzelfde in het noordoosten van Brazilië te gaan doen. Er waren namelijk al enkele kerken in de staat Piauí, die voor het PEDE-concept hadden gekozen en met de Conventie van Baptistenkerken in de buurstaat Maranhão waren ook al contacten gelegd. Mijn bedoeling van deze constructie was dat ik vanuit Nederland deze mensen zou aansturen, en dus de bediening die ik in São Paulo had ontvangen op afstand zou gaan leiden. Achteraf gezien is dat een verkeerde keuze geweest. Het ging om het leiding geven aan mijn bediening, terwijl deze mensen hun eigen roeping moesten volgen. Dit moest wel tot conflicten leiden en die zijn dan ook, tot wederzijds verdriet, niet uitgebleven.

Door schade en schande wijs geworden heb ik er daarna voor gekozen niet meer met Nederlanders, maar uitsluitend met lokale mensen te werken. Hierbij heb ik me in het begin beperkt tot mensen uit de favela's waar PEDE's waren. Deze mensen opleiden en hun een kans bieden zich te ontwikkelen leek me vele malen beter dan 'vreemd' personeel importeren. Zij spreken de taal van de mensen, zij kennen de cultuur en gewoontes en zij hebben de relaties. Allemaal zaken waar het ons, Europeanen, maar al te vaak aan ontbreekt.

Het cultuurverschil had overigens niet alleen maar negatieve effecten. Er is ook wel iets positiefs te ontdekken aan het feit dat ik met een dijk van een accent Portugees spreek, of met mijn Rotterdamse no-nonsensmentaliteit door de Braziliaanse strijkagepolitiek breek. Het vergemakkelijkt namelijk mijn entree in een favela. De drugsbazen van de PCC of Comando Vermelho leven in een permanente angst te worden verraden of vermoord. 'Eerst schieten, daarna vragen,' is het motto. Voor gewone Brazilianen is het daarom vrijwel onmogelijk om tot hen door te dringen en hier komt mijn onmiskenbare status als buitenlander me goed van pas. Dit, én de absolute afwezigheid van angstgevoelens.

Angst ruiken ze en angst roept angst op en dan schieten ze. Zo hoorde ik op enig moment dat in een project in Bangu in Rio de Janeiro de kogels van elkaar bestrijdende drugsbendes door de ramen van het klaslokaal van ons project vlogen. De kinderen moesten op de grond gaan liggen om niet door het kruisvuur te worden geraakt. Dat is te gek, dacht ik en ik besloot hier iets aan te doen.

Samen met mijn Nederlandse assistent maakte ik een afspraak met de voor het project verantwoordelijke pastor. Die vertelde het volgende verhaal:

De lokale drugsbaron voert hier een waar schrikbewind. Hij heerst als een dictator en beslist over leven en dood. Mensen in de favela weten niet eens precies wie hij is, want als hij voorbijkomt, moeten de mensen hun hoofd buigen en naar de grond kijken. Als je opkijkt, word je afgeknald. De politie is al jaren op zoek naar zijn identiteit. Eén ding weten ze wel en dat is het feit dat hij tientallen kogelwonden heeft opgelopen. Daardoor moet hij mank lopen en daar zou hij dus aan te herkennen moeten zijn. Maar hij is slim. Hij vermomt zich namelijk als dominee. Hij laat de hele favela beschilderen met spreken die op Bijbelteksten lijken, zoals 'Liefde is het begin en het einde van de schepping.' Ondertussen beheerst hij wel de prostitutiemotels hier in de buurt. Op een dag had de politie de favela omsingeld en was met gepantserde auto's naar binnen gereden. Straat na straat werd afgezocht, maar hij bleef onvindbaar. Hij was ontsnapt door in een domineespak op een fiets te stappen en met een bijbel onder zijn ene arm geklemd en met zijn andere arm naar de politie zwaaiend met een stalen gezicht langs de versperring te fietsen.

Toen wij, na de nacht in het huis van de pastor te hebben doorgebracht, de volgende ochtend op zoek gingen naar de bendeleider, gaf men ons geen schijn van kans.

Aangekomen bij de gebruikelijke barricades wendde ik me tot de tieners die daar, bewapend met pistolen en mitrailleurs, op wacht stonden en vroeg: 'Waar kan ik jullie baas vinden? Ik wil hem even spreken.' Ze keken me aan alsof ze water zagen branden en verzekerden me dat ik geen schijn van

kans had hem te spreken te krijgen. Ik wist dat die man ook de baas was van de plaatselijke voetbalclub en daarom gingen we naar het huis van de trainer. Een vrouw stond ons te woord en beloofde zowaar ons verzoek door te geven. Of en wanneer we antwoord zouden krijgen moesten we maar afwachten. Om de tijd te doden en meer van deze mensen te weten te komen knoopte ik een praatje aan met een paar vrouwen die daar in de buurt stonden. Ze hadden me meegenomen naar een van de huisjes aan de rand van het voetbalveld. Terwijl ik een kop koffie geserveerd kreeg, kwam er plotseling een doofstom jongetje naar binnen dat me gebaarde mee te komen. Ik had geen idee wat er aan de hand was, maar ik liep met hem mee. Buiten wees hij op een auto die een eindje verderop bij een barrage stond. Een mitrailleurloop stak uit het portierraam van de rijder en iemand stond te praten met een van de schildwachten. Dit zou de baas weleens kunnen zijn, flitste het door mijn hoofd. Ik nam me voor brutaal te zijn en hem recht in de ogen te kijken en liep op de auto af.

'Bent u de baas hier?' vroeg ik.

‘Ja.’

‘Mooi. Dan wil ik u graag even spreken. Kan dat?’

Ik stelde me voor aan de man met het kale hoofd, de zware gouden kettingen en een adjudant met een Fal-mitrailleur. ‘Zouden jullie voortaan even de andere kant op kunnen schieten? Je kunt die kinderen de stuipen toch niet op het lijf jagen?’

Hij vond dit een redelijk verzoek, dus ging hij welwillend akkoord. Nadat we het doel van ons bezoek hadden bereikt praatten we nog even over het feit dat wij net als Jezus een wereld voor ogen hadden waarin drugs en geweld niet echt pasten, verklaarde hij: ‘Mijn huis is jullie huis.’ Vanaf dat moment stonden we onder zijn persoonlijke bescherming en mochten we zelfs foto’s van hem en zijn adjudant maken, iets waar de politie al jaren op hoopte.

Die avond ging tijdens het avondeten in het huis van de pastor de telefoon. De pastor nam op en even later vertelde hij: ‘Het was de moeder van een tiener. De chef was met zijn adjudant op weg geweest om haar zoon om te brengen – de jongen had een fiets gestolen van iemand van de bende. Onderweg had de chef echter een paar gringo-pastors ontmoet en die hadden met hem gepraat. ‘Toen had hij maar besloten mijn zoon niet dood te schieten en hem alleen maar uit de favela te verbannen,’ vertelde ze. Ze had gehoord dat die gringo’s bij de pastor logeerden, en nu belde ze om hen te bedanken.

Raposa (MA) – medio 2009

Kort na mijn ontmoeting met die drugsbaron in Bangu vertrok ik naar het ‘Nordeste’, een district in het noordoosten van Brazilië, dat beschouwd wordt als een achtergebleven gebied. Het is er heet en droog en de bevolking is er straatarm, als gevolg van een enorme achterstand in de economische ontwikkeling. Het onderwijs is er nog beroerder dan in het meer ontwikkelde zuiden en er heerst nog een feodale cultuur. Mensen wonen in hutjes die gebouwd zijn op grond die niet van hen is en hebben het primitieve jagers- en verzamelaarsbestaan pas kortgeleden achter zich gelaten. In de dorpen op het platteland is nauwelijks werk te vinden. Het trieste gevolg is dat er hele gemeenschappen zijn waar niemand betaald werk heeft en iedereen leeft van de zogenaamde ‘Bolsa Família’. Dit is een door de regering-Lula geïntroduceerd soort bijstandsuitkering ter hoogte van ongeveer een derde van het minimumloon. Deze maatregel zou de armoede moeten bestrijden, maar wordt zwaar bekritiseerd omdat hij apathie in de hand werkt en het uitgekeerde bedrag beslist onvoldoende is om van rond te komen.

Na mijn bezoek aan een paar projecten in en rond Teresina, de hoofdstad van Piauí, reisde ik per bus door naar de hoofdstad van de staat Maranhão – de Fransen noemden hem in 1612 naar koning Lodewijk XIII: São Luis. Daarvandaan werd ik op een dag naar Raposa gebracht. ‘Dit moet je gezien hebben,’ was me verteld. Waarom ik dat gezien moest hebben werd er niet bij gezegd.

‘Hier, alsjeblieft. Voor jou.’ Het meisje – bruin, een indiaans uiterlijk, gitzwart haar, en naar schatting een jaar of veertien – reikte me een baby aan. Een jongetje, een paar

maanden oud, keek me met zijn helblauwe ogen aan. Het was als of hij vroeg: 'Wie ben jij?'

Ik stond op het strand van Raposa, een vissersdorpje in het noordoosten van Brazilië. Een medewerkster van de Conventie van Baptistenkerken in de staat Maranhão had me meegenomen. Ze wilde me een van de armste en meest verloederde plaatsen van het land laten zien. Onderweg had ze verteld dat het daar gebruikelijk was dat de vissers met hoogwater vertrokken en jonge meisjes meenamen om ze vervolgens af te zetten bij de grote zeeschepen die op de rede van São Luis lagen te wachten om gelost te worden. Het kwam me niet helemaal onbekend voor, want een paar jaar eerder had een zeeman in Rotterdam me een soortgelijk verhaal verteld. Wanneer hij in Zuid-Amerika ergens voor anker lag, kwamen er altijd vissersbootjes langs. Er werd een meisje uit de kajuit gehaald en naar boven geroepen: '*Hey sir, you wanne fuck my wife?*' of: '*You wanne fuck my daughter?*' De meisjes werden via een touwladder naar boven gestuurd en een paar uur later weer opgehaald. 'Dat is lachen, man. Voor een paar centen heb je zo'n meisje. Moet je meekomen.' Ik had het niet erg serieus genomen. Wonderlijk genoeg werd ik nu aan de andere kant van de oceaan met de keerzijde van dit verhaal geconfronteerd.

In Raposa aangekomen had ik me eerst in de schaduw van een palmboom zitten afvragen hoe het moest zijn om hier te wonen. Er leek hier helemaal niets te beleven! Ik zag alleen een paar hutten, wat op het strand getrokken vissersboten, en het was er bloedheet. Niet om uit te houden, dacht ik.

Na een uur zo te hebben zitten mijmeren werd ik weer opgehaald door de auto die me naar een comfortabel huis in São Luis zou brengen.

Nauwelijks waren we vertrokken of ik zag door een steegje tussen de huizen door het strand met op palen gebouwde hutjes. Vanuit een raamloos venster keek een meisje mijn kant op. Haar blik ving de mijne en in een opwelling riep ik: 'Stop!'

De auto stopte, ik deed het portier open en rende naar buiten. Als gebiologeerd liep ik op dat hutje af en stopte pas toen ik vlak onder het open gat in de wand stond van waaruit het meisje me had aangestaard. Ze zat daar, samen met een man en een vrouw, van wie ik veronderstelde dat het haar ouders waren. Ze reikte me het kind aan: 'Hier, alsjeblieft. Voor jou.'

Ik keek het jongetje in zijn helblauwe ogen. Ik zag de ogen van die Nederlandse zeeman en dacht: de cirkel is rond. Ik stond daar met het resultaat van het verhaal dat ik een paar jaar eerder had gehoord. Wat moest ik doen?

Er werd op dat moment echter nog een cirkel gesloten. Ook mijn moeder werd een baby in de armen gedrukt. Het was alsof dat Joodse meisje over m'n schouder meekeek en gespannen afwachtte welk antwoord ik zou geven. Ik zei: 'Nee. Ik kan jouw kind niet aannemen. Maar ik beloof je één ding: ik kom terug en zal voor hem zorgen. Voor hem, en voor de andere kinderen hier.'

Ik gaf haar de baby terug en ging weg.

Raposa (MA) – voorjaar 2010

Een paar maanden later ging ik terug. Ik ging op zoek naar de waarheid achter het verhaal van de meisjes die door hun vaders met bootjes werden weggebracht.

Tijdens die zoektocht ontmoette ik Lulu, een drieënveertigjarige vrouw die vertelde al op haar achtste met prostitutie te zijn begonnen. Ze opende haar hart voor Jezus en voor mij opende ze de echte wereld van Raposa.

Iedere avond, ontdekte ik, veranderde de hoofdstraat naar de haven, waar de boten afmeerden om de vis uit te laden en waar zich de vismarkt bevond, in één grote tippelzone. In een aaneenschakeling van louche barretjes gaven aan drugs verslaafde meisjes zich voor een biertje aan halfdronken vissers. Uit de gammele houten keetjes was het gekreun en gegiechel van de meiden te horen. De kinderen die aan deze straat woonden, waren er dagelijks getuige van. ‘Wij wonen in de muil van de leeuw,’ zei een moeder een paar jaar later tegen me.

Nog zwaarder te verduren hadden het de kinderen in de paalwoningen op het strand. Dat werd namelijk ‘s avonds een soort rovershol waar zwaarbewapende tieners hun louche handel dreven en van waaruit de koeriers de handelswaar naar de bars brachten.

Schietpartijen waren aan de orde van de dag en regelmatig vielen er slachtoffers.

Raposa veranderde ‘s avonds in een hel en er waren maar twee opties: meedoen en opgezogen worden in de wereld van drugs, drank en prostitutie, of met hermetisch gesloten deuren en ramen wachten tot de volgende ochtend de laatste straalbezopen feestvierders lallend waren vertrokken. Dat Raposa het hoogste aantal HIV-besmettingen van

heel Brazilië had, verbaasde me niets. Dat ouders – vaak waren dat de moeders – hun kinderen voor seks aanboden, was dus bepaald geen verrassing.

Bij een van de volgende bezoeken ging Dominique mee en samen zaten we op het trapje van de woning waar dat meisje haar baby in m’n armen had gedrukt. Tegen ieders advies in weigerde ik namelijk mijn belofte te breken. In alle toonaarden had iedereen me ontraden om ook nog maar één voetstap in die favela te zetten. Nou, dan kenden ze mij nog niet! En wat nog erger is: ze kenden die favela nog niet. Want toen Agitane zag dat ik wat modder aan mijn sandalen had, liet ze me op het trapje plaatsnemen, haalde een emmer water en begon zorgvuldig mijn voeten te wassen.

‘De mensen zeggen dat het hier erg gevaarlijk is. Klopt dat?’

‘Ja,’ zei ze, ‘dat klopt. Maar niet voor jou. Jij bent onze vriend.’

Die avond loste ik mijn belofte in en tot verbijstering van velen kocht ik de leegstaande paalhut een tiental meters verderop.

‘Er is voor het eerst in de geschiedenis iemand die naar ons omgekeken heeft,’ zei een van de bewoonsters tijdens de feestelijke opening van de PEDE Talita Cumi in Raposa.

‘Meisje, sta op,’ zei Jezus tegen het dochtertje van Jaírus, en ze stond op.

“‘Talita cumi’ betekent ‘meisje, sta op’,” zei ik tegen de meisjes van Raposa. Dona Graça, een restauranthoudster die ik tijdens een eerder bezoek al had leren kennen, organiseerde samen met mij een cursus sieraden maken voor die meiden. Twee keer in

de week kwamen ze in het restaurant bij elkaar en leerden een vaardigheid die hun oorspronkelijke broodwinning kon vervangen.

Een half jaar later stuurde de Evangelische Omroep een filmploeg naar Raposa om hen te filmen. De film *De meisjes van Raposa* die door Herman Haan werd gemaakt en door Andries Knevel werd ingeleid, eindigt met een scène waarin twee meisjes vertellen hoe zij al op jonge leeftijd in de prostitutie zijn beland. In Nederland heeft die film niet zo gek veel losgemaakt, geloof ik. In Raposa echter des te meer. Met het fenomeen 'bootprostitutie' was het in één keer afgelopen. Daar is het echter niet bij gebleven.

Langzaam maar zeker nam het drugs- en alcoholgebruik af en nu, na tien jaar, is er nog nauwelijks één drugsdealer te vinden in Raposa. Het aantal bars is drastisch verminderd en als je nu 's avonds vanaf de Children-Askingbasis in de hoofdstraat naar de vismarkt aan de haven loopt, zie je geen lijken meer in het talud liggen, maar er staan kraampjes waar je een eenvoudige maaltijd kunt kopen.

Of mijn vreemde accent in de acceptatie binnen het rovershol op het strand ook een rol gespeeld heeft, weet ik niet. Wat ik wel zeker weet, is dat ik me helemaal niets gelegen heb laten liggen aan de mening van mensen om me heen. Vertrouwend op de leiding van de Heilige Geest ben ik uit de auto gesprongen, naar dat hutje gelopen en heb ik beloofd om terug te komen. Door die Geest geleid hebben we de afgelopen jaren niet, zoals in Bangu slechts één, maar tientallen kinderen kunnen redden van een verrot leven in drugs en prostitutie.

Rua dos Gusmões, São Paulo – zomer 2013

Ik was op het stoepje naast de ingang van de *comunidade* in de rua dos Gusmões in het centrum van São Paulo gaan zitten. Een *comunidade* is letterlijk een gemeenschap, maar in het Braziliaanse taalgebruik bedoelt men daar over het algemeen een favela of een gemeenschap van illegaal gevestigde woningen mee. In dit geval betrof het een bezet vervallen koloniaal pand van vier verdiepingen en het er naast en er achtergelegen terrein in de buurt van het station Luz. Het was een centrum van straatprostitutie en het begin van het beruchte Crackolândia: de stadswijk die in bezit is genomen door aan crack verslaafden paupers die met hun kartonnen dozen en de aan de hekken vastgebonden zijtjes het straatbeeld in de voorstelling van de hel van Jeroen Bosch hebben veranderd. Van alle bevolkingsgroepen in Brazilië behoren zij tot de laagste. Hier net boven staat de groep die nog net in staat is om zich in zo'n verlaten gebouw, een *comunidade*, te vestigen. Dat zijn de kruimelhandelaartjes. Zelf ook verslaafd, scharrelen ze hun kostje bij elkaar door net iets meer te verkopen dan ze zelf gebruiken – een wankel evenwicht, dat bij het minste of geringste kan omslaan, waardoor ook zij op straat belanden. Deze laatste groep mannen en vrouwen hokken samen in hokjes

van multiplex. Dat daar ook kinderen rondlopen, is een logisch gevolg. Over deze kinderen, de zogenaamde *anjos da rua* – engelen van de straat – had ik me ontfermd. Ze spelen dezelfde spelletjes als kinderen over de hele wereld spelen. Zo houden ze ook van pingpong. Zij doen dat niet met batjes en een balletje. Zulke dure spullen hebben ze niet.

Van een stukje gevonden triplex wordt een batje gemaakt en als balletjes gebruiken ze de levende ratjes die ze uit een nest hebben geplukt. Mijn maag kromp ineen, elke keer wanneer zo'n beestje met een mooie backhand werd teruggeslagen.

'Zijn jullie niet bang?' had ik gevraagd toen ik ze voor de eerste keer ontmoette. 'Het is hier hartstikke gevaarlijk.' Het was al donker en de stoep lag bezaaid met uitgemergelde, vervuilde en stinkende drugsverslaafden.

'Hoe kom je er bij?' hadden ze geantwoord. 'Wij wonen hier.'

Later heb ik begrepen dat het voor deze kinderen daar inderdaad volkomen veilig was. Ze wonen minstens zo veilig als een kind in een goed beveiligd peperduur flatgebouw. De straat waar zij spelen, is namelijk nooit leeg. Vierentwintig uur per dag liggen er groepjes mensen op straat, die de kinderen nauwlettend in de gaten houden. Een vreemde moet het niet in zijn hoofd halen gekkigheid met een van die kinderen uit te halen. Mocht je het toch proberen, dan word je ter plekke gelynch.

Ik zat daar nog maar net op dat stoepje, of de chef van deze *traficantes* kwam op me af.

'U bent toch pastor?'

'Inderdaad.'

'Dan wil ik een puddingbroodje van je.'

'Waarom?'

'Omdat ik er trek in heb en jij een pastor bent.'

'O. Dus omdat ik een pastor ben, moet ik een puddingbroodje voor je kopen?' vroeg ik.

'Ja, natuurlijk. Anders ben je geen echte pastor.'

'Nou, bekijk het maar,' maakte ik een eind aan zijn illusie. 'Als ik omdat ik pastor ben voor iedereen die er trek in heeft een puddingbroodje moet kopen, ben ik snel door m'n geld heen. Nee, ik weet iets beters. Als God wil dat jij een puddingbroodje krijgt, kunnen we daar om bidden, want dan krijg je het. Wil je dat ik daarvoor ga bidden?' Zijn collega-dealers, die naast me op het stoepje hadden gezeten, begonnen te joelen. Zij zagen zo'n verzetje wel zitten. 'Ja, doen!'

Hun makker had weinig keus. Als hij geweigerd zou hebben, zouden zijn collega's hem van lafheid hebben beschuldigd. Hij zou de gok dan niet hebben durven wagen en dat was zijn eer te na.

'Ja, dat is goed,' zei hij uiteindelijk.

'Kom maar hier. Doe je ogen dicht en zeg me na. Vader in de hemel, ik heb erg veel trek in een puddingbroodje en heb geen geld om er een te kopen. Ik weet dat als u het wilt u me een puddingbroodje kunt geven. Ik geloof dat u dat ook wilt. Wilt u mij alstublieft een puddingbroodje geven? Amen.'

Hij had keurig mee gebeden. Of hij het echt geloofde, weet ik niet. Zelf had ik er nog wel wat twijfels bij. Ik vroeg me af of ik dit zomaar had mogen doen. Maar ja, het was er al uit geweest voor ik er goed over had nagedacht. Daarop ging ik terug naar mijn stoepje.

Nog geen vijf minuten later zag ik de chef voorbij lopen. Hij hapte in een heerlijk puddingbroodje. Wel allemachtig, dacht ik en keihard, zodat de hele straat het kon

horen, riep ik: 'Halleluja! God heeft je gebed verhoort. Je hebt je puddingbroodje! Zie je nou dat God verhoort?' voegde ik er iets zachter aan toe.

'Daar is geen kunst aan,' zei de jongen. 'Mijn vriend kwam langs en die heb ik een puddingbroodje gevraagd en die heeft het voor me gekocht. Jij niet!'

'Maar dan heeft God toch je gebed verhoord. Ik heb er immers niet bij gezegd hoe hij dat moest doen. God heeft duidelijk jouw vriend op dat moment naar je toe gestuurd.'

Verbouwereerd stond hij me aan te kijken.

Ik zag hem denken: verrek, hij heeft nog gelijk ook...

Hoofdstuk 17

De achterkant van het WK in Brazilië

Voor het sociaal toch al zwakke gezin van Paloma betekende het WK 2014 het definitieve einde.

'Ze had een droom. Nee, ze droomde niet dat Brazilië wereldkampioen zou worden. Voetbal interesseerde haar niet. Ze zou het nooit hardop gezegd hebben, maar ze droomde van een wereld zonder pijn. Een wereld waarin mensen om elkaar gaven...'

2010 FIFA Secretaris-generaal, Jerome Valcke vraagt zich openlijk af of Brazilië zich wel voldoende inspant bij de voorbereidingen voor het WK

In het begin kwam Paloma slechts een paar keer in de week naar de tot snacktent omgebouwde caravan tegenover het ziekenhuis. 's Avonds, als het donker was en de gewone mensen lagen te slapen, kwam ze tevoorschijn en achter het kleine, uit triplex opgetrokken vehikel verkleedde ze zich. Haar niet al te schone short maakte dan plaats voor een al even smerig rokje dat maar net lang genoeg was om haar slipje te verbergen. Als ze klaar was en ze haar als gevolg van chronische ondervoeding en drugsgebruik veel te kleine borstjes tot boven de rand van haar truitje had opgestuwd, kwam het vijftienjarige meisje tevoorschijn. Ondertussen had haar vriendin, de uitbaatster van deze niet al te luxueuze eetgelegenheid, de toegang tot de ruimte tussen haar caravan en de blinde muur daarachter als een leeuw bewaakt. Gezamenlijk wachtten ze dan op de eerste klant – de uitbaatster op een hongerige buspassagier of een terugkerende bezoeker van de eerstehulp post aan de overkant, het meisje op een eenzame automobilist die bereid was haar in ruil voor seks wat geld voor drugs te verschaffen. Paloma zat dan wat voor zich uit te staren terwijl haar vriendin stevast in een bijbel zat te lezen die opgevouwen schuin voor haar op de toonbank lag. Wat ze het liefst las? Ik vermoedde de psalmen, want hij lag bijna altijd ergens in het midden opengeslagen. Niet lang na de ontdekking van de zorgvuldig geheimgehouden werkplek van mijn ex-buurmeisje zag ik dat ze over een motorfiets gebukt stond: ze probeerde het loodzware ding overeind te krijgen. De eigenaar zag ik pas op de grond liggen toen het haar gelukt was en ze probeerde ermee vandoor te gaan. Hij sprong op, duwde tegen de weggrijdende dievegge en heroverde zijn eigendom. Terwijl hij gierend wegstoof, sprong een van de altijd goed verborgen maar permanent aanwezige drugsdealers tevoorschijn, richtte een revolver, loste een aantal schoten, scherper en korter dan het vuurwerk dat hier tijdens voetbalwedstrijden wordt afgestoken. Het deed me denken aan het klappertjespistool waar ik als kind mee speelde wanneer ik, als cowboy verkleed, scalperende indianen uit de straat van een Rotterdamse middenstandswijk wilde verdrijven. Dit schieten klonk alleen harder. Ook was er destijds niet het zoevende geluid waarmee de kogels langs mijn oren vlogen.

2011 Nederland wint van San Marino met 11-0

Paloma kwam inmiddels iedere avond naar het snacktentje. Het was snel bergafwaarts gegaan met haar. En eerlijk gezegd: dat was lang niet allemaal haar eigen schuld. Kort nadat de FIFA had bekendgemaakt dat Brazilië het WK van 2014 zou mogen organiseren, had het stadsbestuur van São Paulo in een vlaag van buitengewone voortvarendheid tot een gigantische cosmetische operatie besloten: alle favela's moesten uit het zicht verdwijnen. Brazilië kon, als opkomende economie, wel een beter visitekaartje gebruiken dan de honderden krottenwijken die vooral langs de oevers van de rivier de Tietê gebouwd waren. 'Vóór 2014 moet de hele oever schoon zijn,' luidde het decreet. Wat er met de bewoners moest gebeuren? Daar maakte men zich niet zo heel erg veel zorgen over: je geeft ze een oprotpremie en vervolgens zoeken die wel weer een ander krot.

Dat is natuurlijk aardig bedacht, maar hoe krijg je die duizenden mensen zonder geweld uit de krotjes waar ze vaak al generatieslang in bivakkeren? Op relletjes en negatieve publiciteit zat het stadsbestuur natuurlijk niet te wachten.

Of het geluk het stadsbestuur in de schoot viel of dat men het een handje geholpen heeft, zal altijd wel een raadsel blijven. Feit is dat in Tiquatira, de favela waar Naiara woonde, kort na dit besluit brand uitbrak. Driekwart van de houten hutjes ging in vlammen op. De bulldozers stonden al klaar en ruimden de volgende dag de rest op. Bij het huisje van Paloma ging het iets anders. Tijdens een periode van hevige regenval kwamen kilometers rivieroever blank te staan. Het water kwam tot heuphoogte in de huizen en een jongetje uit de buurt kwam hierbij om het leven. Boze tongen beweerden toen dat men met opzet vergeten was een barrage te sluiten. Of dat waar is, of dat ook hier sprake was van een complot – wie zal het zeggen? Maar ook nu stond de overheid klaar met een oprotpremie en bulldozers. Voor het sociaal toch al zwakke gezin van Paloma betekende het WK 2014 het definitieve einde. Aanvankelijk zocht ze bij burens en kennissen onderdak, maar al gauw raakte ze aan het zwerven. In de tijd dat ze bij mij op het stoepje van het Casa Children Asking zat, ging het alleen nog maar om een sigaretje, maar het was te voorspellen dat marihuana, cocaïne en uiteindelijk crack niet lang op zich zouden laten wachten. Halverwege 2010 hoorde ik van een vriendinnetje van haar hoe het met haar gesteld was.

Of het nu buitengewone slimheid, puur geluk of de leiding van een hogere macht was, ik weet het niet, maar een jaar geleden kwam ze op een avond naar het tentje waar ik net een zeemleren hamburger trachtte te verorberen.

Ik raakte in de loop van dat jaar bevriend met de eigenaresse van de snacktent. Niet dat de kwaliteit van haar handel daar aanleiding toe gaf, maar het feit dat zij als een soort moeder over een legertje drugsprostituees, travestieten en ander ongeregeld volk waakte en dat ze op haar tot lectuurtafel omgetoverde toonbank een bijbel had liggen, sprak me erg aan.

Tijdens een van mijn bezoeken zag ik wat ze die avond had zitten lezen. Haar bijbel lag open bij Mattheüs, hoofdstuk zeven. Ik las: 'Oordeelt niet, opdat gij niet geoordeeld wordt. Want met het oordeel dat gij velt, zult gij geoordeeld worden en de maat die gij

gebruikt, zal men ook voor u gebruiken. Waarom kijkt gij naar de splinter in het oog van uw broeder en merkt gij de balk niet op in uw eigen oog? Of hoe kunt ge tot uw broeder zeggen: laat mij de splinter uit uw oog halen, en zie, in uw eigen oog zit de balk nog! Huichelaar, haal eerst die balk uit uw eigen oog, en dan zult ge scherp genoeg zien om de splinter te kunnen verwijderen uit het oog van uw broeder.'

2012 Nederland verslaat Turkije, Hongarije, Andorra, Roemenië en Estland

Niet lang na dit voorval ben ik op zoek gegaan naar een opvanghuis waar ik Paloma zou kunnen laten opnemen. Dat was op zich niet eens zo moeilijk. Dezelfde mensen die zich over Rosanna hadden ontfermd, konden ook haar wel plaatsen. De opvang in Vila Any was gesloten, maar in het pand in de União de Vila Nova wilden ze wel een plekje voor haar vrijmaken. Hoe kreeg ik haar echter zover daar ook daadwerkelijk heen te gaan? Daarvoor moest ik apart en buiten het wereldje van dealers en gebruikers met haar kunnen praten. Maar hoe? Ik wist wel waar ze werkte, maar ik had geen idee waar ze bivakkeerde.

'Weet jij waar Paloma woont?'

Verbaasd over het feit dat ik hem aansprak, maar vooral argwanend keek de jongeman me aan. 'Welke Paloma? Hoe ziet ze er uit?'

Ik gaf hem een beschrijving van een mager spichtig meisje.

'Ah, *a novinha*, het kleintje,' riep hij uit. 'Waarom wil je dat weten?'

'Ze is een vriendin en ik wil haar helpen.' Ik besloot geen smoes te verzinnen, maar voor de waarheid uit te komen. Ondertussen was er een oploopje ontstaan voor het krotje dat op de rand van een stinkend riool was gebouwd en van waaruit een levendige handel in verboden middelen werd gedreven. Dealers en gebruikers verdrongen zich rond mijn half geopende autoraampje. Overdag is het al bloedlink om hier te komen, 's nachts staat het bijna gelijk aan een redelijk succesvolle zelfmoordpoging. Even be kroop me dan ook de vrees dat mijn poging Paloma te helpen weleens fataal zou kunnen aflopen. Ik zag mezelf al beroofd en vermoord in het wrak van een uitgebrande auto liggen, waar de politie me dan de volgende ochtend zou vinden.

'Ik breng je wel naar haar toe. Ze is een vriendin en we wonen in hetzelfde huis.' Een collegaatje pakte kordaat de rechter portierkruk en wilde het portier opentrekken. In een flits moest ik beslissen of ik het van de vergrendeling moest halen of niet. Kon ik haar vertrouwen? Eigenlijk had ik geen keus. Ik had 'a' gezegd en moest nu ook doorgaan. Keurig en zonder me in verlegenheid te brengen of te beroven, dirigeerde ze me naar een vervallen en stinkend krot. Roepen en bonken had geen enkele zin. Paloma lag in een zware roes en was absoluut niet aanspreekbaar.

Die avond heb ik het vertrouwen van de lokale drugscene gewonnen. Misschien was het omdat ze begrepen dat ik hen niet veroordeelde en ook niet echt bang was dat ik de volgende dag niet dood in een autowrak ben gevonden. Het resultaat was in ieder geval dat ik nu wist waar ze woonde.

Een paar dagen later stond ik om elf uur 's morgens bij Paloma op de stoep.

‘Ik heb een ontwenningskliniek voor je gevonden waar je kunt worden opgenomen, als je wilt.’

Het meisje dat jaren bij me in de straat had gespeeld, keek me aan en begon te huilen.

‘Ja, natuurlijk wil ik dat.’

We praatten wat, haalden herinneringen op en spraken af dat ik haar de volgende dag zou ophalen en wegbrengen. Die volgende dag was ze er echter niet en de dagen daarop verscheen en verdween ze weer met de vaste smoes: ‘Kom me morgen maar ophalen.’

Uiteindelijk ben ik naar een buurvrouw gegaan. Daar heb ik mijn telefoonnummer achtergelaten met de boodschap: ‘Als ze echt aan het eind van haar Latijn is, kan ze me bellen, dan breng ik haar naar een afkickcenter. Eerder niet. Ze moet er zelf voor kiezen.’

2013 Twee doden bij de bouw van de Arena Corinthians in São Paulo. Men vraagt zich af of dit door corruptie geteisterde stadion nog wel op tijd afkomt.

‘Heb je het al gehoord?’

Ik was op weg naar het winkelcentrum toen een al even spichtig en mager meisje als Paloma me aanhield. ‘Wat is er aan de hand?’

‘Paloma is gisteravond doodgeschoten.’

‘Wat?’ schreeuwde ik. ‘Dat kan niet waar zijn.’

‘Ja hoor. Het is echt waar. Gisteravond heeft ze geprobeerd een klant van zijn auto te beroven. Toen is er geschoten.’

Verbijsterd hoorde ik het tragische verhaal aan. De verhalen van drugsverslaafden gaan echter over het algemeen iets sneller dan de waarheid. Bij navraag bleek het verhaal wel te kloppen, alleen met dit verschil dat zij het ook deze keer overleefd had. Ze schijnt voor haar leven te hebben gerend en voorlopig zit ze als een bang haasje weggedoken in een schuilplaats.

2014 Op donderdag 12 juni wordt in Sao Paulo de openingswedstrijd Brazilië – Kroatië gespeeld

Tot aan het WK had Paloma de dans weten te ontspringen en ik had haar geschiedenis, zoals die tot op dat moment had plaatsgevonden, opgeschreven en naar Hilversum gestuurd. Ik hoopte dat er voor haar, net als voor de meisjes in Raposa, na een televisie-uitzending een wonder zou gebeuren. Ik had redelijk succes. Verschillende zendgemachtigden reageerden positief en wilden niet alleen de glitter en glamour van de sportwedstrijden verslaan, maar ook iets van het andere Brazilië laten zien, namelijk het Brazilië dat de regering en de FIFA zo graag aan het oog wilden onttrekken. Een filmploeg van het NOS-journaal had een achtergrondreportage van de drugshandel in de al evenzeer nagenoeg ontoegankelijke favela Moinho gemaakt. Mijn camera-assistent van tien jaar geleden, de uit Tiquatira afkomstige Agenildo, en zijn zusje Leandra waren naar deze favela midden in Crackolândia verhuisd en hadden ervoor gezorgd dat we daar konden filmen. Met de RTL-ploeg filmde we Crackolândia zelf en een van de meisjes daar had huilend haar levensverhaal verteld. Toen ze de camera had gezien, had ze haar kans gegrepen. De hele wereld moest weten hoe ze er aan toe was. Ze hoopte op een wonder. Misschien was er wel iemand die haar zag, de stoute schoenen zou aantrekken

en als een ridder op een wit paard haar zou komen redden. Tussen een reclameblokje en een juichende Wesley Sneijder was ze te zien geweest. Het Jeugdjournaal had iets voor de kinderen bedacht. De *anjos da rua* deden hun dansjes op straat. Helaas hadden we geen jonge ratjes kunnen vangen; anders zou de Nederlandse jeugd pas echt met een andere wereld geconfronteerd zijn geweest. Ook de KRO-NCRV had zich niet onbetuigd gelaten en had radioreportages gemaakt. Tot Paloma was echter geen van hen doorgedrongen. Zij bleef voorlopig nog even diep verborgen in de krotten aan het riool achter het ziekenhuis.

Kort na het WK kwam ze echter naar me toe, met de mededeling dat ze nu echt weg wilde. Zonder dralen heb ik haar in de auto gezet en naar de opvang van pastor Silvio in de União de Vila Nova in São Miguel gebracht. Ze werd ingeschreven en na vier jaar kon ik haar eindelijk met een gerust hart achterlaten. Het achtjarige meisje dat bij me op de stoep had gespeeld en haar eerste stiekeme sigaretje had zitten roken, was in vertrouwde handen. Helaas, zoals dat bij Rosanna en bijna alle andere drugsverslaafden het geval is: in één keer clean worden was er ook voor Paloma niet bij. Na een paar weken moest ik haar ophalen. Ze was niet te handhaven. Ik bracht haar maar naar het huis van haar moeder, maar kon erop rekenen dat ze nog diezelfde avond achter het ziekenhuis te vinden zou zijn.

Nadat ik haar ruim een jaar later naar een opvanghuis in een stadje ver buiten São Paulo had gebracht, stond ze opeens weer voor m'n neus. Nu met een dikke buik. Haar zwangerschap heeft ze bij een tante doorgebracht en voor de bevalling kwam ze weer naar huis. Of ik met haar mee wilde, vroeg ze. Ze had een afspraak voor een keizersnee en samen met haar moeder heb ik haar naar het ziekenhuis gebracht. De bevalling zelf heb ik niet meegemaakt – ik moest terug naar Nederland – maar toen ik terugkwam, had ze een gezonde zoon.

Sítio Children Asking, Vila Itaim – najaar 2019

Paloma is nu van de drugs af. Ze gaat niet naar de kerk. 'Die is voor nette mensen,' zegt ze met een stem waarin afkeuring doorklinkt. Voor haar en voor miljoenen anderen is die drempel veel te hoog.

Haar woorden doen me denken aan wat mijn moeder me geleerd heeft: 'God houdt niet van nette mensen. Hij houdt van zondaars die zich bekeren.'

Dat geldt in ieder geval voor Paloma en heel veel anderen en daarom organiseren we sinds kort in São Paulo en Raposa een keer in de maand een bijeenkomst voor haar en voor al die andere mensen. Daar kunnen ze hun kinderen aan God opdragen en hem vragen om de bescherming die ze zelf ontbeerd hebben. Daar kunnen ze een God ontmoeten die soms mensen op wonderbaarlijke wijze, als was hij een prins op een wit paard, van het ene op het andere moment aanraakt en geneest. Meestal kiest hij echter een andere weg en zoekt hij mensen die als de goede herder uit Psalm 23 een verloren schaapje gaan zoeken, soms met gevaar voor eigen leven en dat dan jaren achtereen.

Hoofdstuk 18

De erfenis van mijn moeder

Hier had ik ooit drie tienermeisjes naar Jezus geleid.

Een nachtelijke straatsamenkomst van de la Igreja Batista van Prata em Piau .

Over een van de vele tochten door het binnenland van Brazilië. Afgesloten van mijn Europese wortels en opgesloten in een vreemde wereld komen beelden uit het verleden tevoorschijn en begin ik een gesprek met mijn ouders.

De autoweg van São Luis (MA) naar Teresina (PI) – vanaf 2010

De paalwoning met de PEDE Talita Cumi op het strand van Raposa was vervangen door een feestterrein annex autowasserette aan de beruchte hoofdstraat naar de vismarkt lag. Op het strand was het naar de mening van de vrijwilligsters die er werkten te gevaarlijk geworden. Te vaak moesten ze schuilen voor het kruisvuur dat tussen de barakken opklonk. Toen op een gegeven moment de politie, op zoek naar een voortvluchtige tiener, met getrokken revolvers naar binnen kwam rennen, was de maat vol. We moesten daar weg.

Op het feestterrein stond een eenvoudig gebouw dat als bar had gediend en verder waren er nog wat varkenskotachtige opslagruimtes en enkele echte pisbakken. In december 2009 hebben we dit met geleend geld gekocht en met veel ge mproviseer konden we er kinderen ontvangen. Ondertussen is de lening afbetaald en is het terrein uitgegroeid tot de basis Sede Nordeste. Daarnaast is er een goed leslokaal, een gastenverblijf, directiewoning, kantoorruimte en een evenementenzaal gevestigd. Het is de plek waar de projecten in het noordoosten worden gecoördineerd en van waaruit ik regelmatig naar Teresina in de buurstaat Piau  reis. Dat doe ik heel soms per vliegtuig, soms per bus, maar vaker per auto. Als ik in Piau  verder moet dan alleen naar de hoofdstad Teresina is het, ondanks een zware tocht van acht   negen uur, handiger om met de auto te gaan. Je gaat dan, als je vanuit Raposa vertrekt, eerst naar São Luis, waar je de BR 135 pakt. Na ongeveer vier uur kom je dan bij de enige plek waar je fout kunt rijden: de rotonde even voor Caxias. Daar moet je links aanhouden om vervolgens nog eens minstens die afstand op de BR 316 naar Teresina af te leggen. Voor ongeveer negentig procent is het een levensgevaarlijke tweebaansweg waar voortkruipende zwaarbeladen vrachtauto's het uiterste van je zelfbeheersing eisen. Alleen het laatste stuk is een driebaansweg waar je afwisselend een of twee banen tot je beschikking hebt.

Voor het overgrote deel bestaat het landschap waar je doorheen rijdt uit verdord struikgewas en enorme bossen met gehavende palmbomen. Wat het meest opvalt, zijn de enorme gaten die vooral in het regenseizoen deze weg tot automoordenaar nummer één maken. De duizenden gaten midden op de weg en langs de kanten variëren van een eenvoudig gat ter grote en diepte van een flink soepbord tot aan putten met het formaat van een uitgegraven badkuip. Het is voor onervaren rijders dus beslist niet aan te raden

om in het regenseizoen deze weg te nemen en al helemaal niet 's nachts. Toch heb ik dat een keer gedaan. Samen met een Nederlandse bezoeker knalde ik dan ook met een snelheid van ongeveer negentig kilometer per uur midden in de nacht in zo'n gat. Het resultaat was een keurige ellipsvormige velg en bij het licht van een mobieltje hebben we toen de band moeten verwisselen. Maar afgedacht van dit ongenoegen, houd ik wel van deze weg. Je waant je er namelijk in een andere wereld. Een wereld die naar mijn gevoel teruggaat naar de tijd van Hector Malots *Alleen op de wereld*. Vrouw Barbarin zorgde er, met een paar kippen en een koe, in een eenvoudig hutje in de Puy-de-Dôme voor de vondeling Remi. Nadat ze van haar man Jérôme de koe had moeten verkopen, verkocht haar man ook Remi aan de rondzwervende kermisklant Vitalis. Tranentrekkende treurigheid in het hartverwarmende en romantische perspectief van een primitief landleven. Zo leven hier, aan de rand van de snelweg, haveloos geklede mensen die voor en naast hun taipa – een soort plaggenhut – in de weer zijn met hun dagelijkse bezigheden. De huisjes zijn opgetrokken met uitgevragen klei, hebben een palmladeren dak en staan rij na rij langs de snelweg. Een paar kippen, een geit, een enorme mangaboom en even verderop, net na het dorp en nog net niet in de vluchtstrook, de begraafplaats. Leven en dood spelen zich hier af op een paar honderd vierkante meter, honderden kilometers van de bewoonde wereld. Deze mensen zijn volstrekt geïsoleerd en leiden een in onze ogen bijna prehistorisch bestaan, maar kijken wel met één oog naar de moderne wereld. Deze wordt vertegenwoordigd door een smoezelig benzinstation en een al even smoezelig restaurantje dat zijn verleidingen voor hen uitspreidt.

Als je hier uren achtereen doorheen rijdt, is het onvermijdelijk dat je begint weg te dromen. Mijn gedachten gaan onderweg altijd terug naar vroeger tijden en voor mijn gevoel komen dan mijn ouders naast me zitten of rijden mee op de achterbank – heerlijke momenten waarin we weer samen zijn. Ze genieten en zijn trots op wat hun zoon aan het doen is. En misschien zijn ze ook wel een beetje jaloers.

'Ik had het toch wel gezegd, vlak voor ik stierf?' zei mijn vader. 'Je zou een ark gaan bouwen waar heel veel mensen mee gered zouden worden. Hij is nog mooier dan die ik toen gezien heb.'

Met mijn moeder had ik anderssoortige gesprekken. Ik praatte over de boeken die ze me nagelaten heeft. Toen ze een paar jaar voor haar dood besloot het bewerkelijke ouderlijk huis te verlaten en bij mijn zus in te trekken, vroeg ze aan ons, de kinderen, wat we wilden hebben. Ze verdeelde haar erfenis al bij haar leven en heeft de laatste jaren bij mijn zus op de eerste verdieping een paar kamertjes gehad waar het haar aan niets ontbrak. Ze had niets meer nodig en gaf alles weg. 'Ik wil helemaal niets,' zei ik tegen mijn moeder. 'Het enige wat ik wil, zijn jouw boeken. Als je er dan ooit niet meer bent, kan ik ze gaan lezen en dan zal het zijn alsof ik nog even bij je ben.' Zo kwam het dat ik een paar jaar voor haar dood mijn erfdeel, een boekenkast vol boeken, van haar erfde. Mijn moeder was zeer belesen en in ieder gesprek moest ze me overtuigen van weer nieuwe visies die ze had ontwikkeld. Visies die ze had opgepikt uit al die boeken, vermengd met haar eigen levenservaring, deelde ze me dan mee. Zo'n opmerking als 'God houdt niet van nette

mensen. Hij houdt van zondaars die zich bekeren' is een van de wijsheden die ze met een zekere regelmaat lanceerde. Een belangrijk deel van haar boekenverzameling werd gevormd door de bijna complete werken van Watchman Nee. We deelden zijn Christocentrische theologie, zijn opvatting over het priesterschap van alle gelovigen en de universele autoriteit van de Bijbel. Alleen bij zijn opvattingen over Genesis kon ik hem toen nog niet volgen. Pas veel later, nadat ik me serieus in Genesis had verdiept, begon ik er iets van te begrijpen. Maar belangrijker dan deze theologie vond ik zijn autobiografische verhalen. Die dronk ik met enige jaloezie in. Hoe was het mogelijk dat God zich op zo'n heel bijzondere manier aan een mens openbaarde... Het verhaal waarin hij beschrijft dat er op een dag een broeder bij hem thuis kwam en vroeg om een tot op de cent nauwkeurig omschreven geldbedrag. 'Ik ben bij de dokter geweest en ik heb dringend medicijnen nodig. Die kosten zo veel' en hij noemde een bedrag. 'Heb jij dat geld voor mij?' vroeg hij. 'Ik had precies dat bedrag in een potje in de kast liggen,' vertelde Watchman Nee, 'maar ik had het gereserveerd om een ticket te kopen voor een boot naar een andere stad. Ik zou daar gaan preken en ik verlangde daar zeer naar. Maar ik kon niet zeggen dat ik dat geld niet had, want ik had het wel. Dus zei ik "Ja" en gaf hem het geld. Als God wilde dat ik in die stad zou gaan preken, dan zou hij ook wel zorgen dat ik weer aan geld voor een ticket zou komen,' vertelde hij. 'Een paar dagen later was de dag aangebroken dat ik moest vertrekken met de boot en nog steeds was er geen geld. Zonder geld en maar afwachting hoe het zou aflopen, vertrok ik naar de steiger waar de boot lag aangemeerd. Terwijl ik in de rij voor het loket stond, had ik nog steeds geen geld. Toen ik aan de beurt was om een ticket te kopen, werd ik op m'n schouder getikt. "Meneer, wilt u soms een ticket hebben?" "Ja," zei ik en kreeg een ticket naar de plaats waar ik naartoe moest in m'n handen gedrukt. Toen ik me verder omdraaide om te zien wie mij had geholpen en ik die persoon wilde bedanken, was hij spoorloos verdwenen. Als een Philippus op weg naar Gaza was hij in rook opgegaan.'

Vol bewondering had ik het gelezen. Ik verlangde hevig dat mij zo iets ook ooit zou overkomen en zei dit tegen mijn moeder.

'Maar dat is je toch overkomen, jongen? Meerdere keren zelfs. Wat denk je van dat puddingbroodje? En van het verhaal in de circustent? Je bent uiteindelijk echt gaan geloven wat er in de Bijbel staat en je hebt niet alleen je geestelijk leven, maar ook je fysieke leven in de handen van de goede Herder gelegd. Pas nadat je dat gedaan had, kon hij die wonderen doen, eerder niet. Ik ben blij met je, jongen. En ik ben trots op je.'

In de verte doemde een zwarte massa op. Ik verminderde mijn snelheid en reed rustig verder. Dichterbij gekomen zag ik een troep urubu's. Dwars over de weg zaten zo'n vijftig zwarte gieren elkaar te verdringen. Terwijl ik stapvoets voorbijreed, voorzichtig om de vogels te ontwijken, zag ik aan welke lekkernij ze zich tegoed deden. Een dode ezel, kennelijk door een vrachtauto aangereden, lag met gestrekte poten op zijn rug terwijl de gieren bezig waren zijn ingewanden op te peuzelen. Een weinig aantrekkelijk tafereel, maar dat hoort nu eenmaal bij het rauwe landleven uit *Alleen op de wereld*. 'Dood...' had Vitalis gefluisterd toen Remi het aapje Joli-Coeur uitgestrekt boven op de deken had

gevonden, zijn generaalsuniform nog aan. Ik was in tranen uitgebarsten. Joli-Coeur dood. Mijn lievelingspersonage was niet meer. 'Apen gaan niet naar de hemel,' had mijn moeder gezegd. 'Waarom niet?' had ik verontwaardigd gevraagd. 'Omdat het dieren zijn.' De logica van dit antwoord was me volkomen ontgaan. Hield God dan niet van dieren? Nou, ik wel! En trouw zei ik bij ieder gevonden dood vogeltje dat we plechtig in onze tuin begroeven mijn gebeden op.

Vragen stellen bij theologische kwesties deed ik al vroeg. Een ander boekje uit mijn moeders bibliotheek, *Gij geheel anders*, van dominee M.R. van den Berg, ging er dan ook als koek in. In dit boekje vraagt de Nederlands gereformeerde predikant zich af wat de tien geboden, die destijds aan Israël waren gegeven, vandaag de dag nog voor ons betekenen en hoe we ze moeten verstaan. Wat er echt uitsprong, was zijn bespreking van het achtste gebod: 'Gij zult niet stelen,' een van de kortste en naar het lijkt duidelijkste geboden. Daar is weinig discussie over mogelijk, zou je denken. Daar dacht dominee Van den Berg wel anders over. Hij begon dit hoofdstuk met de uitspraak: 'Bezit is diefstal.' Hij schreef deze uitspraak toe aan Karl Marx, maar bij nader onderzoek bleek hij afkomstig van de negentiende-eeuwse socialist en anarchist Pierre Joseph Proudhon. Hoe dan ook, wat hij hiermee wilde zeggen, is dat om iets te kunnen stelen er eerst bezit moet zijn. Zonder bezit bestaat er geen diefstal en is alles van iedereen. Het kapitalistische denken zit echter zo diep in ons dat we ons een bezitloze maatschappij eigenlijk nauwelijks kunnen voorstellen. Toch is dit ooit het geval geweest. Adam en Eva bezaten niets toen ze het paradijs verlieten, maar door de generaties heen is men zaken zoals land en huizen als bezit gaan claimen. In het recente verleden gebeurde dat en het gebeurt nog steeds. Kolonisten gaan naar de andere kant van een oceaan, een nieuw land of zelfs naar de maan, slaan piketpaaltjes in de grond en zeggen: 'Dit is van mij.' Dit gaat altijd gepaard met de bereidheid om het 'bezit' gewapenderhand te verdedigen. In mijn kindertijd speelden we cowboytje en indiaantje, en dat was eigenlijk niets anders. Elkaars fort veroveren is ook mij met de paplepel ingegoten en dat is hoe de mensheid het begrip 'bezit' na de zondeval heeft geformuleerd. Dit heeft geleid tot de situatie waarbij de drieëndertig miljoen miljonnairs, die minder dan één procent van de wereldbevolking uitmaken, zesenvestig procent van het mondiale vermogen bezitten. Drieënhalf miljard volwassenen met minder dan tienduizend dollar vermogen bezitten bijna tweeënhalf procent van de wereldwijde rijkdom.

Over deze cijfers beschikte de auteur van dat boekje nog niet. Hij bleef dicht bij huis en ging naar het bezitloze volk Israël dat de slavernij in Egypte ontvlucht was en op het punt stond het beloofde land 'in bezit' te nemen. Een nieuwe kans. God zou laten zien hoe we met het begrip 'bezit' moeten omgaan. De schrijver nam de lezer mee terug naar Jozua en de Mozaïsche wetten, naar een systeem waarbij 'bezit' relatief werd. Met het jubeljaar in het vooruitzicht werd de waarde van een stuk land bepaald door het aantal jaren dat de koper er nog van kon oogsten alvorens het aan de oorspronkelijke eigenaar moest worden teruggegeven. Wat het meest opvalt, is het feit dat de stam Levi buiten de verdeling viel. De Leviëten – de priesterklasse – kregen slechts vrijsteden. Voor hun

levensonderhoud waren ze afhankelijk van de andere elf stammen. Zij dienden zich verre te houden van iedere vorm van bezit, ook al was dat slechts van tijdelijke aard zoals bij de andere stammen. ‘Wonderlijk,’ schrijft Van den Berg. Je ziet het voor je ogen gebeuren. Zodra een kerk aan bezitsvorming gaat doen, loopt het fout. Dat begon al met de bouw van de Sint Pieter in Rome en de invoering van de aflaten, met de opbrengst waarvan dit paleis gebouwd moest worden. Maar ook vandaag de dag zie je het. Bezit geeft macht en corrupteert.

Daar kunnen ze in Brazilië over mee praten. Ik ken volkomen corrupte pastores die miljoenen aan privévermogen binnenslepen. Pastores die midden in een sloppenwijk ten koste van straatarme gelovigen hun eigen ‘Sint Pieter’ willen bouwen. Ik ken ze allemaal en moet er van kotsen.

‘Rustig aan, jongen,’ zei mijn moeder vanaf de achterbank. ‘God zelf zal hier wel over oordelen. Dat hoeft jij niet te doen.’

‘Ik weet het, moeder, maar het doet me zo’n pijn. Het zijn precies die urubu’s die de ingewanden van een dode ezel uit zijn buik trekken. Smerige lijkenpikkers, die zich tegoed doen aan de ellende van een ander. Weet je nog? Je hebt het vanuit de hemel kunnen zien. Toen ik nog maar net in São Paulo was, heb ik ze ontmoet: een groep gelovigen, die had besloten geen gebouw te kopen. Ze kwamen iedere zondag bij elkaar in een trein. Op een rustig moment, als de trein toch bijna leeg was, stapten ze in en zongen er hun lofliederen, hielden hun preken en deelden zelfs het brood.’

‘Ik heb het gezien en ik heb gehoord dat jij toen voorstelde om “Preciso de Ti” (Ik heb U nodig) te zingen. Ik vond het schitterend dat door de hele stad dat lied uit de denderende trein opsteeg. We hebben het hier in de hemel gehoord.’

‘Maar waarom maakt de kerk nog steeds dezelfde fouten? Zien ze het dan niet? Snappen ze het niet?’

‘Jawel. Ze weten het heus wel, maar niet iedereen is in staat om alles te verkopen en aan de armen te geven. Jij hebt dat wel gedaan. Jij bent door het oog van een naald gekropen. Ik ben trots op je, jongen.’

Ondertussen was ik al bijna op de helft: even voor Caxias en voorbij de enige rotonde in deze schijnbaar eindeloze weg. Monotoon strekte het struikgewas, dat een gevaarlijke greppel aan het oog onttrok, zich kilometers lang in de berm van de weg uit.

Mijn gedachten gingen terug naar mijn moeder. ‘Ik ben trots op je,’ had ze gezegd, maar had ze daar wel reden toe? Had ik niet dezelfde fout gemaakt als al die kerkelijke gemeenten die schitterende gebouwen hadden neergezet? Ik had toch ook mijn eigen Sint Pieter in São Paulo gebouwd! In acht jaar had ik een school- annex kantoorgebouw, een servicegebouw met een keuken, eetzaal en vier logeerkamers, een dienstwoning en een evenementenzaal gerealiseerd. Midden in een favela had ik een schitterende tuin aangelegd, als afsluiting van het project. Een klein paradijsje was het geworden, te midden van de smerige en trieste realiteit van de sloppenwijk. Wat was eigenlijk het verschil? Moeten we onze kerkgebouwen dan maar afstoten en met z’n allen in treinen samenkomen? Misschien wel in een tent. Uiteindelijk had het volk Israël ook een tent

gehad. Had God zelf niet tegen me gezegd: 'Ik wil bij je wonen in een tent'? Ja, maar uiteindelijk had ook het volk Israël een tempel gebouwd. En een paleis, zo mooi dat zelfs de koningin van Ethiopië helemaal naar Jeruzalem kwam om het allemaal te bewonderen. Ze had de verhalen erover niet geloofd en moest het zelf met eigen ogen zien. Wat ze zag, overtrof haar verwachtingen.

Gelukkig ben ik geen theoloog, bedacht ik. Laten theologen hun hoofd maar breken over dergelijke vragen. Wat ik moest doen, was deze wereld God laten zien. Voorlopig zat hij naast me in de auto en reisde hij met me mee naar Teresina.

Daar zou mijn reis overigens niet stoppen. Na een kort verblijf van één nacht in een kamertje in het gebouw van de Conventie van Baptistenkerken zou ik de volgende dag doorrijden naar Prata em Piauí. Dat betekende nog eens een uur of vijf door een bloedheet zonovergoten landschap waar je midden op de weg op een kudde loslopende geiten kon stuiten. Je moet constant op je hoede zijn en een portie doodsverachting is ook nooit weg, want elk moment kunnen er het geiten uit het struikgewas de weg op springen. Dit schrale landschap ligt in een van de armste staten van Brazilië. En het is zeker de heetste staat: temperaturen van veertig graden Celcius zijn er geen uitzondering.

Hier had ik ooit drie tienermeisjes naar Jezus geleid. Na een kort gesprek, zoiets als ik destijds met Saskia in het psychiatrisch ziekenhuis in Dordrecht had gehad, hadden ze een keuze voor Jezus gemaakt. Daarna had ik ze toevertrouwd aan de zorgen van de leidster van de PEDE por um Futur melhor (voor een betere Toekomst). Kort daarna kreeg ik foto's van een bijeenkomst bij een rivier – ze werden alle drie gedoopt.

Nu was ik op weg naar die meisjes. Ik wilde weten hoe het hun vergaan was. Opgroeien in een stadje op een dagreis van de enige stad die enigszins beantwoordt aan het idee dat wij van een stad hebben, leek me niet eenvoudig. In Prata heeft niemand fatsoenlijk werk en vrijwel de hele gemeenschap leeft van een uitkering ter hoogte van een derde van het minimum loon. Alles wat een jong meisje zich wenst – mooie kleren, een beetje make up, een klein beetje Barbie kunnen spelen en aantrekkelijk zijn – bleef voor velen een verre droom.

Zouden ze het volgehouden hebben? Zouden ze de verleiding van drugs en prostitutie het hoofd hebben kunnen bieden? Ik had in mijn jeugd de nodige stommititeiten begaan en graag wilde ik die meiden daar tegen beschermen.

Dat zat ik te overwegen toen ik bijna bij Caxias was aangekomen. Die meiden moeten, net als ik nu, nog een hele weg afleggen. Wat zullen ze tegenkomen op die weg? Zou het moeilijk zijn of zouden ze een rustige kalme weg langs grazige weiden afleggen? Wie zal het zeggen? De eerste christenen noemden zich ook: 'Ik ben van de weg.' Daarmee doelden ze op Jezus Christus die gezegd had: 'Ik ben de weg, de waarheid en het leven.' Ze wilden hem volgen, zo zouden ze ook 'de waarheid' en 'het leven' vinden, geloofden ze. Daar was echter een abrupt einde aangekomen, zo beschrijft professor Gerard Aalders in zijn boekje *De grote vergissing*. Hij beschrijft hoe Constantijn in zijn strijd om het keizerschap de christenen voor zich wist te winnen door Jezus Christus tot oppergod

te verklaren. Alle Romeinse keizers voor hem smeedden ook een geestelijke eenheid, om het uitgestrekt rijk te kunnen besturen. Het benoemen van een nieuwe oppergod, voor wie het hele volk moest knielen, was daar een probaat middel voor.

De christenen in Constantijns tijd waren inmiddels een economische factor van betekenis geworden. Door maatregelen te nemen die voor christenen gunstig waren, wist hij hen voor zich te winnen en konden zijn legers triomfantelijk de stad Rome in bezit nemen. Dat hij hiermee de eerste staatskerk stichtte en zich het recht bisschoppen te benoemen toe-eigende, ging veel bestaande bisschoppen veel te ver. Zij werden echter zonder pardon door deze keizer, annex paus, in de ban gedaan. De weg – Jezus volgen, zoekend en struikelend – werd vervangen door de kerk, die pretendeerde de poort naar de hemel te zijn. Nog steeds zijn er velen die in deze dwaalleer geloven, zonder het te beseffen.

Die drie meisjes wilde ik dus spreken. Ik wilde hen beschermen tegen teleurstellingen die ze zouden ondergaan wanneer ze hun geloof van een kerk zouden laten afhangen.

‘Wat moet ik hun vertellen, ma?’ vroeg ik de gestalte op de achterbank.

‘Vertel hun maar van ons allerlaatste gesprek. Je weet dat vast nog wel. Ik had weer eens een lichte beroerte gehad en je was me wezen opzoeken in Culemborg. Toen je wegging, zei je: “Ik moet nu weg, dus laten we bewust afscheid nemen. Ik weet niet of ik je ooit nog terug zal zien. Als je weer een beroerte krijg, is de kans groot dat ik niet op tijd hier kan zijn.” Ik antwoordde: “Dat geeft niet. Als jij in Jezus blijft, zullen we altijd samen zijn.” Dat waren de laatste woorden die we met elkaar gewisseld hebben. Herinner je je dat nog?’

‘Ja natuurlijk, ma. Natuurlijk herinner ik me dat nog.’

‘Nou, zeg dat maar tegen die meisjes. De kerk zal hen van tijd tot tijd teleurstellen, maar laat ze altijd bij Jezus blijven.’

‘Dat zal ik doen, ma,’ zei ik.

Toen ik bijna in Timon, een voorstad van Teresina, was aangekomen, vroeg ik: ‘Ma, ik heb destijds voor vader gebeden of hij nog voor zijn sterven mocht zien hoe mijn toekomst eruit zou zien. Herinnert u zich dat nog?’

‘Ja, zeker. Dat heb je verteld tijdens een van de gesprekken die we daarna gevoerd hebben.’

‘Wilt u dan nu voor mij aan God vragen of ik voor ik ga sterven het paradijs mag zien?’

Het bleef even stil.

‘Ik ga het voor je vragen, jongen.’

Hoofdstuk 19

De ontdekking van het paradijs

Ik genoot van de schitterende koormuziek en met betraande ogen keek ik naar een vredig landschap met kleurrijke bomen, stromende beken en groene weiden waar schapen rustig liepen te grazen “.”

Tijdens de autorit van de stad Macaé naar Novo Fribourgo rijd ik door een soort Tropisch Zwitserland. Al mijmerend over keuzes die de basis vormen onder de ontwikkelingsstrategie van Children Asking wordt ik in de geest verplaatst naar een plek die ik niet anders dan “het paradijs” kan omschrijven. Dat wil zeggen de plek waar we vandaan komen en waar we strakjes ook weer naar toe zullen gaan. Mijn verbanning uit de eerste hoofdstukken van dit is opgeheven.

De autoweg van Macaé naar Nova Friburgo – voorjaar 2019

Ik reed op de Rodovia Governador Mário Govas, de autoweg die leidt van de havenstad Macaé, een oliehaven een kleine honderdtachtig kilometer ten noorden van Rio de Janeiro, naar de in de bergen gelegen stad Nova Friburgo. Ik had die ochtend besprekingen gevoerd met de directie van een particuliere school in Macaé die het nobele plan had opgevat de welgestelde ouders van de bevoorrechte kinderen die op deze school les kregen een bijdrage te vragen voor het onderwijs aan kinderen uit minder welgestelde families. Een soort solidariteitsheffing op het schoolgeld, waarvan een naast de school op te richten PEDE zou kunnen worden betaald. Ik had geadviseerd deze bijdrage niet te investeren in een PEDE op het terrein van de school, maar te doneren aan een armlastige kerk die een eindje verderop in een aftands gebouwtje een PEDE-project was begonnen. Op een en hetzelfde terrein twee types scholen exploiteren, waarvan de ene de andere moest onderhouden, leek me geen goed idee.

Dat was naar mijn overtuiging vragen om moeilijkheden. Kinderen zijn soms bikkelaar en het gevaar van discriminatie lag op de loer. Ik herinner me nog heel goed hoe het er aan toeging op mijn lagere school, een met Zweeds geld in de middenstandswijk Blijdorp gebouwde houten noodschool. De kinderen uit het nabijgelegen Nooddorp werden met de nek aangekeken. Je zou Nooddorp, dat met het puin uit de binnenstad gebouwd was, een Rotterdamse favela kunnen noemen. Het bestond uit twee aan de overkant van het Noorderkanaal gelegen complexen die het Gelderse en Utrechtse dorp werden genoemd en waar degenen die door het bombardement van mei 1940 dakloos waren geworden, waren gehuisvest. Wij werden geacht niet met de kinderen uit deze wijken te spelen. Toen mijn zusje vriendschap met een meisje uit het gelegen Brabantse dorp wilde sluiten – dat lag vlak bij het Zuidplein – vroeg ze daarvoor expliciet toestemming aan mijn moeder. Mijn moeder gaf haar die overigens van harte. Zij hield niet van discriminatie en heette het meisje van harte welkom bij ons thuis. Dat kon echter lang niet van alle Rotterdammers gezegd worden. De stadgenoten die door het bombardement dakloos

waren geworden werden op grote schaal gediscrimineerd en als boeven en landlopers weggezet. Om een dergelijke situatie te voorkomen had ik de directie van de particuliere school geadviseerd te investeren in de PEDE om de hoek. Tot mijn vreugde hebben zij dit advies opgevolgd.

Het doorbreken van dit soort discriminatie was een van de doelstellingen bij het opstarten van de PEDE-projecten. Kerken zijn over het algemeen redelijk gesloten gemeenschappen, maar ik vroeg ze hun deuren open te zetten voor de kinderen uit deze Braziliaanse 'Nooddorpen'. En daar waren ze over het algemeen best toe bereid. Dat wil zeggen: als je een zak geld bij je had. Dat was dan ook de methode die vrijwel alle bestaande hulp- en zendingsorganisaties al jaren toepasten. Hun doel leek zo veel mogelijk geld ophalen in het rijke Westen om dat vervolgens naar het arme Zuiden te transporteren. Als je er niet verder over nadenkt lijkt het een buitengewoon nobel streven, maar met een project dat op deze wijze functioneerde om de hoek leerde ik al heel snel de keerzijde van deze medaille kennen. De kerk corrumpeerde waar je bij stond. Het geld werd gebruikt om baantjes uit te delen en mensen macht over anderen te geven. Was je bevriend met iemand op een sleutelpositie, dan had je het goed; had je zulke connecties niet, dan zorgde je er wel voor die zo snel mogelijk te krijgen. Diaconie of armenzorg vormden al snel een verdienmodel en ruzie kon dan ook niet uitblijven. In een land waar corruptie en vriendjespolitiek hoogtij vieren, lopen deze praktijken per definitie fout. Kerken gaan achterover leunen en de christelijke opdracht tot zorg voor de naasten wordt gezien als een taak voor rijke westerse kerken. 'Dat hoeven wij niet te doen. Daar hebben wij toch geen geld voor,' hoor je maar al te vaak zeggen.

Dat moet anders, had ik al heel snel besloten. Diaconie, en dus ook zorg voor kwetsbare kinderen, is een essentiële taak van de kerk en die gaan wij niet van hen overnemen, nam ik me voor. Zouden we dat wel doen, dan zou Children Asking wellicht niet juridisch, maar wel feitelijk de eigenaar van de projecten worden. De noodzakelijke inbedding van een project in de lokale gemeenschap zou daardoor vrijwel onmogelijk worden. 'Een project kan alleen maar

goed functioneren als het ook door de gemeenschap waarvoor het bedoeld is, wordt gedragen,' is artikel één van de grondwet voor ontwikkelingswerk. Helaas zie je maar al te vaak dat goedbedoelde initiatieven een roemloos einde sterven omdat ze de bevolking volkomen los van de lokale samenleving worden opgedrongen. Trekt de donororganisatie zich terug, dan stort de hele boel als een kaartenhuis in elkaar.

Toen ik een keer werd uitgenodigd door een gemeente waar dit het geval was, vroeg ik de leiding: 'Wat hebben jullie de afgelopen jaren aan armenzorg gedaan?'

'We hebben dagelijks meer dan honderdvijftig kinderen ontvangen. We hebben hun dagelijks een warme maaltijd gegeven en hen met bijles geholpen in hun schoolontwikkeling.'

'Prachtig,' prees ik hen, 'maar ik denk dat jullie helemaal niets aan armenzorg hebben gedaan,' voegde ik eraan toe.

Verontwaardigd keken ze me aan. 'Hoe kom je er bij?'

‘Dat lijkt me nog al duidelijk. Jullie hebben met geld van een ander een aantal van jullie leden een baantje gegeven als kokkin, schoonmaakster of lerares. Jullie hebben met geld van een ander je kerk opgeknapt, zaaltjes gebouwd en zelfs een professionele keuken en eetzaal voor de kinderen laten aanleggen. Nu jullie donororganisatie zich terugtrekt, hebben jullie een probleem. Jullie kunnen die kokkinnen, schoonmaaksters en juffen niet zomaar ontslaan, maar geld om hun salaris door te betalen hebben jullie ook niet. Jullie hebben alles gedaan met geld van een ander, maar wat hebben jullie zelf bijgedragen?’ Het bleef even stil.

Toen nam de voorzitter van de vergadering het woord en zei: ‘Pastor Eric heeft gelijk. Als kerk hebben wij helemaal niets gedaan. Ik ben de enige die iets heeft ingeleverd. Ik ben advocaat en ik ben een halve dag in de week minder gaan werken, om leiding aan dit project te kunnen geven.’

Ik kon die kerk feliciteren. De ogen van de leidinggevendenden waren opengegaan en ze hadden begrepen dat ze zelf aan de slag moesten.

‘Misschien zijn jullie niet in staat om honderdvijftig kinderen op te vangen, maar wellicht wel vijftien of tien. De weduwe bij de tempel, op wie Jezus zijn discipelen wees, gaf uiteindelijk ook maar weinig. Ze gaf echter wel alles wat ze had en dat is precies wat Jezus ook van ons vraagt’, gaf ik de mensen bij het afscheid mee. ‘Jij scheept kerken af met een hondenfooi,’ werd mij ooit verweten door iemand die nog steeds geloofde in dat oude, nekoloniale model. ‘Met minder dan dat,’ was mijn antwoord. ‘Het gaat een kerk die met ons wil samenwerken geld kosten. Wat wij bieden, is echter veel meer waard. Wij helpen een gemeente Jezus zichtbaar te maken in haar eigen maatschappij.’ Dat doen wij door hen daarin op te leiden en te begeleiden.

Ik was net door het prachtige natuurreservaat União, een beschermd gedeelte van het Atlantisch kustgebergte, gereden en bij de kruising met de R162 aangekomen. Er restte me nog een behoorlijk stuk te gaan voor ik bij deze naar de stad Freiburg vernoemde Zwitserse kolonie zou aankomen. Voor me reed de helrode auto van onze coördinatrice voor deze regio in de staat Rio de Janeiro. Samen met haar echtgenoot, een baptistenpredikant, had zij mij die ochtend tijdens dit bezoek aan Macaé begeleid. Een jaar eerder had ik hen leren kennen. De conventie van Baptistenkerken in de staat Rio de Janeiro had in Nova Friburgo een bijeenkomst georganiseerd om de kerken uit de buurt met ons PEDE-programma te laten kennismaken en men had mij gevraagd daar het een en ander te komen vertellen. Toen ik aankwam in het gebouwtje waar de bijeenkomst zou worden gehouden, zaten zo’n vijftig voorgangers, kinderwerkers en oudsten al op me te wachten. Maar aangezien ik toen, net als nu, een hele reis door dit tropische Zwitserland achter de rug had, trok ik me eerst even terug om wat uit te rusten. Ondertussen vroeg ik me af wat ik ze zou gaan vertellen; ik ben namelijk heel slecht in het voorbereiden van preken en lezingen. Zodra ik die ga plannen en dingen ga opschrijven, wordt het een onbevredigend saai verhaal. Het liefst zet ik alleen een stip op de horizon, een punt waar ik naar toe wil, en laat ik ter plekke komen wat er komt. Het moet uit mezelf komen. Dat is altijd weer een spannende situatie die voor de nodige adrenaline zorgt. Zo ook deze keer.

Ik begon te vertellen over het Sefardische Jodinnetje, het meisje dat moest sterven omdat ik moest leven. Over een visioen dat ik moest laten zien wie God was. Over mijn zoektocht in Berlijn en door de hele schilderkunst. Ik vertelde ook over mijn ontmoeting met de opgestane Jezus in Parijs en mijn leven tussen bisschoppen en kardinalen. Ik vertelde van de wanhoop waaraan ik in de rue Faubourg Saint-Honoré ten prooi was gevallen en van mijn terugkeer naar Nederland, waar ik leerde dat het niet ging om wat wij over de Here Jezus zeggen, maar om wat wij doen. Dat onze boodschap niet voor een kerk boven op een toren van Babel is, maar dat we met onze voeten in de klei moeten staan en zo de boodschap aan de 'zigeunerkampen van deze wereld' manifest moeten maken. Dat wij niet over de liefde van Jezus moeten vertellen, maar die moeten doen. Dat we een beeld moeten laten zien van een God die van mensen houdt en die met hen begaan is. Dat God een God is die als een herder op zoek gaat naar dat ene verloren schaap en het weet te vinden te midden van drieëntwintig miljoen mensen in een stad met honderdvijfenzeventigduizend straten. Maar ook een God die een puddingbroodje geeft als wij er maar om durven te vragen. Ik besloot mijn verhaal met de woorden: 'Gij zult mijn getuigen zijn, zegt Jezus in Handelingen één vers acht. Getuigen zijn mensen die iets kunnen vertellen uit eigen waarneming. Die er bij zijn geweest, het zelf hebben meegemaakt. Dat zijn niet mensen die iets 'van horen zeggen' te vertellen hebben. Geen toeschouwers, maar deelnemers aan Gods genade. Die God zoekt mensen die bereid zijn hun eigen zekerheden op te geven en als ware discipelen te doen wat Jezus deed. Zo zat ik op een dag tegenover een jonge vrouw die net haar hart aan Jezus had gegeven. "Ik moet je iets bekennen. Ik ben prostitué en werk in een seksclub." "Geeft niks, hoor. Jezus kan dat heus ook wel vergeven. Maar daar kan je toch maar beter mee stoppen," gaf ik ten antwoord. "Ik zou wel willen, maar ik kan niet." "Hoezo kan niet? Je gaat daar gewoon niet meer naar toe." "Dat kan niet, want ik heb schulden en als ik die niet betaal voor het einde van deze maand halen ze mijn hele huis leeg en sta ik met een kind op straat." Onder tranen was het er uit gekomen. "Hoeveel schuld heb je?" vroeg ik. Ze rommelde in haar tasje en haalde een dwangbevel van een bank tevoorschijn. Ik hield mijn hand op en op dat moment sprak God heel duidelijk. Hij zei: "Eric, ik heb voor jou veel meer betaald." Toen ik het formulier had aangenomen en keek naar wat er stond, zag ik een getal met vijf cijfers voor de komma. Toen sprak God zelf door mijn mond. Hij zei: "Geef maar hier. Ik zal dat voor je betalen." Die avond belde ik Dominique en samen besloten we dit bedrag van ons spaargeld op te nemen en deze rekening te betalen. De God die ons laatste spaargeld vraagt, zoekt ook jullie. Jullie moeten beeld dragers van die God willen zijn, door je eigen leven op te geven en te geven aan de meest kwetsbaren in deze maatschappij. Dat zijn de kinderen die in jullie favela's en in jullie *invasões (bezette gebieden)* wonen. In Mattheüs achttien zegt Jezus zoiets als: "Wie een kind ontvangt in mijn naam, ontvangt mij." Dat is mooi, maar hij zegt er nog iets achter. Hij zegt ook: "Iemand die één van die kinderen op het slechte pad brengt, zou beter met een molensteen om z'n nek in de zee kunnen worden geworpen." Welnu, in de favela's van

jullie steden struikel je over de drugsdealers, dieven en moordenaars, en over de hoeren en oplichters. De Braziliaanse kinderen staan dagelijks bloot aan een leger van mensen die proberen hen op het slechte pad te brengen. Ik daag jullie en jullie kerken uit hier iets aan te doen en vraag je een PEDE te beginnen. Binnen zo'n PEDE-project bescherm je die kinderen tegen deze moordenaars van den beginne en bereid je hen voor op een leven met de God wiens beeld dragers jullie mogen zijn. Wie van jullie wil dat? Ik wil graag vingers zien.' Alle aanwezigen staken hun hand op.

Uitgeput ging ik zitten. Ik trilde van opwindning.

Die avond stuurde ik een berichtje naar Nederland. 'Er was vandaag in Nova Friburgo een wonderbare visvangst. Net zoiets als de bekering van een compleet zigeunerkamp. Help, mijn netten scheuren!'

Twee van de vingers die toen omhoog gingen, waren van de coördinatrice en haar man die nu voor me reden en me de weg terug naar Nova Friburgo wezen. In deze stad, een oorspronkelijk door indianen bewoonde nederzetting, is op advies van koning Dom João VI een Zwitserse kolonie gevestigd. Dit initiatief moest hem helpen Germaanse steun in zijn strijd tegen de toenemende Franse invloeden te verwerven. Een beetje verdeel-en-heerspolitiek dus. De ruim tweehonderdvijfenzestig families troffen er een landschap aan dat weliswaar een milder klimaat had dan hun stad van herkomst, maar er verder sterk aan deed denken en doopten de nieuwe nederzetting dan ook met de huidige naam. Men had me verteld dat in januari 2011 heftige regenval, gecombineerd met gemeentelijk wanbeleid, een aardverschuiving had veroorzaakt. De ongeveer honderd slachtoffers van deze ramp bezorgden de bevolking een trauma dat tot op de huidige dag voortduurt. Naar die stad waren we dus op weg door het Atlantisch kustgebergte. Dat is een zogenaamd oud gebergte. Op school heb ik daar over geleerd dat die bergen door erosie zijn afgeplat, dat ze minder grillig van vorm en ook minder hoog zijn dan die in een jong gebergte. Op het Amerikaanse continent

betekent dit dat de bergen aan de oostkant, de kant van de Atlantische Oceaan dus, beduidend minder hoog zijn dan die aan de westkant, de Andes. Het meest in het oog springende verschil met Zwitserland is het feit dat de bergen in de staat Rio de Janeiro geen sneeuwkap hebben. Dat komt niet alleen omdat ze daar niet hoog genoeg voor zijn, maar ook door de geografische breedte – ze liggen ongeveer ter hoogte van Angola. Ze zijn bedekt met tropisch regenwoud. Er groeien palmbomen, bamboe en allerlei ander geboomte dat bij mij als Noord-Europeaan nog steeds heel exotisch overkomt. Af en toe zie je er weelderig bloeiende rode, gele of paarse kronen. Niet de aardkleuren van de ons bekende 'Indian Summer', maar fel en uitbundig. Als in een samba dansen de kleuren aan je voorbij. Niet bescheiden, door herfstige mistlagen gedempt, maar uitdagend als de verentooi van de danseressen in het Sambódromo van Rio. Bijna naakt dansen en springen daar de met enorme felgekleurde hoofdtooien gekroonde meisjes aan je voorbij – een wervelwind aan kleuren, die je duizelig met je ogen doet knipperen. Hun inspiratiebron hebben ze vast en zeker hier en bij de felgekleurde vogels uit de Amazonas gevonden. Hoewel het duidelijk anders was dan in de Alpen, kreeg ik toch een

beetje de indruk ergens in Zwitserland te zijn beland. De weg begon in Macaé als een normale Braziliaanse rodovia. Dat wil zeggen: als een twee-, soms drie- of vierbaans autosnelweg, met af en toe gevaarlijk en slecht asfalt met onverwachte gaten en kuilen. Maar naarmate ik mijn einddoel dichterbij naderde, veranderde de weg meer en meer in het smalle bergweggetje met haarspeldbochten, dat mijn ouders en ik tijdens mijn eerste buitenlandse vakantie van Mayerhofen naar Finkenberg in het Tiroler Zillertal bracht. Via die stille, bijna autoloze Tuxer Landesstrasse in de tropen reed ik aan het eind van de middag gedachteloos achter de rode auto aan. Na elke bocht ontrolde zich een panorama van felgekleurde bomen en struiken die lieflijke dalen aan het oog onttrokken, om plotseling weer plaats te maken voor uitzichten op ravijnachtige kloven met klaterende watervallen net over de rand van de weg. Ik pakte uit het dashboardkastje een cd en stopte die in de daarvoor bestemde gleuf. Het was een oud, zelden gedraaid exemplaar dat ik ergens een keer cadeau moet hebben gekregen, want hij zat in een onooglijk en goedkoop kartonnen hoesje. ‘Muziek voor bij de opstanding,’ stond op het label. Het bleek een verzameling klassieke koorwerken te zijn. Mijn vader en moeder waren al eerder ingestapt, ik denk ergens in de buurt van Mayerhofen, en reden al een tijdje mee. Ze genoten zichtbaar van de heerlijke klanken die onze kooi van Faraday vulden. Ik herinner me nog dat ik, op de grens van deze en die andere wereld balancerend, me afvroeg: zouden er daar dan toch echt hemelse koren zijn? Plotseling, als bij een ruggenprik tijdens een narcose, stapte ik over in die andere wereld. Dat wil zeggen: ik zat nog steeds in de auto en volgde geheel automatisch mijn gids, hield keurig, de bochten volgend, het midden van de smalle weg en ik zag nog steeds hetzelfde landschap, maar er gebeurde iets wonderbaarlijks met me. Een enorme, alles omvattende vrede daalde op me neer, als een zachte donzen deken die me totaal bedekte en me een heel aangenaam en behaaglijk gevoel gaf. Misschien moet het zo geweest zijn toen ik nog onwetend en beschermd in de baarmoeder van mijn moeder verbleef. Het was echter niet alleen een lichamelijke sensatie. Ook mijn geest kwam in een staat van absolute rust. Er was vrede met alles en met iedereen. Alle vragen, alle verwijten, alle verdriet en alle zorgen – ze bestonden niet meer. Die andere wereld, de plek waarnaar ik verplaatst werd, was met geen pen te beschrijven en toch moet ik het proberen. Zoals mijn vader me vertelde van die prachtige boot, zo moet ik jullie vertellen van die plek. Ik was er, maar ik maakte er nog geen deel van uit. Ik moest het zien en getuigen van wat ik zag. Mijn vader en moeder namen me bij de hand en leidden me uit de auto. Met tranen in mijn ogen liep ik over het zachte gras van de berghelling naar de rand van een bos. Daar stond Jezus op me te wachten. Eindelijk zag ik Jezus. Heel duidelijk en totaal anders dan ik had verwacht. ‘Kom maar. Wees niet bang,’ zei hij en we liepen verder. Het was alsof de koormuziek vanuit een dal ergens ver weg zachtjes tussen de bomen door zweefde. ‘In een graf, verborgen door een steen, nam U de straf, en dacht aan mij, meer dan ooit,’ hoorde ik zingen. Ik was in dat graf. Het was er warm en aangenaam en het rook naar dampig bos in de morgen. Tussen de bomen ontwaarde ik gestalten. Mensen liepen heen en weer en ik herkende verschillende mensen. Eigenlijk

denk ik dat ik ze allemaal wel kende, want niemand kwam me onbekend voor. Plotseling zag ik mijn tante Fie. De oudste, ongetrouwde zus van mijn moeder was een beetje een vreemd type. Wel lief, maar super angstig. Mensenschuw, kun je eigenlijk wel zeggen en mijn vader kon het vaak niet laten haar een beetje te plagen. Zij was het eerste familielid van wie ik het overlijden bewust heb meegemaakt. Tijdens een vakantie van mijn ouders was ze plotseling gestorven en mijn zus en ik stonden er zo'n beetje alleen voor om haar begrafenis te regelen. Door haar dood ben ik jarenlang, tot aan de dood van mijn vriend, voor de dood op de loop gegaan. Nu stond ze daar plotseling, nog steeds een beetje onzeker. Ze leek zich af te vragen of ze daar wel goed was. In een oogopslag zag ik nog een bekende figuur en ik zei tegen tante Fie: 'Kijk, daar heb je oma Van den Reijden' – de moeder van mijn moeder en dus ook van tante Fie. Het wonderlijke van de situatie was echter dat ik deze oma nooit gekend heb: ze was al overleden voor ik geboren werd. En toch herkende ik haar zodra ik haar zag. Ik pakte tante Fie bij de hand en bracht haar bij haar eigen moeder.

Daarna liep ik nog een tijdje rond in dit paradijselijke landschap. Ik genoot van de schitterende koormuziek en met betraande ogen keek ik naar een vredig landschap met kleurrijke bomen, stromende beken en groene weiden waar schapen rustig liepen te grazen. Ik liet mijn ouders achter, zakte weg in de kussens, duwde met mijn rug in de leuning van mijn stoel, trok de autogordel goed en zag ineens de eerste stoplichten van Novo Friburgo voor me opdoemen. Achter de rode auto aan reed ik door de inmiddels natgeregende straten en even later belandde ik in de parkeergarage onder het appartement waar ik die nacht zou logeren. Bevreemd keken mijn gidsen me aan toen ik met betraande wangen uitstapte.

'Wat is er gebeurd?' vroegen zij.

'Niks bijzonders. Niets aan de hand, hoor,' zei ik. 'Ik ben alleen maar even in het paradijs geweest.'

Epiloog

Hoe leef je verder nadat je een zo heftige ervaring hebt meegemaakt.

Mijn reis naar Nova Friburgo ligt alweer een tijdje achter me. Als ik eraan terugdenk is, behalve het visioen zelf, het afwijkende beeld dat ik van Jezus kreeg wellicht wel het opmerkelijkste. ‘Eindelijk zag ik Jezus. Heel duidelijk en totaal anders dan wat je verwacht zou hebben,’ schreef ik. Waarom gebruikte ik het woordje ‘eindelijk’? Ik had toch al diverse ontmoetingen gehad met de figuur in wie ik Jezus herkende! Ik had daar in eerdere situaties al verschillende keren over verteld en steevast kreeg ik dan de vraag: ‘hoe ziet hij er uit?’. En iedere keer moest ik het antwoord schuldig blijven. ‘Ik kan het niet omschrijven. Ik denk dat je zelf op zoek moet gaan naar een ontmoeting met hem,’ was mijn vaste antwoord. Was het bij eerdere ontmoetingen een vaag figuur, een detail, een oog, een traan, nu had ik Jezus ten voeten uit gezien. Het was alsof hij zich niet meer verborgen wilde houden, maar zich aan mij wilde openbaren. Ik was geschokt, maar eigenlijk toch ook weer niet. Wellicht zou ik verbaasder geweest zijn als het beeld dat ik van hem had gekregen beantwoord zou hebben aan dat wat ik, na een leven lang in een West-Europese kerk te hebben gezeten, had ontwikkeld. Zowel fysiek als geestelijk hebben we gedurende twintig eeuwen een karikatuur van de ware Christus gemaakt. Ons fysieke beeld van hem is geschapen door de Italiaanse Renaissance-schilders, die het op hun beurt gejat hebben van de Olympus. In feite hebben we een gelikte versie van een Griekse god voor ogen, dat ons met een valse lijkwade van Turijn door de keel is gepropt. De schandalige relikwieënhandel is weliswaar al door Maarten Luther aan de kaak gesteld, maar sommige vormen ervan blijven hardnekkig bestaan. Nee, de Jezus die ik zag, leek voor geen meter op de, door de mens gecreëerde Hollywood-Jezus die ook ik voor ogen had. Hoe hij er dan in werkelijkheid uitzag? Hij leek sprekend op de enige persoon waarmee ik tot op de huidige dag gebrouilleerd ben. Ik heb met niemand echt ruzie. Ik heb alle mensen die ik ooit iets te verwijten had vergeven en zij hebben mij vergeven. Alleen die ene persoon was, ondanks mijn pogingen om de relatie te herstellen, niet bereid tot een gesprek. Hij schreef me een briefje: ‘Je hebt me te veel gekwetst om het te kunnen vergeven.’ Het was juist die persoon die de gestalte van Jezus aannam en me heel hartelijk welkom heette in het paradijs.

Ook het geestelijke beeld van Jezus heb ik moeten herzien. ‘Wie mij gezien heeft, heeft de Vader gezien,’ zegt Jezus in het Johannesevangelie tegen Filippus. Aan het begin van mijn rondzwervingen, in Berlijn en later in de Rotterdamse kunstwereld, had ik het beeld van God, zoals dat in de kerk gepredikt werd, als onecht naast me neer gelegd. ‘God is dood,’ was het decreet, maar Jezus, de beelddrager van God, was opgestaan in Parijs en was die hele zoektocht met me meegegaan. Al zoekend kwam ik er beetje bij beetje achter wie hij dan wel is en ik omschreef hem tijdens die bijeenkomst in Nova Friburgo als ‘de God die ons laatste spaargeld vraagt’. Een beeld dat haaks staat op wat de kerk ons leert. Die vraagt slechts tienden. Dat is echter oudtestamentisch. Jezus is vele malen radicaler.

Hij vraagt ons ons oude leven te kruisigen. Dat is een pijnlijke dood sterven en afstand nemen van de geest van deze wereld, om een nieuw leven met hem te beginnen. Als je die radicale keuze maakt, zal hij je zeker niet in de kou laten staan. Dan zal Jezus zelf met je meegaan en bij je blijven, totdat ook jij hem in levende lijve zult ontmoeten.

Hoe ik dat weet? Omdat mijn verhaal dit bewijst. Hij heeft mij, ondanks alle fouten die ik ook tijdens deze zoektocht gemaakt heb, niet in de steek gelaten. Hij is de herder gebleven die ik in januari 2002 in de favela Tiquatira in São Paulo heb ontmoet.

In december 2017 wandelden Dominique en ik op de muren van Jeruzalem. Het was de eerste vakantie die wij, na de geboorte van onze kinderen, samen doorbrachten. Even voorbij de Jaffapoort hield ik stil. Iets had mijn aandacht getrokken. In de verte kwam een zwarte stip aangevlogen, een vogel, een raaf.

‘Kijk nou eens,’ riep ik naar Dominique, die een paar meter achter me liep. ‘Een raaf! Hij heeft een brood in zijn bek’.

Samen stonden we te kijken hoe hij even later met een zwierige boog boven op een van de kantelen naast me neerstreek.

‘Net als bij Elia ben ik bij jou al de dagen van je leven, tot aan de dag van Jezus Christus,’ zei de raaf.